د افغانستان اسلامي جمهوریت
دعلومو اکادمي
د بشري علومو معاونیت
د ژبو او ادبیاتو مرکز
دپښتو ژبې او ادبیاتو انستیتیوت
دادبیاتو او متنپوهنې څانګه

شعري سېمبولونه

(د څېړندوی علمي رتبې لپاره)

څېړندوی عبدالغفور لېوال

هغه کتابونه چې سمسور ووېپاڼې پرلیکه کړې او یا یې پر لیکه کوي، نور څوک یې
پر لیکه کول اجازه نه لري

کال ۱۳۹۰

فهرست

سرلیک مخگڼه

د لارښود استاد نظر..ا-د

سریزه..ه-ح

لومړی څپرکی

د موضوع شالید..۱

دویم څپرکی

سمبول پېژندنه...۱۵-۱۴

په شاعرۍ کې د سمبول ایجاداو اهمیت.....................................۲۳-۱۲

نړیوالې بېلګې...۳۳-۲۳

د سمبول اروا پوهنیز ارزښت..۳۸-۳۳

درېیم څپرکی

په پښتو شاعرۍ کې د سمبولونو ایجاد

د سمبولونو ډولونه...۳۹-۴۰

حماسي سمبولونه...۴۴-۴۰

عرفاني سمبولونه...۴۹-۴۴

لیریک او ښکلاییز سمبولونه...۵۲-۴۹

څلورم څپرکی

په معاصرې پښتو شاعرۍ کې د سمبولونو نوښتونه..........................۸۳-۵۷

قراردادي سمبولونه...۸۲-۸۳

فردي سمبولونه..۹۰-۸۲

دنویو سمبولونو د ایجاد څرنګوالی...۹۹-۹۰

پایله...۱۰۱-۹۹

وړاندیزونه...۱۰۲-۱۰۱

اخځونه..۱۰-۱۰۳

د لاربنود استاد نظر

«مضمون» د شعر لکــه «پیکـــر» وي
«رنګین الفاظ» یې «رخت و زېور» وي
ورته ضـــــــــرور دي دا «دوا ړه څیزه»
«پیکـــر» که هر څو دلـــــــربا تروي

«کاظم خان شیدا»

د پښتو پیاوړی شاعر کاظم خان شیدا په دې وړه څلوریزه کې د شعر د بشپړې ماڼۍ انځور ایستلی، د شعر د «منځپانګې» او «بڼې» تلازم، تناسب او توازن یې په کې را ښودلی او په شعر کې یې د «شعریت» اړتیا او وړتیا را په ګوته کړې ده.

عادي ژبه خبرې دي چې د هر څه لپاره یو ټاکلی نوم او لغت لري، انسانان خپلې اړتیاوې پرې پوره کوي او د افهام او تفهیم وسیله وي، کله به چې د انسان اړتیاوې پوره شوې او خبرو به یې ستونزې حل کړې، نو د یوازیتوب په وخت او یا د کار او ښکار پرمهال به یې د خپل ذوق د تسکین لپاره له ځان سره زمزمې کولې او له خولې نه به یې منظم اوازونه ایستل او په دې زمزمو کې به یې په ښکلو الفاظو د طبیعت او چاپېر ښکلا ستایله.

د شیدا په تعبیر همدا «رنګین الفاظ» هغه «عالي ژبه» ده چې د شعر مضمون ته د ښکلیو کالیو او ګېڼې حیثیت لري او یو عادي مضمون د شعریت عالي مقام ته رسوي. له همدې امله ده چې یو منظوم کلام چې په رنګینو الفاظونه وي اوډل شوی، هغه شعر نه بلل کېږي؛ د نظم او شعر وېش له پخوا نه را روان دی، نظم د یوه مضمون د ادا لپاره وي او ګټه یې داوي چې په حافظه کې ښه پاتې کېږي او دا مضمون تر ډېره په ذهن کې ژوندی ساتي، په ختیځ کې نظمونه د همدې هدف لپاره ویل شوي، چې په پښتو کې هم ګڼې منظومې لرو او دیني، اخلاقي، طبي او نور مضمونونه په کې ځای کړای شوي چې ښوونیزې او روزنیزې موخې لري، موږ داسې شاعران هم لرو چې ناظمان هم دي خو په نظمونو کې یې خپل هدف پاللی او په شعوري توګه یې په خپلو نظمونو کې له شاعرۍ نه ډډه کړې، په دې لړ کې خوشحال بابا په فضلنامه کې ،چې یوه دیني منظومه ده، په ډېر صراحت بیان کړی او د نظم او شعر ترمنځ یې روښانه کرښه را ایستلې ده:

دا سږ کال چې د «غفظ» دی(۱۰۸۹ه‌ق)
یو کتاب مې په نمط دی
چې یې نوی بنیاد کښېږدم

یو یادګار په جهان پرېږدم
«ساده نظم»، «بې دقته»
«بې اشکاله»، «بې لغته»
په خفیف بحر ویلی
«تکلف» ځنې وتلی
چې «اسان» په «یادول» وي
مختصر کښلی په کښل وي
چې هر څوک ورته وګوري
نیک عمل وته وښوري

په دې ترتیب کړوسي د شعر څېره روښانه کړې او «رنګین الفاظ» یې د هغه «رخت او زېور» بللي خو نیکه بیا د نظم نقشه را کښلې او «ساده»، « بې دقته»، «بې اشکاله»، بې لغته»، «بې رنګینو الفاظو»، « بې تکلفه»، «اسان» او «مختصر» یې بللی دی.

همدا رنګین الفاظ وو چې عادي کلام یې عالي مقام ته ورساوه او د خبرو په کور کې یې خوږې سندرې او شعرونه رامنځ ته کړل، بېلا بېلو شاعرانو په رنګینو الفاظو راز- راز ویې لوبې وکړې او دا رنګین الفاظ یې په بېلا بېلو پېرایو او ارایو کې وړاندې کړل.

د دوی په اشعارو کې لفظونو خپل شکل او ثقل له لاسه ورکړ، د غمي په شان وتوږل شول، صفا شول، روڼه شول او بیا د سرو زرو په ریزه کارۍ کې سره واوډل شول او مسرۍ او بیت ترې جوړ شول.

یا دا چې شاعر لفظونه په رنګونو بدل کړل، د هنر په برس یې مسرۍ او بیتونه ترې جوړ کړل او د یوې هنري تابلو بڼه یې غوره کړه.

په بل تعبیر شاعر د الفاظو له ګلونو نه د هنر په انبیق عطر وایستل او د ګل بوی یې په داسې معنوي ډول په کې وساته چې د تصویر پر ځای تصور ته لېږدي.

همدا راز ویلای شو چې شاعر الفاظو ته په دې ډول رنګیني ورکړه ،لکه مچۍ چې ګلونه په شاتو واړوي.

یا شاعر د الفاظو رواني اوبه د خپل هنر په حرارت تبخیر کړې او رڼه پرخه شوه چې بره والو ته او اسمان ته یې د شعر زینې ترې جوړې کړې.

ادب څېړونکو د شاعرانو دا تعبیرونه او تصویرونه سره بېل کړل او دا په بېل - بېل ډول رنګین شوي الفاظو یې په رنګونو او ډولونو ووېشل او د بدیع، بیان، معاني او نورو په

نامه يې فنون، اصول او ادبي قوانين ترې استخراج كړل او د شعر پردې ښكلاوو يې ادبي څېړنو ته لاره هواره كړه.
په دې ادبي څېړنو كې د «رنګين» شوي « الفاظ» په استعارو كنايو، تلميحاتو، تجنيسونو او نورو ډولونو كې مشخص شول او ورو – ورو نوي كشفيات او نوي انواع په كې ترلاسه شول.
ددې رنګينو الفاظو په لړ كې يو هم «سېمبول» دی چې په پښتو ادب كې شاعرانو له هماغه لومړۍ سره په خپلو شعرونو كې راوړی خو په ادبي څېړنو كې ډېر لږ پام ور اوښتی او پښتانه څېړونكي هغه وخت ورته ځېر شوي چې په اروپا كې ادب څېړونكو كار پرې كړی او د سېمبول څېره يې روښانه كړې ده.
دا اثر چې ځوان شاعر او ليكوال ښاغلي عبدالغفور لېوال (چې هم د شعر ويلو تجربه لري او هم د شعر څېړلو) ليكلی د سېمبول په باب ګڼو باريكيو او نازكيو ته متوجه شوی او د نظري او تطبيقي مطالعې په رڼا كې يې په پښتو شاعرۍ كې د سېمبول څېره روښانه كړې او په سېمبول يې بشپړ كتاب ليكلی دی.
لېوال صاحب د خپلې څېړنې په پېل كې د شعري سېمبولونو او سېمبوليزم مخينه څېړلې او شاليد ته يې كتلي دي، څرنګه چې د سېمبول په څېړنه كې اروپايي ادبپوهانو ډېر كار كړی له دې امله ده د ګڼو ادبپوهانو نظريې را اخېستې او سېمبول يې په ماړه ډول په كې څېړلی دی. بيا له اروپا نه ختيځ ته راغلی، د تركي او ايراني پوهانو له نظره يې سېمبول ته كتلي او ورپسې د افغاني او پښتو ادبپوهانو څېړنو ته را رسېږي او په پښتو كې د سېمبولونو نمونې راوړي او هم په دې لړ كې د غربي شاعرانو هغه شعرونه چې سېمبولونه په كې راغلي را ژباړلي دي.
د څېړنې په دوام يې په افغانستان كې د شعري سېمبولونو په اړه د ليكنو مخينه را سپړلې او په دې لړ كې يې د پښتنو ادبپوهانو نظريې راوړي او په دې ترتيب يې د سېمبول څېره روښانه كړې او خپل لوستونكي ته ور پېژندلې ده.
په دوهم څپركي كې يې د سېمبول پر پېژندنه خپله څېړنه كړې او د خوشحال بابا د دستارنامې له دې بيت نه يې را ښلولې:

چـــې دستار تړي هزار دي
د دستار سړي په شمار دي

او همدلته يې د دستار عادي لفظ چې د دستار او پګړۍ جامه ده او د دستار « رنګين الفاظ» چې د مشرۍ، مخکښۍ او ... سېمبول دی څېړلي او سره بېل کړي او لوستونکي ته يې په عيني او عملي ډول ښودلي او بيا يې ګڼې نړيوالې او پښتنې نمونې ور کړې او په ادب کې يې د سېمبولونو اړتيا جوته کړې ده.

د کتاب دريم څپرکی په پښتو شاعرۍ کې د سېمبولونو پر ايجاد بحث کوي او له نيکه مرغه په دې برخه کې د پښتو په لومړني لاس ته راغلي پارکي يعنې د امير کروړ د وياړنې په لومړۍ مسرۍ کې يو ژوندی سېمبول پيدا کوي:

« زه يم زمری په دې نړۍ له ما اتل نشته»

او همداسې مخ ته راځي او د سېمبول په باريکه او رنګينه لار د څېړنې مزل کوي، د سېمبولونو ډولونه شمېري، حماسي سېمبولونه، عرفاني سېمبولونه، ليريک او ښکلاييز سېمبولونه او نور را پېژني.

د کتاب څلورم څپرکی « د پښتو په معاصره شاعرۍ کې د سېمبولونو نوښتونه» څېړي او په دې لړ کې يو شمېر هغه نمونې راوړي چې له پياوړيو او غښتليو سېمبولونو څخه ډکې دي او شاعرانو يې په ارادي ډول په خپلو ويناوو کې راوړي دي.

د څېړنې په پای کې د خپل بحث نچوړ د نتيجې په توګه وړاندې کوي او بيا لازم وړانديزونه لري.

په پای کې بايد ووايم ، چې ښاغلي عبدالغفور لېوال خپل دغه اثر د څېړنې له مروجو او منل شويو معيارونو سره سم بشپړ کړی دی، ما ورسره وخت په وخت مشورې پرې کړې ، بدلون مو پکې کړی او زياتونې. زه د نوموړي د لارښود استاد په توګه خپلې خبرې داسې رانغاړوم :

زما له نظره دا څېړنه د څېړندوی علمي پوړۍ ته د ختو لپاره وړ، کافي او درنه څېړنه ده او ان د څېړنوالۍ رتبې ته د لوړېدو وړتيا هم لري نو زما وړانديز دادی چې په دې څېړنه دې، سره له دې چې لېوال صاحب ته د څېړندويۍ ترفيع ورکړه شي، بلکې ژر تر ژره دې دا ګټور اثر چاپ هم شي څو ځوانان خصوصاً د ادبياتو د پوهنځيو محصلين او نور مينه وال ګټه ترې واخلي.

په درناوی

څېړندوی حبيب الله رفيع

د افغانستان د علومو اکاډمۍ سلاکار

۱۳/۱/۱۳۹۰

سریزه

کلونه پخوا مې د اروابناد استاد روهي په (ادبي څېړنې) کتاب کې د ادبي مکتبونو بېلابېل پاړکي لوستل ، چې په هغو کې (دسېمبولیزم ادبي مکتب او سمبولیستان) لیکنې ، په نړیواله سطح د سېمبول ادبي ارزښت ته متوجه کړم. تر دې وروسته مې دځینو نړیوالو شهکارونو د لوستلو پر مهال ، ډیر ځله ددغو اثارو سېمبولیک اړخ ته پام وراوښت او ورو ورویې دې ته هڅولم، چې په دې اړه څه ولیکم. په تېره بیا ،چې په پښتو ادبي اثارو کې دګڼو په زړه پورې سېمبولونو له شتون سره سره په دې اړه دبشپړو شننو او څېړنو کمښت او د سېمبول کارونې له تیورۍ سره سم یې پر پښتو آثارو تطبیقي څېړنې لږې یا هم په نشت شمار راته ښکاره شوې.

تېر کال (۱۳۸۹المریز) چې د علومو اکاډمۍ دعلمي غړیتوب لپاره ، یې د سر لیک غوره کولو راته وویل، نو ما د (شعري سېمبولونه) دسرلیک وړاندیځ وکړ ،چې له نیکه مرغه د استادانو له مهربانۍ او هرکلي سره مخامخ شو ، تر دې هوکړې وروسته مې د استادانو په لارښوونه د رسالې دسرلیکونو فهرست تنظیم کړ او درسالې پر لیکلو کار پیل شو. له نیکه مرغه داکاډمۍ استادانو پرما ،ددې رسالې دعلمي چارو دبشپړاوي لپاره زموږ دقدرمن استاد څېړندوی حبیب الله رفیع لارښوونه ولوروله ، چې دهغوی مرسته ان لا له پیله زما دښه پرمختګ زیرى شو. درسالې دلیکلو په بهیر کې مې استاد ته مراجعه کوله او دهغوی له لارښوونو مې فیض اخیستهٔ.

دکار په پیل کې مې دهغو اثارو پر بېلولو او پلټلو پیل وکړ ، چې د سېمبول پېژندنې او شعري سېمبولونو په اړه یې معلومات راکولای شول. زما ډیره پاملرنه په کلاسیکو او معاصرو پښتو شعرونو کې د سېمبول او سېمبولونو پلټلو ته وه ، ځکه د دغې ادبي نومونې د پیژندلو تر څنګ دهغې دتیورۍ تطبیقي هڅې، زما په نظر، لږ تر لږه دوه ګټې درلودې:

لومړۍ دا چې د بېلګه یې شننې په مرسته یې پېژندل اسانه کېدل او هر ځېل یې له بېلابېلو بېلګو سره خپلې ځانګړتیاوې راپېژندلی شوې او دوهمه ګټه یې داوه ،چې دا تصور مو هم ترلاسه کولای شو ، چې په پښتو ادبیاتو کې دسېمبول کارونې لوړې ژورې اونن و پرون څنګه او څومره دی. پر دې بنسټ اړتیا وه چې سېمبول وپېژنو ، په اروا پوهنه ، تاریخ او ټولنیزو چارو کې یې ونډه وارزوو، په ادبیاتو کې یې ارزښت وپلټو ، په شعر کې یې

بنسټوال ځای ومومو او په پښتو کلاسیک او اوسمهالي شعر کې یې بېلګې او څرنګوالی په ګوته کړو.
په همدې پار مو د رسالې د بشپړولو لاندینۍ سرچینې رابرابرې کړې:
د سېمبول او سېمبولیزم په اړه تیوریک معلومات، د نړیوالو شهکارونو یو شمېر بېلګې، په اروا پوهنه، تاریخ او پخوانیو ګروهو کې د سېمبولونو په اړه یو شمېر لیکنې، هغه کلاسیک او معاصر پښتو شعري متون چې د سېمبولونو په زړه پورې بېلګې په کې موندل کېدای شوې او په ځانګړې توګه په شعر کې د سېمبول د مناسب ځای، اړتیا او ارزښت په اړه لیکل شوې کورنې او بهرنې علمي تیسېسونه.
ددې رسالې په لومړي څپرکي کې د سېمبول د پېژندنې تر څنګ د شعري سېمبولونو او سېمبولیزم شالید څېړل شوی او دې ته کتنه شوې ده چې د سېمبولیزم ادبي مکتب څنګه له لویدیځه ختیځ ته راغلی او دلته یې په ادبیاتو کې یو نوی خوځښت راپیل کړ، که څه هم په ختیځو ادبیاتو په تېره بیا شعر کې د سېمبولونو کارونې تر دې پخوانۍ، بلکې یوه لرغونې مخینه درلوده، خو دیوه تعریف شوي او اصولو خاوند مکتب په توګه یې نوی حضور د نوېو ټولنیزو ـ فکري شرایطو زېږنده وه، چې په نولسمه پېړۍ کې دیوې اعلامیې په خپرولو سره رامنځته شو.
په دوهم څپرکي کې مو هڅه کړې چې په شعر کې د سېمبول پېژندنه وڅېړو، مانا داچې د سېمبول له کلي او عام تصور څخه یوې ځانګړې او مشخصې پېژندنې ته راغلي یو، چې په شعر کې د دغه ادبي ـ هنري مفهوم بشپړه ونډه څېړل کېږي او له نورو شعري لوازمو سره د سېمبولونو اړیکي، په نړیوالو شهکارونو او بېلګو کې یې ځای او اروایي زېږنځای معرفي شوي دي.
په درېیم څپرکي کې هڅه شوې ده په پښتو شاعرۍ کې د سېمبول کارونې مخینه، ډولونه او په کلاسیکه شاعرۍ کې یې ونډه وپېژندل شي او بالاخره په څلورم څپرکي کې د معاصرې پښتو شاعرۍ په یو شمېر بېلګو کې د سېمبولونو نوې کارونه، ځای او تکنیکونه معرفي شوي دي. موږ هڅه کړې ده د یوه سېمبول د رامنځته کېدو، دودکېدو او د نورو لپاره یې د تفهیم رواني او هنري ګام پرګام پرمختګ هم ـ له بېلګو سره مل ـ وڅېړو.
ددې تر څنګه مو پر دې هم رڼا اچولې ده، چې په معاصرو پښتو ادبیاتو کې غوره سېمبولیک اشعار او سېمبولیست شاعران کوم دي، چې له نیکه مرغه زموږ یو شمیر ادبي اثار د سیمې او ان نړۍ په سطح ممتاز سېمبولیک اثار دي، چې دلته یې لږترلږه د اروا ښاد

سيد بها الدين مجروح ځانځاني ښامار په جرئت سره یادولای شم.
په ځانګړې توګه مو له داسې یوې څېړنې څخه موخه ، دهغو ادبي مفاهیمو لاډېره پېژندنه وه ، چې نن سبا هم په ادب تیوري او هم ادبي کره کتنه کې مهم ځای لري. سېمبولونه له شعري انځورونو ، اسطورو ، استعارو او تشبیهاتو سره اړیکي لري ، شعري سېمبولونه د شعري ژبې پر څرنګوالي اغیز لري او ان د ژبې ځانګړې کارونه ټاکي ، سیمبول په شعر کې ځانګړي ذهني بستر او زمینې ته اړتیا لري ،څکه خو موږ فکر کوو ، چې په دې اړه بحث نه یوازې د شعر دتیورۍ یوه مهمه برخه ده ،بلکې څېړل یې د پورته یادوشویو جولیزو او مانیزو توکیو په پېژندلو او داړیکوپه روښانولو کې هم مرسته کولای شي.
زه غواړم همدلته یې روښانه کړم ، چې دا څیړنه به خپلې نیمګړتیاوې خامخا لري ، څومره سرچینو ته چې زما لاس رسېده او څومره چې په شاعرۍ کې زما خپلو تجربو راسره مرسته کوله دا کرښې مې سره وکښلې ، زه په ډېر درنښت او تواضع له قدرمنو پوهانو ، ځوانو څېړونکیو ، ادبپوهانو او شاعرانوڅخه هیله کوم ، چې زما دغه هڅه بشپړه کړي او تیروتنې مې راسمې کړي.
دافغانستان د علومو اکاډمۍ له ټولو مشرانو ،غړیو ، دژبواو ادبیاتو دمرکز او اړونده څانګو له پوهو او پرما مشفقو استادانو څخه ډیره مننه ،چې ددې علمي پروژې په ګام- کې یې زما لاس نیولی دی.
له خپل لارښود استاد دروند رفیع صاحب څخه ځانګړې مننه ، چې نه یوازې په دې اثر کې ، بلکې زما له تاند زلمیتوبه یې په ادب او ادبي هلو ځلو کې د یوه مهربانه استاد په څېر خپله هیڅ راز مرسته او لارښوونه نده سپمولې.
له خپلو دوستانو، همکارانو ، فرهنګي ملګریو او دخپلې کورنۍ له غړیو هم مننه کوم ، چې ددې رسالې دلیکلو پر مهال یې له خپلو مهربانیو او مرستو څخه نه یم هېر کړی.
یو ځل بیا په دې هیله چې دغه رساله دادبیاتو مینه والو ته دبحث وړ یوه موضوع وروپېژندلی شي ، تاسو درسالې دپیل کرښو ته ورسپارم.

ښه مو غواړم
عبدالغفور لېوال
۱۳۹۰ ، وری، ۲۴
کابل

لومړی څپرکی
د شعري سېمبولونو او سېمبولیزم شالید

لرغونیو انسانانو د هر شي، پدیدې او مفهوم لپاره قراردادي غږیز سېمبولونه وټاکل د غږونو یوې سېمبولیکې مجموعې د یو څه مفهوم رساوه او بیا چې د غږونو دا مجموعې سره منظمې شوې ژبه یې رامنځ ته کړه، وروسته یو څه پرمختللیو انسانانو ددغو غږونو لپاره لیکني (انځوریز) سېمبولونه (اشکال) وټاکل او چې سره یو ځای یې کړل نو لیک ترې جوړ شو، بیا ټولنیز شویو انسانانو هنري او مذهبي سېمبولونه او نښې رامنځ ته کړې چې د دوی د فرهنګ او تهذیب نښه شول، په دې توګه وینو چې سېمبولونه له ډېر پخوا څخه له انسانانو سره مل دي او انسانان د هغو له رامنځته کولو، پرې پوهېدلو او ورڅخه د ګټې اخیستنې له منطق سره اشنا دي.

آنیه لا یا فه د خپلې لیکنې (په لیدنیو هنرونو کې سېمبولیزم) په پیل کې لیکي:

« د سېمبولیزم تاریخ ښیي، چې هر څه سېمبولیک ارزښت موندلای شي...

انسان د هغه تمایل له مخې چې سېمبول جوړونې ته یې لري، اشیا او شکلونه په سېمبولونو بدلوي (او هغوی ته زښت ډېر ارواپوهنیز ارزښت وربښي) انسان سېمبولونه هم په مذهب او هم په لیدنیو هنرونو کې کاروي». (انسان و سمبولهایش ۳۶۴)

په دې توګه سېمبول او سېمبول جوړونې یوازې په لیدني (بصري) هنروونو کې نه بلکې وروسته په شعر او ادبي اثارو کې هم خپل د پام وړ ځای وموند.

د یوه انتزاعي قرارداد په توګه سېمبول تر وګړنیز (فردي) ارزښته ډېریو ټولیز (جمعي) ارزښت دی نو د همدې لپاره له نورو ټولیزو پوهنو سره اړیکې لري.

پخوانیو یونانیانو به د ختو یا ګچو یوه لیکلې لوحه ټوټې ټوټې کړه او پخپلو منځونو کې به یې وویشله چې بیا وروسته یو بل سره د همدغو ټوټو د بېرته سره یو ځای کولو له لارې وپېژندلای شي او یا هم د خپل ګډون د نښې په توګه به یې له ځانه سره ساتله یونانیانو همدغې لوحې ته سوم بولون (Sumbolon) ویل. او د سېمبول (Symbol) او سمهالي نوم هم له همدغې یوناني ریښې څخه اخېستل شوی دی. په دې توګه وینو چې دغه اصطلاح لا له جوړښت او پیدا ایښت څخه ټولیز ارزښت لري، په یوه بل روایت کې داسې هم شته چې پخوانیو یونانیانو به خپلو مېلمنو ته د سوم بولون د لوحو ټوټې ور ویشلې او په دې توګه

له هغو سره د مېلمه پالنې او مينې نښې شريکولې، له ځانګړتيا څخه عموميت ته د ورتلو همدغه نښه د سېمبول په تاريخي پېژندنه کې مرسته کوي. خو د مهال په تېريدو سره د سېمبول له کلېمې څخه د مانا اخيستل پيچلي شول او بېلا بېلې پېژندنې يې رامنځته شوې. په ادبياتو کې د سېمبول ځانګړی اهميت هغه وخت ډېر د پام وړ شو چې په نولسمه ميلادي پېړۍ کې د سېمبوليزم ادبي مکتب رامنځته شو.

دغه مکتب د نولسمې پېړۍ د پای په لسيزو کې د دريېو سترو شاعرانو هر يو ه شارل بودلر (Charles Baudelaire)(۱۸۲۱ـ ۱۸۶۷)، آرتور رمبو (Arthur Rimbaud) (۱۸۵۴ـ۱۸۹۱) او ستفان مالارمه (Stephan Mallarme) (۱۸۴۲ـ ۱۸۹۸) له خوا مطرح شو، دغو دريېو واړو شاعرانو د اروپا په معاصره شاعرۍ کې يو د پام وړ بدلون راوست. همدوی د (نوي شعر) د پېلوونکو په توګه هم ګڼل کېږي، که څه هم تر دوی وړاندې نامتو امريکايي شاعر ادګار الن پو (Edgar Allan Poe) (۱۸۰۹ـ ۱۸۴۹) په شعر کې د نويو سېمبولونو کارونه لوړې څوکې (اوج) ته ورسوله، ترديې بريده چې د اروپايي سېمبوليزم پلار شارل بودلر د هغه (پو) له اثارو سره د بې کچې مينې له امله د هغه يو شمېر شعرونه او کيسې فرانسوي ته وژباړلې.

د سېمبوليزم مخکښان په پيل کې په ابهام تورن وو، ځينو ويل: هغوی هغه څه چې غواړي ويې وايي نه يې شي ويلی او هغه څه چې نه يې غواړي ويې وايي داسې يې وايي چې نور پرې نه پوهېږي. خو د دوی د اثارو په اړه قضاوتونه ژر بدل شول ډېر ژر هغوی مينه وال وموندل او ډېرو هڅه وکړه چې د هغوی شعرونه تفسير او تعبير کړي.

د مالارمه په اړه لولو:

« په پيل کې يې تمسخر او غوسه راوپاروله، شعر يې بې مانا وګڼل شو خو ژر د هنر پوهانو لکه ژيد، کلوول، والري، ګوګن او د بوسي دده شعرونه خوښ کړل او نور يې هم وهڅول چې ځانونه يې په قدر وپوهوي. وايي د مالارمه پر لاره څوک نه ولاړل خو مينه وال يې ډېر وو، داسې هم شو، چې ګوستاوګان، ويله ګريفن، سن پل رو، هانري دورنيه، ورنه ګېل او وروسته نامتو آندره ژيد، پل والري او پي يرلويي د هغه شاګردان شول.»

(مکتب های ادبي ۵۲۱)

په دې توګه وينو چې سېمبوليزم او سېمبوليستانو ورو – ورو د لويديځ پر ادبياتو خپل اغېز زيات کړ، ژر ددغه مکتب لاروي له فرانسې څخه انګلستان، روسيې او جرمني ته ورسېدل، په انګلستان کې جرج مور سېمبوليک آثار وژباړل او وروسته ځوانو شاعرانو

ریچارد لوګایي ین، ویلیام باتلریتیز، آرنست داونسن او لیونل جانسن په لندن کې سره را غونډېدل او د سېمبولېستانو هغسې مجالس یې جوړول لکه په فرانسه کې به چې د مالارمه په کور کې جوړېدل.
په روسیه کې والربریوسف د سېمبولیزم د نهضت مشري کوله تردې بریده چې دیمیتري مرژکوفسکي (D. Merejkovski) په ۱۸۹۲کې (د سېمبولونه) په نامه یو کتاب هم خپور کړ. په جرمني او اوتریش کې هوفمانشتال (Hofmennsthal) (۱۸۷۴ـ ۱۹۲۹) ځان د بودلر او ورلن د لارې لاروی اعلان کړ او په هغه وخت کې یې جرمني ادبیات دنچرلیزم او رومانتیزم په وړاندې ودرول، ویل کېږي چې د هغه دغه هڅه وروسته راینرماریاریلکه (Rainer Maria Rilke) بشپړه کړه.
ختیځ ته هم د شلمې پېړۍ په پېل کې د سېمبولیزم اغېزې راورسیدې ترکي احمد هاشم (۱۸۸۵ـ ۱۹۳۳) په ترکي ادبیاتوکې لومړی ځل سېمبولیزم دود کړ، دغه شاعر ته د سره رنګ او لمر لویدو (غروب) شاعر هم ویل شوي دي.
استاد محمد صدیق روهي په خپل کتاب (ادبي څېړنې) کې لیکي:
«د سېمبولونو (رمزونو) استعمال د پښتو ژبې د خیال پالونکي او نکته سنج شاعر (کاظم شیدا) په لاندې بیتونو کې ګورو:
د افتاب په کمند نه خیژم اسمان ته
نه ږدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو
همېشه یې پېچ و تاب لکه جوهر دی
چې شیدا راغی تر دا حیرت آباده
په لومړي بیت کې د شاعر مقصد دادی، چې زه نه غواړم په واسطه اودبل په مرسته لوړ مقام ته ځان ورسوم او یا د نورو د اوږو پیتی شم، شیدا دغه مطلب په ځومره ښکلیو او زړه وړونکو الفاظو افاده کړی دی.
دلته (د افتاب کمند) د (واسطې) د لفظ سېمبول دی. په دوهم بیت کې
(حیرت آباد) د دنیا سېمبول دی... په پښتو ادبیاتو کې (چنار) ددنګې ونې او د (ګلو ځانګه) د نجلۍ سېمبول دی:
ګوره چې وار دې خطا نه شي
د ګلو ځانګه دې په سر ولاړه یمه (ادبي څېړنې ۴۲۳)

د استاد روهي له دې څرګندونو ښکاري چې په پښتو کلاسيکه مدونه او شفاهي شاعرۍ کې د سېمبولونو آګاهانه کارونه دود وه او پښتنو شاعرانو سېمبولونه ايجادول، مګر که په معاصره مانا د سېمبوليزم د لويديځ مکتب ننبې د پښتو په اوسمهالې شاعرۍ کې څېړو (او که زه په دې اړه د قضاوت حق ولرم) نو زما په نظر يې راپېلوونکی ارواښاد پوهاند بهاالدين مجروح دی، د نومړي ځانځاني ښامار، د وطن مور او نااشنا سندرې د سېمبوليزم په تول پوره آثار دي.

سېمبوليزم د يوه منظم هنري – ادبي او آن فکري خوځښت بنه درلوده. لاروي يې معلوم وو، او له يو شمېر ټاکليو آرونو (اصولو) څخه يې پيروي کوله. د سېمبوليزم اعلاميه په ۱۸۸۶ کال کې خپره شوه او دا يې وښوده چې دوی د ځانګړو فکري منظومو د رامنځته کولو هوډ لري.

« د فکر له پلوه، سېمبوليزم د هغې ايدياليستي فلسفې تر اغيز لاندې و، چې له ميتافيزيک څخه يې ابهام اخيسته او په ۱۸۸۰کلونو کې خپل اوج ته رسيدلې وه، د شوپنهاور عجيبې بدبينۍ پر سېمبولستو شاعرانو اغېز وکړ» (مکتب های ادبي ۵۴۳)

سېمبوليستان له عجيبې بدبينۍ سره لاس او ګريوان وو، دا ځل د خوشبينۍ (پوزيتوويزم) او ريښتيا پالنې (رياليزم) له وتلو سره بدبينۍ او تخييلي ډار، وهم او پر ځان ناباوري له سېمبوليزم سره ادبياتو ته ننوتله، هغه مهال چې په اروپا کې د منځنيو پېړيو اعتقادي اتکا ړنګه شوې وه، اقتصادي ځواک د ګوتشمېر وګړيو يا کورنيو په لاس کې و، او نوې پوهنيزې، فرهنګي او اقتصادي ودې ټولو اروپا مېشتو وګړيو ته هوساينه نه شوه ورکولای، جګړو او سياسي سياليو هر څه زموللي وو، له اخلاقي پلوه ښکېلاکګرو حکومتونو، د هېومانيستو غورځنګونو قناعت نه شو برابرولای، په همداسې پېر کې ټوليز ارواييي جوړښت له بدبينۍ، ناهيلۍ، ماتې، د اخلاقي کمزورتيا او په ټوليزه توګه د (ګناه) له احساس سره مخامخ و. يو شمېر کره کتونکي فکر کوي چې داسې مانيز بحران سېمبوليزم راوزېږاوه.

امريکايي ادګارالن پو، بودلر، ورلن او رمبو تقريباً ټول له عجيبو رواني وسوسو څخه ځوريدل، په ماشومتوب کې يتيم شوی (پو) په ځوانۍ کې مړ شو، هېڅ څوک ونه پوهيدل چې ولې، د بودلر ژوند هم ډېر (پو) ته ورته و ؛ محروم، بې وزلی او يتيم له يوه ښار نه بل ته سرګردانه، د خپل پلندر (اپيک) په وړاندې له عقدو ډک. رمبو او ولرن هم تر دوی په ښه

حالت کې نه وو، رمبو چې خپلو لیکل شویو شعرونو ته یې اور اچولی و، جامې یې بدلې کړې، اوږده ږیره یې پرېښوده او د وسلو سوداګري یې پیل کړه.
ولرن هومره ډېر شراب څښل چې یوه ورځ یې په بروکسل کې پخپله مینه وال او پلوی شاعر (رمبو) باندې د توپانچې ډزې وکړې او هغه یې ټپي کړ.
(ادبي څېړنې ۴۳۴)
کره کتونکي فکر کوي، هغه سیاسي، ټولنیز او اقتصادي بدلونونه، اختناق او بحران چې په فرانسې کې یې انقلاب راوپاراوه، ددغو شاعرانو په ارواوو کې هم توپانونه را پورته کړي وو.
د شعري سېمبولونو څېړنه یوازې د یوه شعري عنصر په توګه نه، بلکې د یوه فکري خوځښت، ټولنیز بدلون، فرهنګي پېښې او آن کالب ماتوونکي بدلون (انقلاب) په توګه تر بحث لاندې راتلای شي. ځکه سېمبولیستانو نه یوازې په شاعرۍ کې منځپانګیز (محتوایي) بدلون راوست بلکې جولیز(شکلي) کالبونه او د شاعرۍ هندسي جوړښت یې هم بدل کړ.
په فرانسه کې آزاد شعر (Vers Libre) د سېمبولیزم د مکتب همزولی ګڼل کېږي. د فرانسوي آزاد شعر ځانګړنه داوه چې د وزن لرونکو خو نابرابرو کلامي برخو یوه مجموعه به داسې لیکل کېده چې د کالب تر و حدته ډېر د فکر او انځورونو وحدت او جوړښت ته په کې پام کېده. په دې شعر کې کلېماتو پخپله سېمبولیکه مانا ښندله، مانا دا چې وییونه (کلېمات) یوازې د مفاهیمو د رسولو د وسایلو په توګه نه، بلکې په خپله د شاعرانه ارزښت له مخې ټاکل کېدل او دا په شعر کې د شاعرانه ژبې نوې ځانګړنه وه. سېمبولیستانو د خپلو شعرونو کلېمات په ډېر پام او زړه چاودون ټاکل.
« د سېمبولیستانو له اثارو او لیکنو څخه ښکاري، چې ازاد شعر ددې لامل شو، چې په شعر کې (ویی) یا کلمه خپل ریښتونی ارزښت نظر خپل صوري (غږیز او آهنګین) ارزښت ته ډېر د پام وړ وګرځوي او بیا یې مومي ... سېمبولیزم هغه څه چې بودلر « د کلېماتو موسیقي» ګڼله، په شعر کې دود کړ دغو کلېماتو د ځانګړې موسیقۍ تر څنګ د بیان ډېر ځواک درلوده.»
(مکتب های ادبي ۵۴۷)
له سېمبولیکو مفاهیمو سره یو ځای نوی ازاد شعر هم له اروپا څخه ختیځو ژبو ته را ورسید او د بېلا بېلو ژبو په ادبیاتو کې یې ژور مانیز او شکلي بدلونونه رامنځته کړل.

د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمايي په پای او د دوهمې نیمايي له پیله پښتو او دري ادبیاتو ته ازاد شعر د سېمبولیزم له ښښو ښښانو سره یو ځای راورسیدل، چې وروسته یې بیا ورو ورو پیاوړي سېمبولست شاعران وروزل. البته توپیر یې داو، چې وروسته وروسته سېمبولیزم له یوازې بدبینۍ او نهیلۍ څخه خپله لاره بېله کړه او د ژوند بېلا بېل رنګونه او خیالات یې راونغاړل. دادې هېره نه وي چې سیاسي – ټولنیزو، فرهنګي او اقتصادي بدلونونو سېمبولیزم ته نوی رنګ ورکړ او دلته یې له بډای، لرغوني او په زړه پورې ختیځ فرهنګ څخه ډېر څه ور خپل کړل، عرفان تغزلي غنا او معنویت د سېمبولیک بیان په مرسته په ختیزه شاعرۍ کې داسې نوښتونه رامنځ ته کړل چې هم یې له جولیز (شکلي) او هم له منځپانګیز پلوه د شعر هنري ځېل بډای او له نوښتونو ډک کړ.
دلته به د یادو شویو نامتو سېمبولیستانو د شعرونو د یو څو بېلګو ازاده ژباړه (چې له پارسي څخه راژباړل شوي) وړاندې کړو:
له بودلر څخه:

پیوندونه
طبیعت هغه مزدک دی، چې له ژوندیو ستنو نه یې
کله کله ګونګې ویناوې را بهېږي
انسان په هغه مزدک کې د ښښو له ځنګله څخه تېرېږي
چې هغه ته په اشنا نظرونو ګوري
لکه له لرې نه راغلې څو اوږدې انګازې
په یو پېچلي او ژور یوون کې
د شپې او رڼايي په پراختیا کې سره تاوېږي
وږمې، رنګونه او ږغونه یو بل تکراروي
لکه د کوچنیو ماشومانو د بدن وږمې
د (اوبوا) په څېر نازک او لکه چمن تک شنه
او نورې داسې وږمې
چې پارونکې او تېر ایستونکې دي
غوسه ناکې او تیزې
ددې ټولو ناپایه څېزونو په پراختیا کې
لکه عنبر، لکه مشک

لکه د شاتو او کندرو ګړون
چې د اروا او احساساتو د جذبې نغمه را پورته کړي
او وترنګېږي
(د بودله «د شرګلان» اثر څخه د مکتب های ادبی ۵۷۷مخ)

له آرتوررمبو څخه
ولړه
که مې په خوله کې کوم خوند وي
نو یوازې د خاورو او تېږو لپاره ده
زه پرلپسې هوا خورم
او تېږې، سکاره او وسپنې
اې ! زما لوږې را وڅرخه
وڅرېږئ اې زما لوږو
د پوپنکونو په چمن کې
او د نیلوفرو زهر پر ښادۍ وروئ
هغه ډبرې وخورئ چې ماتیږي
د کلیساګانو زړې ډبرې
د زړو توپانونو شګې
او هغه ډوډۍ
چې په ګردله پټو درو کې پرتې دي
لیوه تر پاڼو لاندې کولې ایستلې
د یوې چرګې له بدنه یې مړۍ وهلې
او دهغې ښکلې ښکې یې توکولې
زه هم د هغه په څېر اوراخلم
کاهو او میوې
د راټولولو په تمه دي
خو د ګوټپبېر غنه
یوازې بنفشه خوري

کاشکې ببېده شم
کاشکې وځوښېږم
د سليمان په بلهارځای کې
د زنګارد مخ ښوروا روانه
او له «کدرون»* سره ګډېږي اوځي

(مکتبهای ادبی ۵۹۱)

له ترکي شاعر احمد هاشم څخه:

پوړۍ

په سترېا به پردې پوړيو وخيژې
په لمن کې به دې پاڼې وي د لمر په رنګ کې
او يو ځل به اسمان ته په ژړا وګورې:
اوبه زريني شوې
او ستا څېره
بې رنګه کېږي
له يوې پردې تربلې پورې
سره افق ته وګوره
بيا لمر پريوځي
ګلونه ټول سرکوزي شول، له سترګو نه يې وينې اوري
او خونړي بلبلان، لکه لمبې پر څانګو غلي ناست دي
مګر اورونه پر اوبو بل شوي؟
ولې مرمر لکه مس دا سې ښکاري
اروا له پټې ژبې رنګ اخلي
سره افق ته وګوره
بيا لمر پريوځي

* کدرون دا ورشليم په ختيځ کې يو پخوانی سيند دی چې بحرالميت ته ورتوېږي.

دوهم څپرکی

سمبول پېژندنه

چې دستار تړي هزار دي
د دستار سړي په شمار دي

خوشال خان خټک

د خوشال خان خټک دا بیت د سمبول پېژندنې لپاره تر ټولو څرګنده بېلګه ده.
دلته د لومړۍ مسرې دستار هغه جامه ده، چې له سره راتاوېږي او پښتانه یې پګړۍ، پټکی او لونګۍ هم بولي، عیني او فزیکي وجود لري او په دې بیت کې یې لومړی شعري ځای یوازې د خپلې حقیقي مانا پر بنسټ په خپل شیئي مفهوم د دلالت له مخې ټاکل شوی دی.
خو د دوهمې نیمبیتۍ دستار بیا په بل مفهوم دی، دا «دستار» یو سمبول دی او مراد ورڅخه د یوه اجتماعي ایډیال شخصیت د ټولو صفاتو، مهارتونو، اخلاقي معیارونو او اتلولیو مجموعه ده، چې شاعر یې غواړي په یوه کلېمه کې تمثیل کړي او لوستونکی او اورېدونکی پرې وپوهوي، چې شاعر «د دستار سړی» له ټولو صفاتو سره ور وپېژني.
خوشال بابا د «دستار سړی» د سمبولیکې کارونې وروسته د دغه سمبول د شرحې لپاره یو کتاب (دستارنامه) خبرې کړي او د دستار سړی یې د شلو هنرونو او شلو خصلتونو خاوند بللی دی، چې په دې توګه خپل مخاطب د دستار د سمبولیکو مفاهیمو په پراخوالي وپوهوي. له دې ځایه ده چې په هنري ادبیاتو، په تېره بیا شعر کې د سمبول ارزښت او ځای څرګندېږي، کله چې موږ وایو په شعر کې د ژبې لنډون د شعر له جوړښتي ارکانو څخه دی، نو همدا سمبولونه دي چې د ژبې لنډون ممکنوي او په لږو خبرو کې ډېر او هراړخیزه مفاهیم تمثیلوي.

اوس به هڅه وکړو چې د سېمبول لپاره يو جامع تعريف ومومو ، خو ښايي دا هېره نه کړو ، چې سېمبول له خپل عمومي تعريف پرته نورې پېژندنې هم ښايي ولرې ځکه سمبول په ادبياتو کې، سېمبول په اروا پوهنه کې، سېمبول په ښوونيزو چارو کې او سېمبول په ساينس او نورو مواردو کې خپل تعريف او پېژند څه ناڅه بدلوي.

خو دلته به هڅه وکړو چې له عمومي پېژندنې څخه ورو ورو ځانګړې هنري او شعري هغې ته ورننږدې شو.

ادبي دايرة المعارف سېمبول داسې را پېژني:

(سېمبول د نښې يا علامت په مانا دی او په ادبي اصطلاح کې هغه سبک ته ويل کېږي، چې هر څوک په هغه کې يو څه ويني.)

«ادبي دايرة المعارف – ۵۵۸»

سېمبول (Symbol) په اصل کې له يوناني سوم بولون (Sumbolon) څخه اخېستل شوی چې د دوه سره بېلو ټکو د تړلو او يا سره نښلولو مانا لري. په داسې حالت کې د(رمز) نښې يا علامې مانا لري.

«مکتب هاى ادبي – Net»

پوهاند ډاکتر مجاور احمد زيار په خپل کتاب « پښتو بدلمېچ، پښتو شعر څنګه جوړېږي» کې د سېمبول داسې پېژند نه لري:

سېمبول (Symbol) يا سېمبل چې عربي اندول يې «علامت» ، پارسی (نماد) او پښتو دا يې (پېلام) دي، په ټوليز ډول هغه څيز يا پديده ده ،چې له ځان پرته د يوه بل څيز يا پديدې څرګندوی اوسي. په ژبه او ادب او بيا شعر کې هغه ويی دی چې د آرې او ټاکلې مانا پر ځای يې يوه بله مانا را خپله کړې وي، لکه په اوسني شعر کې چې له «لمر» څخه آزادي مانا اخيستل کېږي. په بله وينا لمر دا سېمبولوي. په دوديز شعر کې له لمر څخه زياتره د عيني انځورونو (تشبيه، استورې...) په رغاونه کې کار اخيستل کېده لکه: مخ دې لکه لمر او نور.

«بدلمېچ ۲۲۲»

له دې ټولو پېژندنو څخه ښکاري چې سېمبول داسې يوه نښه ده چې په شعر او ادب کې د يوې ذهني مجموعې استازيتوب کوي او کله چې موږ په يوه کليمه يا يوه مفهوم کې ورسره مخامخ کېږو نو له هغه څخه دهغو ماناوو درک اخلو چې دغه کليمه يا مفهوم د هغو د نښې په توګه ټاکل شوې دي.

په شاعرۍ کې د سېمبول ایجاد او اهمیت:
له لرغونو زمانو را په دې خوا ، چې پخوانیو انسانانو خپل مذهبي – حماسي او فوکلوریک نظمونه جوړول پخواني سمبولونه په هغو کې موندل کېدای شي. هغه تشبیهات او استعارې، چې په عامه ذهنیت کې کلیشه کېدل، ورو ورو یې خپل ځای سېمبولونو ته پرېښوده. هغه مهال چې تشبیهات پرته د (مشبه) له یادولو او یا هم استعارې د (مستعار) له یادولو پرته یوازې د مشبه به او مستعار منه په راوړلو سره د تشابه او استعارې استدراک پروسه بشپړه کړې سېمبولونه رامنځ ته کېږي، د همدې لپاره، ده چې یو شمېر ادبپوهان ګومان کوي، چې د سېمبول لویدیځ مفهوم له یادو شویو ختیځو ادبي مفاهیمو سره نږدې دی، خو زه فکر کوم چې سمبول تر ډېره بریده په شعر کې د انځور جوړوني هنر ته ور نږدې دی، که څه هم ډېر ځله د تشبیه او استعارې پرمختللې بڼه ښکاري:
پوهاند زیار په خپل پښتو بدلمېچ کې لیکي:
((تشبیه او استعاره دواړه انځوره که عیني وي یا ذهني، هله پر سمبول (Symbol) اوړي چې له تشبیه نه (مشبه) لرې کړي او (مشبه به) پاتې شي او له استعارې نه چې مستعار له هیسته شي او (مستعار منه) پاتې شي.))
«بدلمېچ ۲۲۷»
په دې توګه وینو چې سېمبول د شاعرانه انځورونو بشپړوونکی دی د یوه شعري تصویر د ټولو جزئیاتو مخامخ یادول د لنډون مخه نیسي او لوستونکي ستومانوي، چې د همدې لپاره شاعران له سېمبولونو څخه کار اخلي او د خپلو انځورونو د بشپړاوي او رانغاړلو لپاره د هرې ذهني مجموعې د نښې په یادولو بسنه کوي.
لرغوني اسطورو ، مذهبي او حماسي ارزښتونو ، دودونو او ولسي انګېرنو ، تاریخي پېښو ، مینو او عاشقانه تجربو د انسانانو لپاره په زړګونو داسې سېمبولونه رامنځ ته کول، چې په شعر کې یې راوستل په زړه پورې هنري هڅه بلل کېده. که څه هم ډېر تکرار له امله کټ مټ د تشبیه او استعارې په څېر سېمبولونه سولېدل او کلیشه کېدل چې بیا شاعرانو هڅه کوله د زړو ، سولیدلو او کلیشه شویو سېمبولونو ځای نویو هغو ته تش کړي، خو یو شمېر سېمبولونو خپل کلاسیک ارزښت داسې خوندي کاوه ، چې د اوږدو زمانو په تېرېدو سره یې خوند او رنګ نه بدلېده اسطورې له همداسې سېمبولونو څخه دي، پخپله اسطورې هغه سېمبولونه دي ،چې د تاریخي - افسانوي یا عقیدوي ارزښتونو او پېښو له مخې یې شهرت موندلی وی.

پوهاند زيار فکر کوي ،چې اسطوره په يوه مهال کې سېمبول هم دی خو په دې توپير چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار د کتنې (مشاهدې) او لوستنې اوريدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره يې سېمبول د پوهېدنې لپاره څه غور و ژورتيا ته اړتيا لري.

شعر له اساطيرو، تاريخ، عقايدو، رواني انګيزو، فکر، ژبې، خوبونو او ترهرڅه وړاندې د انساني پوهې له پراختيا سره کلکې اړيکې لري، او دا ټول له سېمبولونو سره سرو کار لري، ځکه خو سېمبول د شعر يو رغوونکی رکن دی.

په شاعرۍ کې د يادو شويو بشري تجربو په رڼا کې د سېمبول ونډه داسې ارزولی شو.

انساني باورونه، سېمبول او شعر:

له خورا لرغوني زمانې څخه انسانانو عقايد او باورونه خپل کړل. لرغوني بشريت له طبيعيت او ماورای طبيعيت سره داسې فکري اړيکې درلودې، چې د پرلپسې تفکر په پايله کې ځينو باورونو، پوهې او عقايدو ته ورسېده، انسانانو د همدې فکري بهير په اوږدو کې ډېلا ډېلو مفاهيمو ته سېمبولونه وټاکل چې په خپل فکري پرمختګ کې ورڅخه ګټه پورته کړای شي.

اريک فون رانيکن پخپل کتاب «د پخوانيو ارباب الانواعو په لټه» کې ليکي:

«نړۍ زرګونه کاله په اسطورو کې ډوبه وه او د يو شمېر نامتو ستوريو نومونه لکه «لوی ابړ»، «کوچنی ابړ»، «هرکول»، «ګوربت»، هېدار» او د دو لسګونو مباشتو نومونه او سېمبولونه تر ميلاد درې زره کاله پخوا ټاکل شوي دي.»

«درجستجوی خدايان باستان ۴۴»

لرغوني سېمبولونه د انسانانو د اوږده تفکر په پايله کې له هغو باورونو سره اړيکه لري ،چې دوی له خپلو تجربو څخه ترلاسه کړې دي، هر کله چې دغه باورونه متن ته راغلي نو ليکني او هنري سېمبولونه رامنځ ته شوي دي. پخوانيو انسانانو ډېر ځله خپل اعتقادي متون په نظم کړي دي، ادبپوهان ګومان کوي، چې په ګڼو ژبو کې موزون کلام ژر حافظې ته سپارل کېدلای شو، او ددې لپاره ، چې مذهبي متون وساتل شي، له يوه نسل څخه بل ته ولېږديږي او لاسوهنه په کې ونه شي نو دا يې له ژبني پلوه خوندي کول؛ ددې خوندي کېدو يوه لاره داوه چې منظوم شي او بيا يې خلک حافظې ته وسپاري. په پخوانيو حماسو، مذهبي سرودونو، دعاګانو او فولکلوريکو، کيسه يې نظمونو کې بې شمېره سېمبولونه موندلی شو.

د زاړه مصر يو لرغونی کتاب چې (مړه شوي) نومېږي د پخوانيو مصريانو د مهم رب النوع «حورس» له خولې دا ځو منظومې کرښې را ژباړو :

زه «حورس» له ميليونونو کلونو راهيسې يم
زه د پاچاهي د تخت و دريځ خاوند يم
له بديو ورها خوا ، زه د روزګار مساپر يم
او فضا لايتناهي ده ... «در جستجو ... ۲۳»

دلته « د پاچاهي تخت او دريځ» د ټولې واکمنۍ يا ټولواکۍ سېمبول دی همدلته تاسو وګورئ چې يوازې يو تخت يا دريځ (د هغه له فزيکي او مادي هستۍ سره چې له څه لرګي يا بل توکي څخه جوړ شوی دی) څه مانا لري؟

که په دې نظم کې د تخت او دريځ سېمبوليکه مانا مراد نه وای آيا د دومره زورور واکمن لپاره د تخت او دريځ يادول په کار و ؟ ښکاره ده چې «حورس» غواړي، دلته د دريځ او تخت سېمبولونه دده ټوله واکمني او ځواک تمثيل کړي د هنديانو په زاړه مذهبي کتاب « ريګ ويدا» کې يې لولو :

هغه مهال چې نه نيستي وه او نه هستي
نه هوا وه او نه تر ټولو لوړ اسمان
په پېل کې تياره په تياره کې نغښتې وه
او د ژوند ځواک په تشه کې پټ و ...
د خلقت سرود ۲.۱ ټوټې «در جستجو ... ۲۴»

دلته کټ مټ د خوشال بابا د شعر په څېر « تياره» په اصلي مانا «تاريکي» شپه، تروږمۍ په مانا راغلې خو دوهمه تياره د نيستۍ، تشې، موهوم او نامعلوم حالت لپاره د يوه په زړه پورې سېمبول په توګه کارول شوې ده.

په دې توګه ګورو ، چې سېمبولونه د مذهبي سرودونو په جوړښت کې له ډېر پخوا څخه شعر ته ور ننوتي دي.

اسطورې، سېمبول او شعر :

اسطوره له (اسطار، اسطاره، اسطير، اسطيره اسطور، اسطوره) څخه جوړه شوې ده « سيوطی» فکر کوي چې اسطورې داسې يو جمع نوم دی، چې مفرد نه لري خو ابوعبيده وايي چې اساطير د اسطاره جمع ده. په هر صورت ،ادبي دايرة المعارف اسطورې هغه

خرافي یا نیمه خرافي افسانې او کیسې بولي چې د مافوق الطبیعیه ځواکونو په اړه نسل په نسل را پاتې وي.
دا په دې مانا چې اسطورې د پخوانیو انسانانو له عقایدو سره اړه لري.
« دایرة المعارف ۴۲۳»

په یوناني ژبه اساطیرو ته (Mythos) ویل کېدل Mythos د خلکو ترمنځ د افسانو هغو منظومو بڼو ته ویل کېدی، چې د مذهبي او دیني مراسمو په لړ کې به د خلکو په منځ کې ویل کېدی.
دا کتېمتې د (Logos) په مخامخ ټکي کې چې د عقل او پوهې مانا یې لرله کارېده، چې تر ډېره بریده یې له وهم او خیال څخه را پنځېدلې ګڼلې.
هم تراژیدی لکه (پاچا ادیپ او پرومته)، هم حماسې لکه(ایلیاډ او اډیسې) او آن غنایي منظومې لکه آشیل او اولیس هغه مشهورې اسطورې دي چې هم په خپل جوړښت کې ګڼ سېمبولونه لري او هم وروسته پخپله په سېمبولونو بدلې شوې دي. د بېلګې په توګه پاچا ادیپ لا تر اوسه په ادبیاتو او رواپوهنه کې د هغې عقدې سېمبول دی ،چې اولادونه یې د والدینو په وړاندې لري. په دې توګه وینو چې په شعرونو کې د سېمبولونو اسطوره یې وندډه له پخوا څخه مهمه او د پام وړ وه.

په شعر کې د سېمبول اروایي ریښې:
شعر د شاعر، لوستونکي او د یوې ادبي حوزې له ټولیزې اروا پوهنې سره نږدې اړیکې لري. شعر د شاعر له ځان ناخبري (ناخودآګاه) شعور څخه سرچینه اخلي او الهامي سرچینه یې د هنرمند تحت الشعور دی او هر کله چې د مخاطب له عاطفي او ښکلاییز ذوق سره اړخ ولګوي نو ښه شعر ګڼل کېږي. شعر له خوبونو سره عجیب اړیکي لري، په دې مانا چې د شعر سېمبولونه ډېر ځله د خوبونو له سېمبولونو سره ورته دي. خوب د یو شمېر سېمبولیکو پېښو، اشیاوو او یا کسانو یوه غیر ارادي مجموعه ده چې د انسان په تحت الشعور کې زېرمه شوې دي، شعر بیا د همدغې لاشعوري زېرمې هغه منظم تصورات دي چې په ارادي بڼه سره اوډل کېږي، ددې تصوراتو ظهور هم تر یوه بریده نیمه ارادي وي خو د څنګه ویلو، پیغام ورکولو، ژبنې پسول او ښکلاییزو تکتیکونو په مرسته یو هنري اثر

رامنځ ته کوي، چې له دې اړخه یې سېمبولونه رغوونکي عناصر دي په خوبونو کې هم سېمبولونه همداسې رغنده ونډه لري.
کارل ګوستاویونګ له اروايي پلوه سېمبول داسې را پېژني:
هغه څه چې موږ سېمبول بولو، یوه اصطلاح یا نوم حتی یو تصویر دی، چې کېدای شي زموږ په ورځني ژوند کې د یوه مانوس شي ښکارندوی وي، خو له خپلې معمولې او ښکاره مانا څخه پرته یوه تلویحي ځانګړې مانا هم ولري. سېمبول د یوه مبهم، ناپېژندل شوي یا له موږ څخه د کوم پټ څه نښه ده... نو یوه کلمه یا شکل هغه مهال سېمبولیک ګڼلای شو چې له خپلې ښکاره او مخامخ مانا څخه پرته په بل څه هم دلالت وکړي. سېمبول ناخودآګاهي اړخونه لري، چې هېڅکله په دقیقه توګه تعریف شوی نه دی. «یونګ ۱۴-۲۲»
تاسو ولیدل چې د یونګ په نظر د سېمبول د ایجاد او تعمیم ځینې عوامل د انسان له اروايي ځانګړتیاوو سره اړیکي لري او د هغه پر اند د همدې لپاره د سېمبول دقیق تعریف ستونځمن دی، ځکه تر هغو چې له اروايي پلوه د سېمبول کېدو په ټوله پروسه پوه نه شو، د دغه مهم هنري عنصر پېژندل به ستونځمن وي. سېمبول له شعر سره دقیقاً د انساني اروا په همدغه ځای کې تلاقي کوي.
که څه هم موږ به وروسته د سېمبول پر اروایوهنیزو ځانګړنو تفصیلي بحث وکړو دلته همدومره یادونه کافي ده، چې په شعر کې د سېمبولونو ایجاد تر ډېره بریده د انسان له اروايي پېښو څخه سرچینه اخلي.
شاعرانه ژبه سېمبولیکه ژبه ده:
د ژبې فلسفي ارزښت له یوې مودې راهیسې د پام وړ ګرځېدلی په تېره بیا د ژبپوهنې او علمي مسایلو په اړه د نوام چامسکي تر نظریاتو وروسته پر ژبه بلځلي غور په هنري ادبیاتو کې د ژبې اهمیت لا پسې ډېر کړ، تردې بریده چې په معاصرو ادبي بحثونو کې ژبه یوازې د افهام و تفهیم د یوې وسیلې په توګه نه، بلکې په خپله د یوې هنري ښکارندې په توګه مطرح ده.
پوهاند زیار په خپل کتاب «پښتو بدلمېچ» کې ژبه له دوه ګونو اړخو پاموړ ګڼي:
۱- ژب – ښکلاییز اړخ یا ټولې او ۲- ژب – اندیز اړخ یا ټولې.
«بدلمېچ ۱۱۲»

په دې دواړو اړخونو کې ژبه سېمبولونو ته اړه ده.

په جوليز (شکلي) اړخ کې چې پوهاند زيار يې په ژب ښکلاييز اړخ کې راولي سېمبولونه هم د ژبې د لنډون او هم ښکلاييز بډاييني کې مرسته کوي خو په ژب-انديز اړخ کې د انځورونو او فکري ارائيه کې سېمبول بنسټيزه ستن (اساسي رکن) ګڼل کېږي.

ژان پل سارتر پخپل نامتو کتاب «ادبيات څه دي» کې د شعر او ژبې پر سېمبوليکه اړيکه په زړه پورې خبرې لري، هغه کاږي:

«... په شعر کې هم لکه نثر وييونه (کليمات) کارېږي، خو دلته وييونه هماغسې نه کارول کېږي و آن هېڅ نه کارول کېږي يعنې له وييونو څخه «استفاده» نه کېږي بلکې هغو ته «استفاده» ورکول کېږي... حقيقت دا دی چې شاعر له ژبې څخه د وسيلې په توګه کار اخېستل پرېږدي او شاعرانه چلند وسره کوي، شاعر هغه لاره پرېږدي چې له وييونو څخه د يوه شي کار واخلي، ددې پر ځای چې د يوې نښې کار ورڅخه واخلي».

«ادبيات چيست ۱۲-۱۷»

دلته د سارتر هدف دا دی چې وييونه په شعر کې يوازې د مفاهيمو د لېږد وسايل نه دي، بلکې په خپله هنري توکي دي. نوموړی بل ځای ليکي چې شاعر وييونو ته داسې ځېر دی او مکث پرې کوي، لکه انځورګر چې په رنګونو مکث کوي. په انځورګرۍ کې هر رنګ د يوه ځانګړي فکري-ذهني يا روحي حالت سېمبوليک استازيتوب کوي او په شعر کې وييونه همدا دنده پر غاړه لري.

په دې توګه موږ پايله اخلو ،چې شاعرانه ژبه سېمبوليکه ژبه ده نه د بيان عادي او ورځنۍ ژبه چې موږ يې په خبرو اترو کې کاروو.

شعر تخييل او سېمبول:

پخوانيو ادبپوهانو شعر مخيل کلام باله. که څه هم اوسمهالي ادبپوهان دا لنډ او ساده تعريف د شعر لپاره کافي نه ګڼي، خو هم پخواني او هم اوسني کره کتونکي په شعر کې د خيال (تخيل) او (تخييل) اهميت او رغيزوال ارزښت مني.

خو راځئ لومړی خيال او د هغه بېلا بېل اړخونه وپېژنو :

خيال: عربي نوم دی، او هغه ځواک ته ويل کېږي، چې د محسوساتو ګڼ تصورات تردې وروسته چې د هغوی مادي هيئت غايب شي، په ذهن کې خوندي کوي. (دهخدا ۷-۱۰۱۸۰)

تخيل: عربي مصدر دی او د خيال فعلي حالت بيانوي، چې کله د يوه څه، چا يا حالت صورت په ذهن کې وتړل شي. دهخدا د قطب الدين په حواله ليکي: «تخيل تجربه صورت

منتزع از ماده بود ، تجریدی بیشتر چه خیال او را از ماده فرامیگیرد بر وجهی که محتاج نمیشود به وجود ماده ...» « دهخدا – ۲۵۴۵»

تخییل: تخییل هم عربي مصدر دی او دا د خیال مفعولي حالت دی، په دې مانا چې بل چاته د خیال او تصور ورکولو ته وايي.

دهخدا د جامع الصنایع په حواله لیکي:

« تخییل آنست که لفظ مشترک مشتمل معنی آورده شود ، چنانکه سیاق ترکیب بر یک معنی تام حاکی بود و مراعات نظیر کرده آید و بسبب طوق نظیر گمان بر معنی دوم رود و آن معنی تام نباشد. و این صنعت نزدیک ایهام و خیال است.»

«دهخدا ـ ۵ـ ۲۵۴۶»

د شعر لیکلو په بهیر کې د شاعر تخیل هغه ځواک دی چې شاعرانه تصورات او مفاهیم رامنځ ته کوي خو دهغه د انځور جوړونې په ځواک پورې اړه لري چې د تخییل بهیر بشپړ کړي مانا دا چې نورو ته د خپل تخیل منځپانګه څنګه په بریالیتوب سره لېږدوي. په بله مانا د شاعر د تخییل کمال دا دی چې موږ ته هماغه تصویرونه راولېږدوي چې دده په تخیل کې شته.

رضابراهني په «طلا در مس» کې لیکي:

« د تصویر جوړونې ځواک د تخیل د ځواک تر ټولو غوره برخه ده، د تخیل ځواک هغه شور او هیجان دی، چې هغه کوي په یوه ځانګړې شیبه کې ګڼ احساسونه، اشیا او تجربې چې په بېلا بېلو زمانونو او مکانونو پورې اړه لري سره راغونډ کړي، یو له بله سره یې منطبق کړي او په یوه ناپایه زماني شیبه کې یې ارائیه کړي.» «طلا در مس ۷۲»

د براهني همدغه تعریف له موږ سره مرسته کوي چې په دې ټوله پروسه کې د سېمبول مهمه ونډه وپېژنو. په حقیقت کې دا سېمبولونه دي، چې خیال ته خوځښت ښښي. موږ هم د تخیل په بهیر کې (د ځان لپاره) او هم د تخییل په بهیر کې د مخاطب لپاره سېمبولونه کاروو.

براهني په شعري انځورونو کې اشیاوو ته ډېر اهمیت ورکوي، نوموړي آن د شعر تعریف له همدې ټکي څخه داسې پېلوي:

شعر د داسې یوه ذهني حالت له رامنځ ته کېدو څخه زیږي، چې انسان ته د طبعیت په یوه محیط کې رامنځ ته کېږي، په دې مانا چې شاعر ته داسې حالت ور په برخه کېږي چې د چاپېریال له اشیاوو او یا انسانانو سره یو ډول ذهني اړیکې مومي، چې دا په خپله یو ډول

روحي اړيکې وي او په هغو کې اشيا خپل فزيکي او مادي حالت له لاسه ورکوي. « طلا در مس ۳»

دغه کره کتونکی پرته له دې چې د خيال نوم ياد کړي هماغه د تخيل بهير شرحه کوي، چې مور مخکې په تعريفونو کې هم نغوته ورته وکړه لږ وروسته ليکي:

« سېمبول د يوه شي نښه ده او يا هم د اشياوو نښه آن د اشياوو او ژويو تر منځ د انساني حالاتو نښه يې ګڼلای شو.»

«طلا در مس۸۱»

له تخيل، تصور، اشياوو او شعر سره په ټولو اړوندو بحثونو کې سېمبول خپل ټاکونکی ځای لري.

په دې توګه پايله اخلو چې د شعر اصلي رامنځته کوونکی ځواک تخيل دی د تخييل په مرسته نورو ته رسول کېږي، هغه ټول توکي (اجزا) چې د تخيل او تخييل په بهير کې د شعري تصوير جوړوونکي دي خپل سېمبوليک ارزښت لري، سېمبولونه د خيال د ارائيې هنري مرستندويان دي، د همدې لپاره په شعر کې تخيل او سېمبول ټاکنه سره غبرګوني دي.

نړيوالې بېلګې:

له تاريخي پلوه ګڼ نړيوال مشهور ادبي آثار د ګڼو سېمبولونو لرونکي دي.

دنړۍ تر ټولو لرغونې، موندل شوې، حماسه (ګېل ګمېش) چې له لومړنيو راپاتې منظومو څخه ده له ښکليو او نويو سېمبولونو څخه مالامال ده.

ګېل ګمېش د لرغوني (Mesopotamia) (بين النهرين يا نني عراق) په اوروک ښار کې هغه قهار پاچا و ، چې د تلپاتې ژوند په لټه يې سفر ته ملا وتړله، هغه چې د خپل نږدې ملګري (انکيدو) مرګ ونه شو زغملای فکرېږي وکړ، چې ځان له مرګه وژغوري، اسمانونو ته ولاړ، چې له خپل نيکه (اوته نه پيش تم) څخه د تلپاتې ژوند راز وپوښتي. حماسه له انکيدو سره د ګېل ګمېش له ملګرتوبه پېل کېږي، له هومببه (ديو) سره په جګړه ورځي، د اسماني غوايي تر وژلو وروسته د اسمانونو له غضب سره مخامخ کېږي او خپل ملګری له لاسه ورکوي، چې دا پېښه يې د مړينې پر حقيقت پوهوي او د اسمانونو سفر ته يې اړباسي، ګېل ګمېش له اسمانونو څخه ناهيلی او نيمه خوا راګرځي او بالاخره ماته خوري، کيسه له يوه اړخه ټوله سېمبوليکه ده، هغه کره کتونکي چې د اساطيرو رواني اړخ

ته ډېر ارزښت ورکوي فکر کوي چې دا سفر د ګېل ګمېش په ارواپي نړۍ کې ترسره شوی دی.
او په حقیقت کې د داستان ډېرې پېښې سېمبولیکې دي نه واقعي.
په هر صورت دا که هر څه وي، دننه په شعر کې تاسو ګڼ داسې هنري سېمبولونه وینئ چې په ځینو برخو کې تر ننه بې جوړې ښکاري.
د ګېل ګمېش په حماسه کې خوبونه ټاکونکي دي د ګېل ګمېش خوبونه، د هغه د مور خوبونه ټول د راتلونکې وړاندوینه کوي، کله چې ګېل ګمېش او انکیدو له هوم ببه سره د جګړې لپاره سفر پیلوي نو پهلوان ګېل ګمېش درې خوبونه ګوري راځئ د دغې برخې ژباړه وګورو :
« ګېل ګمېش پر غره وخوت
شمش ته یې اوړه فدیه کړل او ویې ویل
غره ! ما ته یو خوب راوله چې ښاد مې کړي
انکیدو ګېل ګمېش ته له باده پناه ورکړه
او هغه ته یې د خوب بستر ورکړ، لکه دانه چې په غره بیده شي
ګېل ګمېش لاس تر زنې داسې پریوت، چې خوب ورغی
او په خوب کې یې داسې رویا ولیده لکه د نارینه ژوندۍ نطفه چې ښځه بلاربه کړي.
ګېل ګمېش چې را پاځېد نو خپل ملګري ته یې وویل :
ملګریه ! غواړم د خپل خوب کیسه درته وکړم
په کنده کې وړاندې تلو
خو موږ سره الوتلو، هسې چې مچان د پوزي پرنال الوځی.
نو انکیدو چې د دښتې بچی و ،
د خوب مانا وویله:
ملګریه !
ستا د خوب مانا ښه ده
ستا خوب ارزښتمند دی
ملګریه !
هغه غر چې خوب دې لیدلی
هوم ببه دی، چې په وینو به یې لژند کړو

او جو سه به يې په دښته کې وغورځوو
نو مور له شمش څخه د نيکو ځواب وا خيست.»

«ګېل ګمېش ۷۶-۷۷»

د ګېل ګمېش درې خوبونه ټول له پېښنه له وړاندې بيانوي خو پېښنه په سېمبولنو تمثيلېږي غر د هوم ببه لپاره، د اسمان غريو او تالنده د آسماني غوايي لپاره، د رسۍ شکيدل د هغه د دوست انکيدو د مرګ لپاره او د زمريو بچي د هغوی د وروري او ملګرتوب لپاره عجيب سېمبولونه دي.

له (اوته نه پيش تم) سره د ګېل ګمېش ديالوګ، د (سي دوري سابيت) وينا ، د ګېل ګمېش د مور (نين سون) خوبونه او نصحيت ټول د سېمبولونو په مرسته تمثيلېږي، په خپله د انکيدو وحشي ژوند او بيا د معبد له يوې کنچنۍ سره د هغه له ځملاستلو څخه وروسته انساني ژوند ته را اوښتل ټول په زړه پورې سېمبولونه دي.

تر ګېل ګمېش را وروسته د يونان مشهورې ډرامې که تراژيدي دي يا کوميډي سېمبوليکې ځانګړنې لري.

نامتو حماسي ايلياډ او اوډيسي له سېمبوليک بيانه ډکې منظومې دي. په ايلياډ کې د (آتنه) او (آخيلوس) په يوه ډيالوګ کې د آتنې دا سېمبوليک بيان را ژباړم:

«آتنې چې نيم رنګه ستر ګې يې درلودې ځواب ورکړ:

زه له آسمانه راغلې يم چې ستا غوسه را کمه کړم، غواړې چې فرمان مې ومنې؟ هغه واکمنه چې سپينې متې لري او په زړه کې تاسو دواړه پرې ګران ياست زه يې رالېږلې يم...»

«ايلياډ ۵۴لومړی سرود»

د واکمنې سپينې متې د برابرۍ او پاکۍ نښې دي، آتنه غواړي په دې هنرمندانه بيان وښيي چې واکمنه لا له خپل قهر، جبر او زوره کار نه اخلي او ګواکې دا يې رالېږلې ده چې اخيلوس ته د سپينو متو، مهربانۍ او برابرۍ پيغام راوړي.

د هومر بل مشهور شهکار اوډيسه چې د ټرای تر جګړې وروسته پېښې ښيي هم له سېمبولونو ډک دی، راځئ يوه بېلګه يې وګورو:

يو ځل اوليس پهلوان (اومه) ته وايي:

«اې اومه، چې ماته ډېر ګران يې زئيوس ته هم ګران يې... دا د بنيادمانو نس دی چې هغوی ته لانجې رامنځ ته کوي، د ژوند له سرګردانيو سره يې مخامخ کوي، رنځونه او پريشانۍ ورته پېښوي...» «اوډيسه ۳۴۳»

د سرکوزیو د ساتونکي او مه خبرې اترې له اولیس سره یو څه فلسفي بڼه لري، اولیس غواړي وښیي چې انسان د خوړو، شهوت او عیاشۍ غلام دی، دلته نس د ټولو نفسي خواهشاتو سېمبول دی، اولیس هڅه کوي او مه وپوهوي چې انسان د نس او حرص له لاسه ځان تباهۍ ته سپاري، کټ مټ د صوفیانو د باور په څېر.

هغه نښې چې اوډیسه یې د داستان په پای کې کاروي، چې میرمن او درباریان یې وپېژني ټول سېمبولونه دي او په دې توګه ګورو چې په لروغونیو حماسي شعرونو کې سېمبول څومره مهم ځای لري.

له تراژیدیو څخه پاچا ادیپ د والدینو په وړاندې د پټې عقدې د سېمبول په توګه پېژندل شوی دی. کله چې ابوالهول (Sphinx) له اودیپوس څخه پوښتي چې هغه کوم حیوان دی چې په سهار کې په څلورو پښو، په غرمې کې په دوو پښو او په ماښام کې په درو پښو حرکت کوي؟

او پاچا ادویپ ځواب ورکوي چې دا د انسان ماشومتوب، ځواني او زړښت دی. همدا معما پخپله د ګڼو کره کتونکیو په نظر یو سېمبولیک دیالوګ دی.

د زاړه هند یوه مشهوره ډارمه (شاکونتالا) ښیي چې په ختیځ کې ډراماتیکو آثارو سېمبولیک جوړښت درلوده، په دې ډرامه کې شاکونتالا د مینې او وفا سېمبول دی، هغه وخت چې د دوشانتیه پاچا د یوې اوږدې مودې لپاره خپله مینه (شاکونتالا) هېره کړه د پاچا او ملکې مینه، په باغ کې د دوی اشنا کېدل، اسمان ته د شاکونتالا ختل او بیا د دوشانتیه هغه درودنه چې په بېلتون کې یې وزغمل ټول سېمبولیک هنري جوړښت لري ،راځئ له دې ډرامې څخه یې ولولو:

«... پاچا: کله چې ما ګرانه شاکونتالا پرېښوده او پلازمینې ته راوګرځېدم هغې په ژړا و پوښتل: کله به ما خپلې ماڼۍ ته بوځې او خپله ملکه به مې کړې؟

ماتاویا: نو بیا تاسو څه ځواب ورکړ؟

پاچا: ما خپله ګوتمۍ ورکړه او ورته و مې ویل: هره ورځ ددې پرغمې لیکل شوی یو حرف ولوله او چې تا یې د سیلاوونو راز پیدا کړ نو زما وزیر به راشي او تا به د خپل مېړه کور ته راولي.

آه چې څومره کلک زړه مې درلوده چې خپله وعده مې هېره کړه دا زما له ساده ګۍ څخه و ...

ماتاویا: مګر څنګه دا ګوتمۍ راولویده او د کب په خېټه کې پټه شوه چې بیا کب نیونکي وموندله؟

پاچا: ښايي زما شاکونتالا عبادت کاوه او په دې وخت کې ګوتمۍ ورځخه د ګنګا سیند ته لويدلې ده ... « شاکونتالا۴۲».
دا «ګوتمۍ» د دوشانتیه او شاکونتالا د ګډ ژوند سېمبول ده او بالاخره دهغوی په بېرته سره یو ځای کېدو کې مرسته کوي.
په منځنیو پېړیو کې د دانته الهی کومېډي د پام وړ سېمبولیک اثر دی د دانته قهرمان جنت، دوزخ او برزخ ته سفر کوي او هلته له بېلا بېلو خلکو سره ګوري، يو شمېر کره کتونکي فکر کوي چې د دانته دا سفر د انساني روح بېلا بېلو برخو ته د سفر کيسه بيانوي.
دا اثر له ګڼو په زړه پورې سېمبولونو او سېمبولیکو پېښو ځخه ډک دی.
د دوزخ د سفر د پېل څو کرښې را ژباړم:
د ژوند په نیملاره کې مې ځان په یوه تیاره ځنګل کې ولیده
ما سمه لاره ورکه کړې وه
او څومره ویروونکی دی هغه وحشي، ګڼ او سخت ځنګل
دومره تریخ چې مرګ لږ ورځخه تریخ دی خو ...
نه پوهېږم څنګه ورننوتم خو کله چې له لارې ووتم ډېر خوبوړی وم. «دوزخ کمدی الهی ۸۱»
شاعر دانته له همدې پیله تر پایه سېمبولیک سفر ته دوام ورکوي هغه له پیله وايي چې له سمې لارې وتل سړی دوزخ ته بیايي او انسان په دې نه پوهېږي چې له سمې لارې ځخه وتلی دی، دانته وايي چې له سمې لارې ځخه وتل داسې دي لکه خوب خو هغه وخت چې انسان د ژوند لاره په یوه وحشي او ویرونکي ځنګل کې ورکه کړي نو را په خود شي او ایله پوه شي چې دوزخ ته روان دی.
د دوزخ، برزخ او جنت هر او سیدونکی، هره پېښه او هره نتیجه یو سېمبول دی او د دانتې دغه ستر اثر یو کامل سېمبولیک شعر ګڼلای شو.
استاد روهي ددغه اثر په اړه لیکي:
((په دې مشهور اثر کې دانتې د ایتالیې اوضاع درمزونو او سېمبولونو په واسطه د خوب او خیال په جهان کې شرح کوي)) (ادبي خیړنې ۱۰۸)
د ګویټه (ولنګانګ ګوته آلمانی شاعر او فیلسوف) د فاوست تراژیدي په خپله یو سېمبولیک شهکار دی. په دې تراژیدۍ کې، فاوست د تلپاتې ژوند یا لږ تر لږه اوږدې ځوانۍ لپاره خپله اروا په شیطان (مفیستو) پلوري او په دې توګه یې غمجن برخلیک

پېلېږي. د فاوست معشوقه مارګريت هغه ماشوم وژني چې له فاوست څخه يې د مينې يادګار و ، فاوست دهوسبازۍ په لټه کې خپل هر څه بايلي ، کره کتونکي فکر کوي چې د ګويټه فاوست په انسان کې د (ايډ) يا اماره نفس سېمبول دی. مفيستو فلس شيطان په پېل کې فاوست ته وايي:

« ته به دې ځواني، شهرت او ثروت بيا مومې خو لومړی بايد دغه سند په خپله وينه لاسليک کړې چې تر ټاکلې مودې وروسته به خپله اروا او جسم ماته سپارې چې د دوزخ په ابدي اور کې يې خپله جزا ووينې» «دايرة المعارف ادبي **۸۴۳**»

په نړۍ کې له سېمبوليستانو پرته هم ګڼو معاصرو شاعرانو په خپلو شعرونو کې نوي او په زړه پورې سېمبولونه کارولي دي.

زه غواړم دلته دټولې معاصرې شاعرۍ په استازيتوب د Frank Sinarra او Barbara Streisand دوه شعرونه چې زموږ د زمانې پياوړي شاعر عبدالباري جهاني را ژباړلي دي راوړم. په «نوح» شعر کې تاسو ددې نړۍ سېمبوليک هنري انځور وينئ ، چې شاعر يې په ځومره ښکلا بيانوي:

د پښتو په سُر او تال کې دغربي سندور شرنګ

د سرې زرغونې ها خواته

چې نړۍ تپه تياره وي پاته نه وي اميدونه
لپې لپې چې را اوري له آسمانه بارانونه
تور وريځو تياره کړې د شينکي آسمان لمن وي
په آسمان کې يوه لار ده پرې کېدای سي چې مزلونه
هغه سره زرغونه لار ده د آسمان په کناره کې
له کړکيه دې پېل کېږي نور ور خلاص دي واټنونه
ځي په وړاندې د لمر شاته يوه ځای ته غځېدلې
يو قدم د باران شته بل جهان ته رسېدلې
هغه سره زرغونه لار کې د بوډۍ ټال چې نومېږي

يوه ځاى کې د هر ور پورته شنه آسمان ته چې رسېږي
يوه مځکه ده آباده شنه پټې يې معلومېږي
يو وخت ما ته مور ويلي په للو کې مې يادېږي
وايي لوړ د بوډۍ ټال کې آسمانونه شنه ښکارېږي
چې څوک ورسېږي هلته ټول خوبونه رېښتيا کېږي
هره ورځ راسره مله وي دا رنګين رنګين خوبونه
چې تر وريځو يم لوړ تللى او لا لوړ اخلم ګامونه
داسې ځاى ته يمه تللى چې نور نه وي ارمانونه
مځکه ټوله تر ما لاندې زه وهمه وزرونه
ته به هلته ما پيدا کې د بوډۍ د ټال لمن کې
چې مرغه غوندې آزاد يم د خوبونو په وطن کې
که مرغان سي تر آسمانه د بوډۍ ټال ته ختلاى
زه هم زور لرم په ځان کې زه هم ځان سم رسولاى

Barbara Streisand
Over the Rain vow
When all the world is a hop less Jumble
And the raindrops tumble all around
Heaven opens a magic lane
When all the clouds darken up the skyway
There's a rainbow highway to be found
Leading from your window pane
To a place behind the sun
Just a step beyond the rain
Some where over the rainbow
Way up high
There's a land that l heard of once
In a lullaby
Some where over the rainbow
Skies are bleu
And the dreams that you dare to dream
Really do come true
Someday I'll wish upon a star
And wake up where the clouds are far behind me…
Where troubles melt like lemon drops
Way above the chimney tops

That’s where you’ll fine me
Some where
Over the rainbow
Bluebirds fly
Birds fly over the rainbow
Why then of why can’t it?
If all those little bluebirds fly
Beyond the rainbow …
Why…oh…why…can’t I?

نوح

دا نړۍ وړه بېړۍ ده په رنګ شنه او زرغونه ده
په فضا کې ده روانه شاوخوا تپه تیاره ده
هم پر غرونو هم رغونو مخلوقات دي چې هستېږي
هر یوه ته ځای معلوم دی په خپل خپل مقام پوهېږي
زموږ په ټول کې هر یو نوح دی د هغه ځای یې نیولی
هر یوه ته یو ژوندون دي په قسمت کې رسېدلی
چې خوندي دغه ژوندون کړو د فضاتپو تیارو کې
د سېلیو په څپو کې په ناپایه توپانو کې
موږ مجبور یو چې رهي سو په ګامونو د زمریانو
د آسمان غېږي ته ولاړ سو په شهپر دعقابانو
د سندور رېغ کو پورته په آهنګ د بلبلانو
ژوند په مینه سوله وکړو پر نړۍ د انسانانو
موږ دوخت ظالم څپېړو کړولي بېرولي
او زموږ وېرې مو په مخ دي رنې اوښکې بهولي
چې څه شپې د تنهایي دې په تیارو کې چې تېرېږي
چې کلونه باندې اوړي لا سختېږی لا تر یخېږي
مګر ګورو چې مومخته یو روښانه نور ځلېږي
ما شومان هغه نور ویني هغوی ټولو ته ښکارېږي
ها نړۍ چې موږ په ژوند کې د یاد ونو ده ایستلې
ها نړۍ چې دوی یې غواړي د دوی لاره ورغلې
چې روان سو چې رهي سو په ګامونو د زمریانو

د آسمان غېږې ته ولاړ سو په شهپر د عقابانو
د سندرو ږغ کو پورته په آهنګ د بلبلانو
ژوند په مينه سوله وکړو پر نړۍ د انسانانو
دا بېړۍ له مخلوقاتو ورا په ورا داده ډکېږي
په دې سر بايد خبر سي چې هر څوک دلته اوسېږي
که ددې بيړۍ له منځه هر څه ځي هر څه ختمېږي
بل د سيالي ځای مو نسته بل کور نه راته رسېږي
برکت مو د ژوندون دی دا چې دلته حيوانان دي
له وفا يې ډکي سترګې زموږ پر لار دوی هم روان دی
موږ کولای سو پيدا کو شنه باغونه جنتونه
نو به ګورو سپين سهار ته چې پرانيزي وزرونه
موږ کولای سو رهي سو په ګامونو د زمريانو
د آسمان غېږې ته ولاړ سو په شهپر د عقابانو
د سندرو ږغ کو پورته په آهنګ د بلبلانو
ژوند په مينه سوله وکړو پر نړۍ د انسانانو
موږ مجبور يو چې روان سو په ګامونو د زمريانو
د آسمان غېږې ته ولاړ سو په شهپر د عقابانو
د سندور ږغ کړو پورته په آهنګ د بلبلانو
ژوند په مينه سوله وکړو پر نړۍ د انسانانو

Frank Sinatra
NOAH
The world’s a tiny blue – green ark
Afloat in darkest space
And every creature lives his time
And knows his special place
And each of us in Noah
Whit al life all in our care
To keep against the darkness
That’s flooding every where
We’ve got to walk with the lion
Soar with the eagle
Sing with the nightingale

And live in love and pace
The times have made us fearful
And our fears have brought the tears
The loneliness and darkness
Have grown bitter with the years
But a light is just beyond see
And the children almost see
A world the we've forgotten
And the world they want to be
We've got to walk with the lion
Soar with the eagle
Sing with the nightingale
And live in love and pace
The dark is getting crowded now
And each of us must know
When everything is finished here
There's no where else to go
The beasts are here to bless us
And the faith is in their eyes
That we can find the garden
And see that sweet dawn rise
And we can walk with the lion
Soar with the eagle
Sing with the nightingale
And live in love and pace
We've got to walk with the lion
Soar with the eagle
Sing with the nightingale
And live in love and pace

د سېمبول اروا پوهنيز ارزښت:

... له دې کلېمو څخه ځينې کلېمې د شاعرانه ښکلا خاوند مفاهيم و چې نجلۍ يې له فکري بوختياوو او ناوړه حالت (ناورغي) څخه وژغورله ...

«فرويد روانشناسی ۲۰»

د او سمهالې اروا پوهنې يو نامتو پوه زيګموند فرويد ، په خپله لومړۍ خطابه کې د يوې ځوانې نجلۍ کيسه کوي، چې رواني ناروغي يې درلوده، فرويد وايي چې د اغماض او نيمه بې هوښۍ په حالت کې يې له نجلۍ څخه ځينې کلېمات او مفاهيم راټول کړل

او وروسته يې د خبرو اترو په مرسته د درملنې دا سې يو بهير پېل کړ، چې د نجلۍ د نا خود آگاه رازونه يې ور څخه ومونده لای شوای. د غه مهم کلمات څه دي؟
او ولې د نجلۍ د رنځ استازيتوب کوي. د فرويد په نظر د دغې ناروغۍ د لاشعور په ساحه کې ډېر دا سې څه شته، چې د ځو کلېماتو او يا هم ځانګړيو مفاهيمو په مرسته پېژندل کېدای شي، هغه څه چې د نجلۍ د روان په پټو سمخو کې شته د دغو سېمبولونو په وسيله پېژندل کېدای شي د سېمبول اصلي زېږنځای همدغلته دی. د رواني تداوۍ يوه برخه وسايل هم سېمبولونه دي.
تر فرويد وروسته کارل ګوستاويونګ په دې برخه کې ډېر پرمختګ وکړ او دغه تيوري يې د يوه علمي اصل په توګه زباد کړه.
هغه د خپلو تجربو علمي لاسته راوړنې په يوه کتاب کې وليکلې چې دغه کتاب « انسان او د هغه سېمبولونه» نوموېږي.
کله هم چې د سېمبول په اړه خبرې کېږي د دغې جالبې بشري پديدې په اړه بنايي د هغې اروايي اړخ هېر نه کړو. سېمبول ډېر ځله د يوه رواني قرارداد په توګه د انسانانو ترمنځ د تداعي ګډه وسيله ده.
په شعر او هنر کې يې هم ونډه له همدې ګډې سرچينې څخه ترلاسه کړې ده ځکه هنرمن او شاعر کله چې سېمبول کاروي، په يو ډول ډاډه دی ،چې د هغه مخاطب هم د دغه سېمبول ټول مانيز چاپېريال او مدلول پېژندای شي، دا ډاډ د همغه رواني قرارداد پايله ده، چې د انسانانو ګډ تاريخي، قومي او فردي اروايي ژوند رامنځ ته کړی دی.
يونګ په انساني اروا کې د شاته وهل شويو غوښتنو ، احساساتو ، عواطفو او عقدو پر رسوب غربېږي او بيا په دې ړنا اچوي چې څنګه د بېلا بېلو رواني انګيزو له مخې او په ځانګړيو حالتونو کې دغه هر څه بيا د شعور ساحې ته راځي. هنر او شعر په دې پېښنو کې ژورې ريښې لري. د انسان په شعور او لاشعور کې د ټولو زېرمه شويو عواطفو او عقدو تداعي د سېمبولونو په وسيله ترسره کېږي او په حقيقت کې شعر او هنر ته هم سېمبولونه له همدې لارې ورننوځي. نږدې ده ووايم چې شعر او هنر ته سېمبولونه د شاعر له اجازې او ارادې پرته لاره مومي، شاعر او هنرمند يوازې د دې سېمبولونو د ښکلي کولو او د جالبې ارائيې هڅه کوي.
يونګ ليکي:

« موږ د سېمبول د پېژندلو لپاره نه يوازې دا چې په خپله له سېمبول سره مخامخ يو بلکې د سېمبول د رامنځ ته کوونکي وګړي له ټول تماميت سره سرو کار لرو چې د هغه فرهنګي شاليد څه ډول دی.» « يونګ ۱۳۷»

او بيا لږ وړاندې ليکي:

« د تخيل او شهود ځواکونه زموږ د پوهاوي لپاره خورا مهم دي. که څه هم خلک فکر کوي چې دا دواړه ډېر د شاعرانو او هنرمندانو لپاره مهم دي، خو دا په ټولو علومو کې په همدې اندازه اهميت لري. » « يونګ ۱۳۷»

سېمبولونه يوازې په فردي ناخودآګاه کې نه رامنځ ته کېږي ډېر ځله په ټوليزه ځان ناخبرۍ (ناخودآګاه جمعي) کې هم داسې تلپاتې سېمبولونه سر را پورته کوي چې د بشر په ګډه تاريخ کې د ډېرو انسانانو لپاره ګډه مفهوم تداعي کولای شي.

د يونګ نږدې همکار جوزف ال. هندرسن په ياد شوي کتاب « انسان او د هغه سېمبولونه» کې په دې اړه په زړه پورې بحث لري، نوموړی ليکي:

« ... يو شمېر سېمبولونه په هغه څه کې چې ډاکتر يونګ يې جمعي ناخودآګاه ګڼي، رامنځ ته کېږي او دا هغه برخه ده چې د بني نوع بشر په ګډه رواني ميراث کې خوندي شوی دی.

دا سېمبولونه د نوي انسان لپاره زاړه او نامانوسه دي او ده ته يې مخامخ درک او جذب ستونزمن دی...

موږ له يوه اړخه د همدغو سېمبولونو له هغو پېغامونو سره تړاو لرو چې ډېر پرې نه پوهېږو خو زموږ کړه وړه يې تر مخامخ اغېز لاندې دي، مثلاً د جګړې پر مهال زموږ مينه او علاقه د هومر، شکسپير او يا تولستوی له آثارو سره زياتېږي.»

«يونګ ۱۲۲ـ ۱۲۳»

هغه څه چې موږ يې قراردادي سېمبولونه بولو د همدغې ټوليزې ځان ناخبرۍ په ګډه مېراث کې ريښې لري.

نوي او فردي سېمبولونه د فردي ځان ناخبرۍ زېږنده دي چې د يوه وګړي په رواني تجربو کې ريښه لري، خو که دغه سېمبول بيا او بيا کارول کېږي نو د ګډو قراردادي سېمبولونو بڼه خپلوي.

د انسانانو ګډه رواني ميراث او د جمعي ناخودآګاه ارثي مشترکات د يوه وګړي (فرد) له رواني تجربو، دهغه په فردي ناخودآګاه کې زېرمه شوې عقدې، غوښتنې، غريزې شاته وهل شوي او ځپل شوي عواطف، احساسات او فکرونه همدا راز له قومي شعور څخه په

میراث وړل شوي ارزښتونه او باورونه د یوه انسان د تحت الشعور منځپانګه جوړوي، دا ټول د انسان پر رواني کړو وړو، تخیلاتو، افکارو، باورونو، عقایدو، استعدادونو او شخصیت باندې ژور اغېز لري او په حقیقت کې د انسان رواني ماهیت ټاکي. رواني سېمبولونه ددې ټولو استازیتوب کوي او له تحت الشعور څخه شعور ته د لېږد او تداعي دنده پر غاړه لري. په شعر، هنر او پوهه کې د سېمبولونو رواني ریښې له همدې ځایه سرچینه اخلي، نوې اروا پوهنې له پوهانو او څېړونکو سره مرسته وکړه چې په دغه انساني حقیقت پوه شي. په دې برخه کې د اروا پوهنې له نویو موندنو څخه وروسته د هنر، ښکلا خوښوونې او شاعرانه تخیلاتو په پېژندنه کې د پام وړ پرمختګونه رامنځ ته شول د همدې لپاره هم د شعر د شهودي او الهامي سرچینې په هکله ګڼو پوښتنو تر یوه برید ځواب وموند، چې پخوانیو ادبي څېړونکو به یې په بېلا بېلو نومونو تعبیر کاوه.

خو اوس د شعر او هنر ډېره برخه الهامي او شهودي سرچینه د انسان په تحت الشعور کې پټ زېرمه شوي عواطف او غریزې ګڼل کېږي، چې د رواني سېمبولونو په مرسته په ځانګړو حالتونو کې شعوري بیا څرګندېدل یا تداعي هم ورته وایي.

په ګډ شعور کې د سېمبول د قراردادي بڼې په اړه راځئ د خوشال بابا دا بیت وشنو:

ولاړل و جنت ته چې په پوهه خبر نه وو

ولاړل و دوزخ ته چې یې لافې د فرهنګ کړې

په دې بیت کې «دوزخ» څه دی؟ آیا دا هماغه دانسان دننه پټ پروت دوزخ نه دی، چې ځینې خلک یې د پېژندلو هڅه په ارادي بڼه کوي.

زرګونه کاله مخکې کله چې پاچا ادیپ خبر شو چې په ناپامۍ یې خپل پلار وژلی او له خپلې مور سره یې واده کړی دی نو چیغه یې کړه: «بدبختي په پوهېدو کې ده» هغه چې ناخبره و، جنتي ژوند یې درلوده او کله چې په حقیقت خبر شو ژوند ورته سور اور وګرځېد او ځان یې ړوند کړ.

خوشال بابا څه وایي؟ ولې هغه خوک چې خبر نه دي جنت ته تلونکی ګڼي؟

دوزخ دغه د باخبرۍ سېمبول ولې دومره ویروونکی دی؟ د خوشال بابا او پاچا ادیپ ګډه رواني ځانګړې حالت دواړه دې پایلې ته رسولي دي، چې «بدمرغي په پوهېدلو کې ده!» یا «ولاړل و دوزخ ته چې یې لافې د فرهنګ کړې».

ایا دا دوزخ د انسان په روح کې پټ نه دی، چې د استاد مجروح په «ځانځاني ښامار» کې یې لاروی د موندلو لپاره خپل روح ته ننوځي او دانته یې د بېلا بېلو شخصیتونو په هیئت کې

بیا مومي، ستر عارف ابوالمجد مجدود سنايي غزنوي یې په سیرالعباد کې په لټون وځي
او اورفیوس د خپلې معشوقې «اورید یسه» د موندلو لپاره د هغه له څنډو څخه تېرېږي آیا
دا دوزخ «نفس» نه دی، چې د هغه لپاره د ګویته (فاوست) خپل روح په شیطان پلوري؟
د روحي دوزخ، نفس، ګناه او په حقیقت د پوهېدو لپاره د غه ګډ سېمبول ولې د دې ټولو
شاعرانو لپاره یو شان دی؟
له یوروپیدس څخه را نیولې تر خوشال بابا، له سنايي را نیولې تر استاد مجروح او دانته
وګویته پورې ټول له یوه دوزخه کړېږي.
مهمه داده چې دا ټول «دوزخ» د یوې رواني سېمبول په توګه کاروي.
مګر د یوې رواني تجربې په توګه د فردي سېمبول ټاکنې یوه ښه بېلګه به زمونږ د زمانې
نامتو سېمبولیست اروانښاد اسحق ننګیال په دې شعر کې وګورو:

خوب
پرېږده یوه بله پیاله هم په سر واړومه
***
بیګاه مې خوب لیدلی
له سرو ګلابو پرښتو راته جامې اودلې
ستورې مې زانګې د ګریوان په لیکو
د لاسو غل مې رانه ورک دی
ستا د زلفو تورو شپو نه راته شپې راوړې
او د غنمو نارنجي فصل کرې راته په سترګو کې
د ورېو نارنجي خوبونه
***
پرېږده یوه بله پیاله هم په سر واړومه «ننګیال ۲۵۹»
شاعر په خپل دې شعر کې د «پیالې» او «خوب» په مرسته خپل روح ته ننوځي، هلته (د
پرښتو په لاس د ګلابو جامې)، (د لاسو غل)، (د غنمو نارنجي فصل) او نورو سېمبولونه
بیا مومي، شاعر له سېمبولیکو رنګونو څخه کار اخلي.
(سور)، (تور) او (نارنجي) دا د شاعر خپله روحي تجربه ده، له شعرسره زمونږ د درک اړیکه
هم پر هماغو مشترکاتو ولاړه ده چې مونږ یې د فکر په مرسته د موندلو هڅه کوو، خو له دې

شعر څخه ریښتنی خوند هغه مهال اخیستلای شو ، چې زموږ په لاشعوري سابقه یا د یونګ په ژبه فرهنګي تاریخ کې له دې سېمبولونو او رنګونو سره غوټه کوم څه را تداعي کړای شي.

رضابراهني په شعر کې ځانګړي روحي حالت ته ځانګړی اهمیت ورکوي، هغه فکر کوي ،چې په یوه شعر کې شاعر ځینې اشیا په خپل روح کې جذبوي، د براهني په نظر د اشیاو د انتخاب دغه پروسه په ناخودآګاه بڼه ترسره کېږي، چې دده په نظر دا یوه عارفانه هڅه ده. دی لیکي:

« په شعر ویلو کې یو عارفانه حالت وجود لري او یو ډول له ځانه د وتلو (بېخود) کېدو حالت دی، چې په اشیاوو کې ورکېږو ، شاعر د معبود پر ځای له اشیاوو سره سرو کار لري...»

«طلا در مس ۵»

له اشیاوو سره د شاعر روحي اړیکه د سېمبولونو په مرسته رامنځ ته کېږي موږ په خپل ذهن کې د هر څه لپاره یو سېمبول لرو ، زموږ په ځان ناخبري شعور کې همدا سېمبولونه یوازې د ساکنو نښو په توګه نه، بلکې د متحرکو او ان غیر ارادي مفاهیمو په څېر ځانګړي معنوي حالتونه رامنځ ته کوي خوبونه او شعرونه د همدې حالتونو زېږنده وي.

سېمبول اروا پوهنیزه سرچینه لري، دا زموږ رواني فعالیت دی، چې سېمبولونه زېږوي او شعر چې د انسان د رواني حالت او فعالیتونو هنري تمثیل دی آن په خپله سرچینه کې له سېمبولونو سره همزولې اړیکه ټینګوي. که له دې بحث څخه پایله واخلو نو ویلای شو چې د انسان په رواني دنیا کې هنر له سېمبولونو سره همزولی دی. بلکې هنر د سېمبولونو په مرسته له انساني اروا سره د اړیکو پول جوړوي.

کمزوري او سرسري شعرونه هغه دي چې دغه اړیکه په کې کمزوري وي او سېمبولونه یې د رامنځ ته کوونکي او مخاطب ترمنځ یو ډول روحي اړیکه ټینګه نشي کړای.

دریېم څپرکی
په پښتو شاعرۍ کې د سېمبولونو ایجاد

دا لا دقیقه نه ده ښکاره، چې د پښتو شاعرۍ لرغونتیا کومې زمانې ته رسېږي زما په نظر تردې مخکې چې د غزل، قصیدې، رباعی، منثوي او نوور فورمونو څرک پښتو ته را ورسېږي دغه قوم خپل بومي شاعرانه کالبونه درلودل، چې د مشهورو ولسي فورمونو (لنډیو، سروکو، نارو، غاړو ...) تر څنګ یې شاعرانو خپل عواطف او احساسات په کې بیانول زما لپاره یې یوه بېلګه بدلې دي، چې یو څو لرغونې بېلګې یې د پټې خزانې له برکته را پاتې دي.

غواړم په پټه خزانه کې د راغلي لومړي ترلاسه شوي شعر څخه یې پېل کړم. د سوري امیر کروړ ویاړنه په سېمبول پېل کېږي.

زه یم زمری په دې نړۍ له ما اتل نسته... (پټه خزانه)

د مېړانې، زړه ورتیا، ځواک او و اک لپاره زمری یو نامتو سېمبول دی لرغونیو ولسونو ډېر ځله زمری د زړورتیا او ان هوښیارۍ او پاچاهي لپاره د سېمبول په توګه کاراوه، عربو حضرت علي (رض) ته د اسد الله لقب ورکړی و او د لرغوني روم د ګلادیاتورانو د ستدیوم په درشل کې دوه زمري ودرول شوي وو.

سوري امیر کروړ غواړي له پېله دا زباد کړي چې ترده بل زړور او د واکمنۍ وړ کس نشته. د دغه مدبر په ویاړنه کې نور سېمبولونه هم شته:

خول، هسک، ستایوال، دریغ، لوی غرونه او نور ټول هغه سېمبولونه دي، چې کروړ یې په خپله لنډه ویاړنه کې د ډېرو مفاهیمو د رسولو لپاره کاروي.

په پټه خزانه کې راغلي بدلې ،چې زما په نظر د پښتو لرغونی لیکنی شعري کالب دی، هم ښکلا ییز سېمبولونه لري.

د بېلګې په توګه د ملا باز توخي د بدلې دا دوه سېمبولونه وګوري:

په کار مې نه دی ستا بې مخه د جنت زیړی ګل
راسه پر څنګ، راسه لیلي چې سره وکړو خواله
زه د غرو «باز» وم تا بندي کړمه قفس کې پر څه
یو وار مې خلاص که، چې بیا زده کړم د وزر خپرول (پټه خزانه)

د جنت زيړی ګل د ژوند دټولو ښو شرايطولپاره په زړه پورې او نوی سېمبول دی اودوهم «باز» ددې تر څنګ چې د شاعر نوم هم دی خو دلته د آزادۍ، لوړپرواز او فارغباله ژوند سېمبول دی. ملا باز توخي خپل نوم د خپل ايډيال ژوند لپاره د يوه په زړه پورې سېمبول په توګه کارولی چې د الوتونکي تصور هم تداعي کوي.

په ولسي شاعرۍ کې لنډۍ تر ټولو غوره سېمبوليک فورم دی، په لنډيو کې د ګودر، کټ، منګي، ديوال، شمله، ټيکری، پيغلتوب، موزيګي او سلګونو نور مفاهيم په زړه پورې سېمبولونه دي چې شرحې ته اړتيا نه لري.

په کلاسيکه شاعرۍ کې خوشال بابا، کاظم خان شيدا او حميد موشګاف هغه شاعران دي، چې کلاسيک سېمبولستان يې بللی شو، تردوی ور هاخوا رحمن بابا، دولت خان لواڼي او د روښاني غورځنګ متصوف شاعران د ګڼو سېمبولونو کاروونکي دي چې په خپل ځای به بحث پرې وشي.

موږ په دې فصل کې په کلاسيکه شاعرۍ کې د بېلا بېلو سبکونو او مکتبونو پر بنسټ د منځپانګې له مخې د سېمبولونو يو ويش معرفي کوو، چې د اور څخه زباديږي، چې زموږ کلاسيکو شاعرانو څومره سېمبول کارونې ته ارزښت ورکاوه.

حماسي سېمبولونه:

د منځپانګې له نظره زاړه سېمبولونه حماسي سېمبولونه دي هغه اساطير چې د قومونو له اتلوليو څخه سرچينه اخلي هممهاله حماسي سېمبولونه هم دي.

راځئ لومړی وګورو چې په ادبياتو کې حماسه څه ته وايي:

سرمحقق زلمي هېواد مل په خپله يوه ليکنه کې، چې د پښتو په ادب کې د حماسو په اړه يې د ادبياتو د ماسټرۍ کورس ته د درسي لکچر نوټ په بڼه ليکلې ده د حماسې د تعريف په برخه کې ليکي:

« حماسه د ادبياتو په موضوعي يا معنوي ډولونو کې يو ډول دی، چې د يو ملت، قوم، قبيلې او يا شخص د مېړانې او تورې کيسې او جنګي کارنامې په حکايتي ډول بيانوي ... که په حماسه کې اتل يو شخص يوه قبيله او يا يو ملت وي اما شرط په کې دادی چې د شخص، قبيلې، قوم او ملت کارنامې، تورې او مېړانې به يې په داستاني شکل بيان کړې وي.»

ډېر ځله په شعرونو کې د حماسو ذکر راځي، یوې حماسې ته اشاره کېږي او یا د یوې حماسي مشهورې شوې څیرې، پېښې، سیمې یا اشیأ د سېمبول په توګه کارېږي حماس شاعر خوشال بابا لیکي:

شور او شر به د (رانجا) په جهان نه و
که د (هېر) صورت پیدا نه وای په شور کې
که خبر د (درخانۍ) له مخه نه وای
(آدم خان) به ځنې څه غوښتل په کور کې

خوشال بابا دوه عشقي حماسو ته اشاره کوي او د هېرو رانجا او آدم خان و درخانۍ په سېمبولیکه یادونه غواړي دواړه افساني زمونږ مخې ته ودروي.

خو حماسي سېمبولونه یوازې د نامتو حماسو تر یادونې پورې نه وي محدود په خپله د تداعي له نظره هم له اشیاوو سره د شاعر رواني اړیکه حماسي کېدلای شي.

نامتو کره کتونکی رضا براهني په دې اړه لیکي:

« دا وینا، چې یوازې یو ډول حماسي شعر شته او هغه داسې شعر دی، چې د پهلوانانو، اتلانو او د پهلوانۍ د پېښو په اړه خبرې کوي، ډېره بې مانا ښکاري؛ ځکه ځینې شاعران هېڅکله د پهلوانانو او اتلولیو په اړه څه نه وای خو شعرونه یې حماسي دي.

کله حماسي شعر د انسباط پر لور شعر دی او دا د عارفانو له مفهوم سره په یوه مانا راځي...

حماسي شعر یعنې په اشیاوو کې انسباطي او زورور حلول چې هر څه په کې مستانه او خوځنده ځېره ولري.»   (طلا در مس ۱۳۲)

د براهني له دې پېژندنې سره تر ټولو حماس شاعران خوشال بابا، احمد شاه نیکه او حمید دي.

د خوشال بابا دا بیتونه څومره حماسي روح لري:

مست یم، می پرست یم، رندي کړمه کړمه کړم
واوره محتسبه، باده خورمه خورمه خورم
نور شراب مې واړه نور عالم و ته بخښلي
لام و بې مې می دي پسې مرمه، مرمه، مرم
خلک راته وایي رنګ دي بیا زیړ شو عاشق شوې
هېڅ منکري نه کړم خلکه شومه، شومه، شوم (کلیات ۹۳)

او یا

زه خوشال کمزوری نه یم چې به ډار کړم
په ښکاره ناري وهم چې خوله یې راکړه
په هر صورت په داسې شاعرۍ کې راځو ځینو حماسي سېمبولونو ته.
پس له بنده دی دا عزم
د خوشال د خاطر جزم
یا نیولی مخ مکې ته
یا مغولو سره رزم

د خوشال بابا لپاره تر بند وروسته ټول ژوند په دوو سېمبولیکو تړنګونو کې را لنډېږي (یا نیولی مخ مکې ته) د یو عرفاني او معنوي ارام ژوندون په استازیتوب او بل (یا مغلو سره رزم) د یوې سیاسي – فعالې، حماسي دورې پېلول. خوشال په کلاسیکو شاعرانو کې هغه شاعر دی چې د ژوند د هرې برخې لپاره په خپلو شعرونو کې بریالي سېمبولیک موقعیتونه رامنځ ته کوي. د خوشال لپاره (باز)، (توره)، (مردي)، (سمند)، (شاهین)، (دستار)، (غشی)، او نور ګڼ حماسي سېمبولونه یوازې کلېمات نه دي، بلکې د یوه پراخ سېمبولیک چاپېریال استازي دي، چې شاعر یې له مورېڅخه د بشپړې تداعۍ تمه لري.

هغه څه چې رضا براهني ورته په شعر کې (یو ډول حماسي روح) وايي د همدغو سېمبولونو په مرسته د تشخیص او پېژندلو وړ ده.

د حماسي سېمبولونو په مرسته د حمید او رحمان بابا او نورو فورمالیستو شاعرانو په شاعرۍ کې هم حماسي روح موندلای شو.

د حمید موشګاف دا څو بیتونه عجیب حماسي روح لري:
څوک چې ما د یار له مینې اړوي
غر د ماشي په وزرونړوي
چې په ما د صبر دم لولي چف چف کا
ګویا تندر په پوکلو سړوي
چې اثر د یار په زړه نه کا څوک څه کا
که مې آه له بیخه غرونه نړوي
بیا د دهر خزانه ده تشه شوي
چې «حمید» په درو لعلو ژړوي (حمید ۲۵۵)
یا:

سر زما سر کوزي نه مني د تاج
ګنه تاج زما و سرو ته دې محتاج
تاج و تخت چې ګدا يان شړي له دره
پادشاهانو څخه اوسي لا علاج
زه يې خر د ډېرانه ګنم په حال کې
دا چې ناست دي بې پروا په تخت و راج (حميد ۴۵)

صوفي عبد الرحمن بابا هم کله کله حماسي چاپېريال په شعر کې داسې تمثيلوي:

زغره واغونده ملا وتړه په جنګ
دغه پسه معرکه کوه د ننګ
و بې ننګ و ته د ننګ خبرې مه کړه
يا ځان وګنه په خپلو وينو رنګ
ننګيالي چې يو ځل مخ په هغه لورکا
نور هېڅ نه ويني کوهی وي که ګړنګ
هېڅ له ځانه له جهانه خبر نه وي
چې چراغ په نظر کښيوځي د پتنګ
د بلبلو و چمن و ته پروازوي
د اورپښتي واتش وته غورځنګ
اسمان زمکه دواړه ژامې د نهنګ دي
څه به زيست کا څوک په خوله کې د نهنګ (رحمان بابا ۲۱۸)

د رحمن بابا په عرفاني او آرامه شاعري کې دا ډول انبساطي پاڅون له شاعرانه اشياوو سره نوی چلند دی، دا په لاشعور کې د حماسو احساساتو فوران دی،چې دغه ملنګ شاعر مستوي او تورې و زغر ته لاس اوږدوي.

پوښتنه داده چې د رحمن بابا له نورو صوفيانه او عاشقانه غزلونو څخه ددې غزل توپير په څه کې دی، چې ددغه ملنګ د حماسي روح استازيتوب کوي؟

ځواب ښکاره دی: يو شمېر سېمبولونه، دا سېمبولونه د شاعر د شعر له يوه نوي او متفاوت لاشعوري، شهودي او الهامي چاپېريال څخه استازيتوب کوي. په دې توګه موږ وينو چې حماسي سېمبولونه د انساني روح يوه لرغونې برخه ده او د هر شاعر په شعرونو کې را څرګندېږي، د رضا براهني خبره: دا ضرور نه ده چې خامخا دې د پهلوانيو او اتلوليو کيسې

بيان کړي. شاعرانه بغاوت او سرکشي په خپله د حماسي روح هغه څپې دي چې، موږ يې په ډېرو شاعرانو کې موندلی شو.
د بغاوت دغه څپې د سېمبولونو په مرسته تمثيلېږي او موږ د پښتنو شاعرانو په شعرونو کې داسې بې شمېره سېمبولونه موندلای شو.
عرفاني سېمبولونه:
که له تاريخي مخينې يې تېر شو د څومره والي له نظره د پښتو ادبياتو د منځنۍ دورې په شاعرۍ کې تر ټولو ډېر له عرفاني سېمبولونو سره مخامخ کېږو.
عرفان د پېژندنې له ريښې څخه اخېستل شوی دی او په اصطلاح کې د خدای(ج) د پېژندنې لپاره د انسان معنوي او روحي هڅه ده.
تصوف د وړېنو جامو د اغوستونکيو (صوفيانو) له نامه سر ترلې مسلک ګڼل شوی دا چې صوفيانو ته د هغوی د وړېنو جامو يا اهل الصفه (اصحاب صفه) پر صفه ناست کسان يا د غارونو (صوفونو) اوسيدونکو له امله دغه نوم ورکړل شوی په دې ډېر نه تم کېږو، په اسلامي تاريخ کې صوفيان د عرفان، زهد او عبادت هغه لارويان وو، چې پر ادبياتو يې د پام وړ اغېز درلودلای دی. عرفاني ادبيات هغه ليکل شوي را پاتې اثار دي، چې د عرفان او تصوف مسايل يې بيان کړي وي. صوفيانه يا عرفاني ادبيات په دوو برخو وېشل شوي: يوه برخه آثار هغه دي چې د تصوف، صوفيانو، د تصوف مدارجو او احوالاتو بيان کوي، دوهمه برخه اثار د نظم او نثر هغه مجموعه ده چې عرفاني افکار او تمايلات په کې په نثري ژبه بيان شوي وي.
د پښتو ادبياتو په تاريخ کې يوه لويه برخه عرفاني اوصوفيانه ادبيات دي، چې په منځنۍ او نوې دورو کې د پام وړ ځای لري.
صوفيانو، چې له هستۍ، انسان، عاقبت او نفس څخه ځانګړي تعبيرونه درلودل د خپلو افکارو د دودولو او نورو ته د رسولو لپاره ادبياتو او شعر ته مراجعه کوله.
صوفيانو ادعا کوله چې لوی خدای(ج) ته عبادت يوازې د دوزخ له ويرې يا جنت ته د وررسېدو لپاره نه کوي، بلکې له خدای(ج) سره د مينې لپاره او په آخرت کې د خپل خالق د ديدار لپاره سعي کوي. ددوی عادتونه، ويناوې، فکرونه او باورونه کله کله د عامو خلکو يا هم د وخت د علماوو له نظره متفاوت او په ځينو مواردو کې د زغم وړ نه وو، نو د همدې لپاره دوی په خپل کلام کې ابهام، سېمبول او استعاري ويناوو ته پناه وړله، دا چې په عرفاني ادبياتو کې سېمبولونه ډېر، بېلا بېل، په زړه پورې او د پام وړ دي دليل يې همدا

دی چې صوفيانو به د خپلو زړونو ټولې خبرې مخامخ او ښکاره نه شوې ويلای، دوی به مجازي دنيا د حقيقي دنيا د تمثيل لپاره جوړوله، کله کله به يې مجازي معشوقه يادوله خو مراد به ورڅخه حقيقي محبوب و.
عارفو شاعرانو به د حقيقي دنيا د تمثيل لپاره مجازي دنيا جوړوله، معشوقه، شراب، ساقي، زاهد ، ميخانه، وصال، هجران، های وهوی، قيل و قال او داسې نورو سېمبولونو به د رمز په ژبه د دوی فکرونه او غوښتنې ښکارولې.
د روښاني مکتب پلوي شاعرانو د پښتو ادبياتو لويه برخه عرفاني شاعري کړې ده، خو تر هغو پرته رحمن بابا او نور شاعران هم شته چې ګڼ عرفاني سېمبولونه يې په شعرونو کې موندلای شو.
په پښتو شاعرۍ کې د يو شمېر عرفاني سېمبولونو بېلګې به د بېلا بېلو شاعرانو له کلام سره وڅېړو.
د رحمن بابا په يوه غزل کې څو عرفاني سمبېولونه:

دجنت تر حورو تېر شه که يار غواړې
خدای دې نقده د چا نه کاندي نسيا
د ساقي له لاسه هسې باده نوش کړه
چې دې غوځ کړه له زړه خيرې د ريا
چې يې کسب عاشقي شي د دلبرو
نظر نه کاندي په کسب د کيميا
عشق هنر د مخلصانو دی رحمانه
نه حصلېږي مخلصي په روريا
يو ګفتار درلره بس کاندي رحمانه
څه په هر ساعت پوښتنه کړې بيا بيا (رحمان بابا ۵۰)
يار : حقيقي محبوب دی، شاعر غواړي ووايي چې د هغه مقصد حقيقي محبوب دی نه د جنت حورې هغه غواړي خپل حاضر و دايم و قديم محبوب ته ورسېږي چې نقده حضور لري حال دا چې د جنت حورې نسيا وعده ده.
ساقي او د بادې نوش کول د طريقت سېمبول دی، چې د ريا په وړاندې د شاعر د عرفاني پروتست سېمبول يې هم ګڼلي شو ، هغه څوک چې له حقيقي محبوب سره د عشق کارو بار

کوي هغه د دنیا په کاروبار څه غرض نه لري او د (کیمیا) کار چې یو دنیوي کار دی نه خوښوي. رحمن بابا د عرفان او تصوف وجودي منطق او ټول هدف په همدې څو سېمبولونو کې بیانوي، چې نورو ګڼو عارفو شاعرانو هم تکرار کړی دی.

د میرزا خان انصاري دا سېمبولیک غزل ولولئ:

زه څرګند د محبت په ښه بنیاد یم
له نیستۍ هم په دا هستۍ آباد یم
په ازل مې د اقرار په ژبه ووې
تر ابده وفادار په خپل معیاد یم
امانت چې اسمان ځمکې وړای نه شو
اوس یې زه په دا عاجز صورت عماد یم
په اختیار مې هسې ظلم په ځان وکړ
له دې قصده د جهول په نامه یاد یم
که د جهل بار مې لرې شي له سره
بې ګومانه د صفي آدم اولاد یم (میرزا خان دیوان ۸۹)

انصاري د څو سېمبولونو په مرسته د عهد الست ټوله کیسه تمثیلوي دا له خالق ذات سره د بنده (انسان) د عشق او مینې جوهر او صفت و ، چې د هستۍ باعث شو ، خدای پاک انسان ددې لپاره هست کړ چې خپل خالق یکتا و پېژني او عبادت یې وکړي. (څرګند د محبت په ښه بنیاد) او له نیستۍ څخه هستۍ ته راتلل. انسان په ازل کې له خپل رب سره تعهد کوي چې د خپلې هستۍ تر پایه به د بنده ګۍ سعي کوي، او د لوی الله(ج) حکمت، د هغه کلام او د هغه احکام چې زمکې او اسمان، غرونو او دښتو یې د ساتلو او زغملو وس نه درلوده انسان (د حضرت آدم اولادې) د هغه د منلو ژمنه وکړه او دا ژمنه یې په خپل اختیار وکړه، ګواکې نه پوهېده چې دومره ستر مسؤلیت پر غاړه اخلي دلته د جبر او اختیار پېچلې فلسفې ته اشاره کوي.

زموږ متصوف شاعر میرزا خان انصاري وایي چې د صفي الله (حضرت آدم ع) اولاد کله دومره جهول شي چې خپل ازلي عهد او پیمان هیروي هغه عهد ، چې په خپل اختیار یې کړی او د خدای(ج) د بنده ګۍ لوی مسؤلیت پر ځان منلی دی. د انصاري (زه) د ټول بشریت سېمبول دی دا (زه) یوازې میرزا خان نه دی، بلکې له بابا آدمه تردې دمه له ټول بشریت څخه

استازیتوب کوي دا د هماغه ګډ بشري ناخودآګاه ضمیر غړ دی چې په سېمبولیکه بڼه د میرزاخان انصاري په شعر کې ځان څرګندوي.
د عهدالست کیسه اوږده ده خو زموږ عارف شاعر یې د یو شمېر روښانه سېمبولونو او سېمبولیکو شاعرانه اشارو سره ټوله او بشپړه را تداعي کوي.
پر همدې زمکه د خوشال بابا دا درې سېمبولیک بیتونه وګورئ؛ ځان هم هستي د محبت او عشق له برکته بولي:

د مجاز عاشقي عین حقیقت ده
و معنو ته زینه ایښې د صورت ده
تر ثرا تر ثریا که فهم وکړې
په څلور کونجه غوغا د محبت ده
په جهان به هېڅوک نه وو که عشق نه وای
د بدبه د عشق قایمه تر قیامت ده (خوشال ۱۸۵)

شیرازي خواجه حافظ په خپل یو مشهور غزل کې کټ مټ د عهدالست او عشق کیسه په همداسې سېمبولونو ارائیه کوي:

در ازل پرتو حسنت زتجلی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بر همه عالم زد
جلوه ای کرد رخت دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد از این عزت و بر آدم زد
عقل میخواست کز این شعله چراغ افروزد
برق غیرت بدرخشید و جهان بر هم زد
مدعي خواست که آید بتما شاګه راز
دست غیب آمد و بر سینه نامحرم زد
دیگران قرعه قسمت همه بر عیش زدند
دل غمدیده ما بود که هم بر غم زد
جان علوی هوس چاه زنخدان تو داشت
دست در حلقه آن زلف خم اندر خم زد
حافظ آن روز طرب نامه عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب دل خرم زد (حافظ ۱۵۲)

د شیخ عیسي مشواڼي لاندنیو دریو بیتونو د درېیو بېلا بېلو حالتونو د بشپړ تمثیل لپاره عجیب عرفاني سېمبولونه رانغاړلي دي، د جبر او اختیار په اړه د انسان ډیالیکتیکي وسوسه، د هګل له تیزسونو سره سم د (بادار و غلام دیالیکتیک) چې انسان یا بادار دی یا غلام یا حاکم دی یا محکوم او د همدې تنازع څخه د یوې ناپېژندل شوې خپلواکۍ په خوا ورڅکېږي، هېڅکله هم نه ور رسېږي ځکه مرګ تر ایډیالي خپلواکۍ لنډ دی او بل انسان بیا په همدې آزمویل شوې لاره مزل کوي.

انسان که له نفس سره مبارزه وکړي (نور) ته (الله نور السموات والارض) ور نږدې کېږي او که د نفس ومني، نو شیطان الرجیم ته چې له اور (نار) څخه جوړ شوی دی، میلان مومي، خاورین (خاکي) انسان د خپل ایمان، علم او اعمالو د څرنګوالي او څومره والي له نظره د نور او نار ترمنځ په نوسان کې دی.

حقیقي محبوب ته نږدېوالی یا لرېوالی د انسان په خپلو اعمالو پورې تړلی دی، دا ټول څه چې که وغواړئ مدلل یې کړئ کتابونه پرې کښلای شئ خو زموږ شاعر شیخ یې د څو عرفاني سېمبولونو په مرسته داسې بیانوي:

په خپله کار کړې په خپل انکار کړې
کله بادار یم، کله مې خوار کړې
ته خو قادر یې په صفتونو
کله مې نور کړې، کله مې نار کړې
عیسې حیران دی په دې شیونو
کله مې یار کړې، کله اغیار کړې (پټه خزانه ۷۲)

عرفاني سېمبولونه هومره رنګین، بېلا بېل او په زړه پورې دي، چې د ټولو څېړل او سپړل یوه ځانګړې څېړنه غواړي، ځکه زما په فکر عارفو او صوفي شاعرانو تر ټولو ډېره سېمبولیکه وینا کړې ده او ددې لپاره، چې د درباري مفتیانو، زهادو، واکمنو او عامو وګړیو له ګواښ څخه په امان پاتې شي خپله مدعا یې په ښکلیو، شاعرانه سېمبولونو کې نغاړلې ده، د همدې لپاره د شعري سېمبولونو ډېرې غوره بېلګې عرفاني سېمبولونه ګڼلای شو.

لېریک او ښکلاییز سېمبولونه:

ښکلا خوښونه انساني غریزه ده او له بشریت سره یو ځای زېږېدلې، وده یې کړې او له طبیعي، کولتوري او فردي شرایطو سره یې بدلون موندلی، د طبیعت، هنري آثارو او بل

انسان ښکلا تل د انساني روان پر وسوسو، عواطفو او انګیزو باندې ژور اغېز درلودلای دی.
څوک فکر کوي چې په انسان کې د ښکلا حسن هېڅ پوله نه پېژني د ښکلا پېژندنې یو څېړونکی ویکتور روماتکو د انسان په ذهن و روان کې د ښکلا خوښوونې د لرغونتوب او ودې په اړه لیکي:
« د واقعیت ښکلا، د طبیعت ښکلا داسې څه ده، چې ذاتاً بدلېږي، هماغه ډول چې د زمان او شرایطو له ملتیا سره د ښکلا په اړه زموږ تصور بدلېږي. تردې ور پورته د ښکلا مفهوم تل پراختیا مومي او نوې څېزونه هم را نغاړي، چې تردې مخکې نه تر سترګو کېدل، دا د انساني تاریخ په ټول بهیر کې رامنځته کېږي. » (زیبایي شناسي ۱۱۲)
له هنر سره د ښکلا د اړیکو په بحثونو کې د ښکلا همدغه ځانګړتیا دا اند پیاوړی کوي چې په هنر کې ښکلا تل د سېمبولونو په مرسته تمثیلېږي او څرنګه چې د ښکلا پېژندنې او ښکلا خوښوونې اشیا، مفاهیم او تصورات پراختیا او بدلون مومي د هغه تداعي کوونکي سېمبولونه هم زیاتېږي، پراختیا مومي او په ټولیزه توګه نوي کېږي، په هنر په تېره بیا شعر کې نوښت له یوه اړخه د همدغو سېمبولونو له نوي کېدو سره اړیکه لري.
مثلاً د طبیعت هغه برخه چې د انسان ارادې او لاس په کې بدلون نه وي راوستی او س زموږ لپاره ښکلې ښکاري، خو زرګونه کاله پخوا چې د زمکې لویه برخه لاس ناخوړلې پاتې وه ښایي د طبیعت له یوې داسې منظرې سره د انسانانو عاطفي اړیکه داسې نه وه لکه نن چې ده.
وایي دهند مرتازان، مینان او حقیقت پلټونکي ځنګلونو ته ننوتل، هلته ځنګل په ډېرو شعرونو کې خپل سېمبولیک ارزښت لري خو مجنون بیدیا ته تللی و، او د کهف یاران د غره یوې مغارې ته ننوتلي وو.
د چاپېریال توپېر د انسانانو د روحي سکون لپاره یو ایډیال طبیعي امن ځای خامخا مومي، د انسان روحي سکون له ښکلا خوښوونکې غریزې سره اړیکي لري، دا یوازې ویره نه ده، چې موږ تالندې و برېښنا ته متوجه کوي، د برېښنا شیبه ښکلې ده، د انسان د روح لپاره: ځنګل، شړک باران، سپینه سپوږمۍ، پراخه دښته، د سمندر آرامه خو پراخه سینه او د غرونو ویروونکي ګړنګونه د ښکلا، ویرې، آرامۍ، سکون او تفکر ګډ طبیعي سوغاتونه دي، خو تردې هاخوا د ښکلا نور مظاهر (بل انسان) او یا د بل انسان په لاس رامنځته شوې ښکلا (هنر) هم د ښکلا سرچینې دي، چې یو شمېر څېړونکي دا هم د

طبیعت د ښکلاوو برخه یا لړ تر لړه د طبیعي ښکلا دوهم انعکاس بولي دا ټول د سېمبولونو په مرسته زموږ ذهن ته را لېږدي او دا سېمبولونه دي چې د انسان لپاره له یوې پراخې ښکلا څخه د خوند اخېستلو او د غریزې د اوبولو امکان ورکوي، د همدې لپاره شعر د هنر د یوه غوره استازي په توګه د ښکلاییزو سېمبولونو ګڼ شمېر په ځان کې رانغاړي، بلکې دا شعرونه دي چې د انسان اروا د ښکلا خوښوونکو ځواکونو تمثیل د سېمبولونو په مرسته کوي.

یوه بېلګه :

سپوږمۍ (په تېره بیا د څوارلسم پوره سپوږمۍ) د ښکلا سېمبول ده خو څه ډول یو سېمبول. شاعران د خپلې معشوقې مخ له سپوږمۍ سره تشبیه کوي دا یو تشبیهي حالت دی، خو که انځورګر سپینه سپوږمۍ په تابلو کې انځور کړي بیا هم غواړي ښکلا وپنځوي دلته نو سپوږمۍ د محبوبې له مخ سره نه ده تشبیه شوې، بلکې پخپله د سپوږمۍ طبیعي ښکلا مقصد ده، کټ مټ دا کار په شعر کې هم کېدای شي، که شاعر وغواړي چې د سپینې سپوږمۍ د ځلا یوه شیبه د ویېونو په مرسته انځور کړي، غواړي یوه طبیعي ښکلا وپنځوي. خو په دریېیم حالت کې سپینه سپوږمۍ د مین او محبوبې ترمنځ د خبر رسوونکې (قاصدې) رول لوبوي:

سپینې سپوږمۍ اشنا ته وایه سلامونه
ګونګۍ شې ولې
وه ګونګۍ شې ولې نه وایې حالونه...

اوس نو پوښتنه رامنځ ته کېږي، چې دا سپوږمۍ ولې په بېلا بېلو هنري چاپېریالونو کې دومره مهمه ده؟

د ځینو کره کتونکو (لکه رضا براهني) په نظر سپوږمۍ یو «شی» دی او دا د انسان هنرمند ذهن دی، چې له دغه «شي» سره داسې عاطفي اړیکه ټینګوي او موږ ته داسې ښکلا تمثیلوي، چې زموږ خوښېږي.

په دې ټولو حالتونو کې سپوږمۍ د ښکلا ، رڼا ، سپین والي، وچتوالي او یا طبیعي حالت لپاره د یوه منل شوي سېمبول په توګه زموږ په ذهن کې منل شوې ده.

راځئ یوې کیسه ګۍ ته ځیر شو :

وایي کوم ماشوم په اسمان کې سپوږمۍ ولیده، نو په ژړا یې پېل وکړ چې هغه ماته راکړئ، پلار و مور حیران وو، چې څه وکړي، له ډېر کړاوه وروسته کوم هوښیار په یوه

لوښي کې اوبه کېښودې چې ماشوم په کې د سپوږمۍ تصوير وليده نو غلی شو او له لوښي او اوبو سره يې لوبې پېل کړې. ماشوم سپوږمۍ ترلاسه نه کړه ،بلکې د سپوږمۍ تصوير يې ترلاسه کړ.

زموږ ذهن هم د همدې ماشوم په څېر دی، د سپوږمۍ ښکلا ته تږی ذهن د هغې په تصوير هم خپله تنده ماتوي او که نه د سپوږمۍ حقيقي نما دا سې نده، لکه موږ ته چې ښکاري ، سپوږمۍ يوه تياره ګردۍ (کره) ده ، چې له تورو خاورو او ډبرو جوړه ده او هيڅ ښکلا نلري ، دا له لمره د رڼا اخيستلو په حال کې د هغې يو ډېر لرې تصوير دی ، چې موږ ته ښکلې ښکاري او د هغه ماشوم په څېر يې موږ هم له يو ډول سېمبوليکې ښکلا څخه خوند اخلو. په مجموع کې ښکلا ته تږی ذهن غواړي د سېمبولونو په مرسته ځان مشبوع کړي.

په تغزلي شاعري کې سېمبولونه ډېر ځله د انساني ښکلا پر مدار را څرخي.

په تغزلي شاعري کې د ښکلا ييزو سېمبولونو نوښتګر شاعران هغه دي، چې په شعرونو کې تصوير پنځونې ته اهميت ورکوي. د ليريکو (غنايي) شعرونو شاعران فکر کوي، چې د ښکلا مخامخ ستاينه وچه او بې خونده ده.

سېمبولونه مرسته کوي، چې لوستونکي په تدريج سره د ښکلا ټول اړخونه په خپل ذهن کې تمثيل کړي او ورو ورو يې له لمس څخه خوند واخلي.

رضا براهني د نامتو سېمبوليست (مالارمه) له خولې ليکي:

« د يو څه د نوم اخېستل د شعر درې پر څلورمه برخه خوند له منځه وړي، ددې په وړاندې د يوه شي تدريجي انګېرل ډېر خوند لري». (طلا در مس ۲۴۳)

په کلاسيکو شاعرانو کې بيا هم خوشال بابا د ښکلا ييزو سېمبولونو هغه لوی پنځوونکی دی، چې د تغزلي ښکلا ډېر نوي سېمبولونه يې هست کړي او يا يې هم قراردادي سېمبولونه د تخييل په ځواک نوي کړي دي.

که د ما د ږيرې يو ويښته تور نشته
لا د ما و تورو زلفوو ته زړه شته
تږي ولې تشنه لب بې ځايه ګرځي
چې نژدې ورته خوږې سرې اوبه شته (کليات ۲۱۰)

موږ په زړبوډۍ کې د عشق او له مينې څخه د ټول خوند اخېستل په سترګو وينو خو خان دا هر څه په سېمبولونو کې نغاړلي دي.

تور ویښته، تورو زلفو ته زړه کېدل، تنده، خوږې سرې او به هغه ښکاره سېمبولونه دي چې د خوشال بابا په زمانه کې یې نوي او فردي ګڼلای شو، چې زموږ سترګور شاعر ایجاد کړي.

د بابا دا غزل هم لولو:

که د یار پسې ځوک سپیني جامې رنګ کا
اواره دې د نیمګړې دنیا تنګ کا
شپه او ورځ دې پسې ژاړي یار دې غواړي
که مین وي په رېښتیا ځان دې ملنګ کا
و اشنای و ته د یار مینه ځرګنده
لکه قصد چې له ډیوې سره پتنګ کا
دا د غم کښتۍ چې ګرځي په دریاب کې
یوه ورځ به یې ذرې ذرې نهنګ کا
ښایسته بلا دې ولیده خوشاله
اوس که زړه منع کوې سترګې دې جنګ کا (کلیات ۲۴)

د شعر په یوه ټوټه فکري زمکه (سپیني جامې رنګول، ملنګ، قصد کول، د غم کښتۍ، دریاب، نهنګ، ښایسته بلا، د سترګو جنګ او نور) هغه په زړه پورې سېمبولونه دي، چې په کلاسیک پېر کې یې د خوشال په څېر یو شاعر رامنځ ته کولای شي. البته هېره دې نه وي، هغه مهال چې د غزل د پېژندګلوي او جوړښت له مخې هر بیت بېل مانیز یوون (واحد) ګڼل کېده، د ټول غزل مانیز تړون نه خو اسانه و او نه هم د پام وړ، د یوې سېمبولیکې او انځوریزې اړتیا له مخې خوشال خټک دې چارې ته پام اړولی، چې یاد غزل یې یوه بېلګه ده.

د یو بل نازکخیال شاعر (حنان بارکزي) یو غزل به ولولو چې له لېریکو سېمبولونو مالا مال دی:

بنفشه چې دې پیدا پرنسترین شو
له غصې دې غم مېلمه زما حزین شو
حیران کښېناست و تصویر ته د رخسار ستا
چې ناظر ورته نقاش د چین ما چین شو
له ما مه پټوه حال زه در خبر یم

د زړګي مرآت مې هسې رنګ دوربين شو
له دې غمه ولې نه ژاړم سرې سترګې
چې آشناى مې له رقيبه همنشين شو
ستا له غمه نه يم څه يم چې دا هسې
لا د ډېرشو کالو نه يم موى مې سپين شو
پښه په لار کې د عشق مه ږده بوالهوسه
پر دا لار باندې مانده روح الامين شو
پر ګلشن د مخ دې عيش رقيبان کا
دا «حنان» دې د غمونو اباسين شو (حنان ديوان ۹۷)

د حنان په زړه پورې سېمبولونه (اباسين) ، (روح الامين) ، (د عشق لاره) ، (سپين موى) ، (د چين ماچين نقاش) ، (بنفشه) ، (نسترين) او نور ښيي چې دغه شاعر د غنايي په زړه پورې تجربو او د ښکلا پنځونې له تصويري څواکه برخمن شاعر دى.

کله کله يو ځانګړى سېمبول د يو شاعر په شعر کې رنګارنګ حضور لري، د يوه شاعر لپاره ځينې سېمبولونه پر ځان ناخبرې (ناخودآګاه) شعور کې د ډېرو خاطراتو تداعي کوونکي وي، چې داسې سېمبولونه پر تخيل او تخييل څواکمن اغېز ښندي.

له دې امله په شعر کې پراخ او له نوښته ډک حضور بيامومي. د کاظم خان شيدا په شعرونو کې (آئينه) همداسې يو سېمبول دى، راځئ د دې سېمبول څو جلوې وګورو :

هر ناظر چې ننداره ستا د رخسار کا
ستا صورت به زړه کې ځاى آئينه وار کا

يا :

و آئين ته دې حيرانه آئينه شوه
تا چې هېره کړه له نازه خودبيني هم

او :

ستا د مخ پسې يې هسې بې تابي ده
چې پيدا دآئينې په خاطر زنګ و

په خپل ادبي عصر کې د نازکخيال حميد دا څو بيتونه هم په زړه پورې، فردي اونوي سېمبولونه لري:

چې په خيال ستا د سرو شونډو نسکور پروت يم

د ایرو غونډې سپک شوی په اور پروت یم
را له را همساد قد د زړه په لاس کې
په کوڅه کې ستا د زلفو شب کور پروت یم
زه که کک وای د پیغور باد به وم وړی
ولې خاورې یم په در ستا په زور پروت یم

(حمید دیوان ۱۳۰-۱۳۱)

په شعر کې د سېمبول مجرد ذکر د ابهام لامل ګرځي او په شعر کې شاعرانه صمیمت او ښکلا ته زیان اړوي، نو دهمدې لپاره په یوه مانیز رکن کې دهر سېمبول لپاره د یوه عاطفي بستر رامنځته کول اړین کار دی، په کلاسیکو شاعرانو کې حمید موشګاف، کاظم خان شیدا او خوشال بابا په دې چاره کې برلاسي شاعران ګڼلی شو او پورته شعر د حمید مومند همداسې یوه هڅه له ورایه ښیي.

په غنايي او تغزلي سېمبولونو کې مهمه داده، چې یو سېمبول اوریدونکي اولوستونکي ته د یوه ښکلي انځور بشپړ تصور تداعي کړای شي.

د سېمبول ځواک (قوت) دهغه د تداعي له بشپړتوب سره تړلی دی، دا په تېره بیا په یوه داسې ذهني چاپېریال کې مهمه ده ، چې د یوه ټاکلي او مطلق مدلول نښه نه وي. د بېلګې په توګه په اساطیري او حماسي سېمبولونو کې تاسو له یوې ټاکلې او واضح پېښې، خبرې، کیسې او یا خاطرې سره مخامخ یاست چې د دوهم ځلې ذهني تمثیل لپاره لنډه او مخامخ پروسه بشپړوي، په عرفاني مسایلو کې هم سېمبول تر یوه بریده د تصوف له هغو فلسفي مفاهیمو سره اړه لري، چې لوستونکي یې ژر درکولای شي ، خو په ښکلاییزو او غنايي مسایلو کې لوستونکی هر ځل د ښکلا خوښووني له یوې نوې تجربې سره مخامخ دی، که څه هم په کلاسیکو متونو کې د ښکلا په اړه د شاعرانو ذوقونه څه ناڅه کلیشه شوي وو: سرې شونډې، د ویښتنه په څېر نرۍ ملا ، تورې اوږدې زلفې، لوړه ونه، سپین رخسار، تورې سترګې... تا به ویل ګرد سره شاعران دیوې معشوقې په ستاینه لګیادي، خو په نوي معاصر شعر کې ښکلا یوازې د میناتورۍ له ځانګړتیا څخه راوتلې ده او په ښکلا پورې اړونده تجربې تر ډېره بریده فردي شوي دي، ځکه د ښکلا خوښووني له فردي تجربو څخه په رامنځ ته شوي هنر کې سېمبولونه یو څه ډېر مناسب چاپېریال ته اړتیا لري، چې ټوله هغه ښکلا او عاطفي ځواک تمثیل کړای شي چې شاعر او هنرمند یې غواړي خپل مخاطب ته ورولېږدوي.

غنايي او لېريک سېمبولونه ډېر ځله د حالت او حسي انځورونو په رامنځته کولو کې مرسته کوي.
د براهني د استدلال له مخې له اشیاوو سره د عاطفي اړيکې له ټېنګېدو سره مرسته کوي. اشيا زموږ په ذهن کې را ژوندي کوي او داسې وړتيا ور ببښي، چې زموږ د ښکلا خوښوونې تنده خړوبه کړای شي دلته سېمبول یوه واحده او مجرده ښکارنده (پدیده) نه ده، بلکې د اشیاوو د یوه غونډ (مجموعې) استازیتوب کوي.
د حنان بارکزي دا څو بیتونه ګورو:
دا شبنم پر مخ د ګل دی قطرات
که عرق دی پر رخسار باندې نقات
دا یې تار د زلفو کوږ وخوله تر پریوت
که افعي حلقه وهلې پر حیات
په اول بازي د مینې په شطرنج کې
تا په رخ کړ زما د زړه بادشاه را مات (حنان دیوان ۱۲)
لومړی بیت ټول ددې لپاره یو تصویري غونډ جوړوي چې موږ ته پر یوه ښکلي مخ د خولو څاڅکي ترسیم کړي، «رخسار» د یوې داسې ښکلا سېمبول دی چې شاعر یې د تشبیهي توصیف په مرسته انځوروي خو په خپله رخسا وروستۍ موخه نه ده، د شاعر د معشوقې ټوله ښکلا داده، چې په دوهم بیت کې لا پسې ښکلې انځور شوې ده. خو درېیم بیت بیا د حالت په ترسیم کې مرسته کوي چې د معشوقې مخ یا رخ (په دواړو مانا وو) څنګه د شاعر د زړه بادشاه ماتوي. په درې واړه بیتونو کې موږ له یوه سېمبولیک غونډ سره مخامخ یو نه له څو مجردو سېمبولونو سره چې وکړای شویو په یو ورته اشاره وکړو، یا یې د تفسیر او تعبیر لپاره له خپل تخیل څخه کار واخلو.
ځکه نو پایله اخلو؛ په غنايي اشعارو کې، چې آر موخه يې د ښکلا پنځول دي سېمبولونه له خپلو شالیدونو سره ډېر تړاو لري او ښایي د اشیاوو له یوې مجموعې سره د احساسي اړیکو په یوه ځانګړي چاپېریال کې وځېړل شي. په دې توګه موږ وینو چې په شعري تصویرونو کې له تشبیهاتو او استعارو سره د سېمبول توپیر هم جوتېږي او دا زباتېږي، چې سمبول یوازې له یوې تشبیه یا استعارې سره نه، بلکې له یوې تشبیهي او استعاري مجموعې سره سرو کار لري او دا مجموعه هغه څه ده، چې که له خپلو ټولو تکتیکونو سره سمه رامنځته شي یو بریالی شاعرانه انځور جوړوي.

څلورم څپرکی
په معاصرې پښتو شاعرۍ کې د سېمبولونو نوښتونه

په اوسمهالي پښتو شاعرۍ کې د سېمبولونو (په تېره بیا د نویو سېمبولونو) د کارونې یوه نوې څپه هغه مهال له ورایه را څرګنده شوه چې پښتو شاعرانو د نړۍ له نویو ادبیاتو سره مخامخ اړیکه ومونده.

ښايي همدلته یې څرګنده کړم، چې دا سېمبولونو ته یوازې د ځانګړې او آګاهانه پام اوښتلو تر بریده نه، بلکې په شعري زمکه کې له سېمبولونو څخه د ګټې اخیستلو د تاکتیکونو تر زده کړې پورې د پرمختګ څپه وه.

پښتو شعر ته د سېمبول له نوې زماني څخه یې که را پیل کړو نو د افغانستان په ادبي حوزه کې استاد بېنوا، سلیمان لایق، استاد الفت، بهاالدین مجروح او نور نیو کلاسیکان یې پیلوونکي دي او په پښتونخواه کې بیا دا لومړیتوب د غني خان او امیر حمزه شینواري نومونو ته وررسېږي. یاد شویو شاعرانو د خپل مهال په داسې یوه هنري – سیاسي او ټولنیز پېر کې شاعري کوله، چې د ښکلا او هنر تر څنګ یې په شاعرۍ کې تعهد او ژمنتیا هم پالله، له غني خان پرته نورو یادو شاعرانو ډېر ځله سېمبولونو ته دنامخامخ ارائیې لپاره پناه وړله.

د بېلګې په توګه نامتو ریفورمیست اروانباد الفت د خپلو خبرو د رسولو لپاره له سېمبولونو څخه مرسته اخېسته، استاد روهي د هغه د یو شعر په اړه لیکي:

« په پښتو ادبیاتو کې هم (غني) او (الفت) کله کله خوبونهویني، د الفت (زما خوب) د پښتو شعر مشهور شاهکار دی. په دې خوب کې شاعر د خپل وخت پر استبداد، استثمار او فجایعو باندې رڼا اچوي او داسې پېشګویي کوي، چې د ظالمانو ماڼۍ به نسکورې شي او د عدالت لمر به راوخیژي.

دادی (زما خوب) څخه یو څو بیتونه:

اوربل یې ما په خوب کې پریشان لیدلی دی
ستا بخت خو مې رقیبه دغه شان لیدلی دی
د ګلو هار په غاړه محبوبا شوه را حضوره
بلبله دا وطن مې ګلستان لیدلی دی

کارغان به په کې نه وي بلبلان به په کې وي
باغونه به سمسور وي ما باغبان لیدلی دی
تعبیر یې کړې ما په ظالمانو به چپه شي
چپه کاکل مې خوب کې د جانان لیدلی دی
مهار به دې په پوزه شي د سرو زرو خاونده
په سرو شونډو د پاسه ما پېزوان لیدلی دی
زه پټې سترګې نه یمه په هر څه اوس پوهېږم
په خلاصو سترګو باندې ما جهان لیدلی دی»

(ادبي څېړنې ۱۰۹)

استاد روهي ادعا کوي چې استاد الفت په دې شعر کې پر استبداد ، استثمار او فجایعو باندې غږېږي. مګر په شعر کې دا یو هم نه دي یاد شوي.

استاد الفت نه د (استثمار)، نه د (استبداد) نه د (فجایعو) نوم اخیستی بلکې هغه (اوربل)، (رقیب)، د (ګلو هار)، (بلبل)، (ګلستان)، (کارغان)، (چپه کاکل)، (باغبان)، (سرې شونډې)، (پېزوان)، (پټې سترګې) او نور سېمبولیک مفاهیم یاد کړي دي، نو استاد روهي ولې له دې شعر څخه داسې تعبیر کړی دی؟

دا ځکه چې استاد الفت د خپلو سېمبولونو، سېمبولیک کلام او هغو قرینو، چې په شعر کې یې شته همدغسې یو پیغام ارائیه کوي.

استاد روهي د استاد الفت خوب همداسې تعبیر کړی دی، ځکه د شاعر په خوب کې سېمبولونه په ښکاره ناري وهي چې:

تعبیر مې کړی ما په ظالمانو به چپه شي
چپه کاکل مې خوب کې د جانان لیدلی دی

ښه خوب او ښه تعبیر. شاعر مرسته کوي او کره کتونکی ټول مفهوم را اخلي. که استاد الفت په خپل شعر کې د استثمار په وړاندې شعار ورکړي وای مثلاً لیکلي وای:

مړدې وي استبداد
ژوندی دې وی عدل وداد
ظالمان به ټول نابود شي
زه یې وایم په فریاد ...

نو آیا استاد روهي په داسې شعر هم شاهکار ګڼلی وای؟ فکر نه کوم. استاد الفت د سېمبولونو په کارولو سره نه یوازې هنر پنځولی، بلکلا یې هسته کړې، د مینې، ښایست او بدلون خبرې یې کړې.

د استاد روهي په څېر څېړمن کره کتونکی یې دې ته اړ کړی، چې د هغه شعر شاهکار وګڼي او داسې شعر رامنځ ته کړي، چې زه او ته یې نن هم له لوستلو خوند و پند واخلو.

د افغاني ادب په معاصره دوره کې دناقراردادي،نویو اوابتکاري سمبولونو کارول د شلمې پیړۍ له دوهمې نیمایي څخه را په دې خوا ډېر دود شول، چې په پښتو ادب کې یې له سرلارو څخه یوهم اروانباد استاد بېنوا دی.

داستاد بېنوا په ګڼو شعرونو کې د نویو سمبولونو بېلګې موندلای شو، چې په شعوري توګه د پیژندل شوي (سمبولیک) ارزښت له مخې کارول شوي دي،خو زه یې په دې لیکنه کې هغه مشهور تمثیلي شعر را اخلم ،چې د هماغه وخت او عصر په تاریخي بستر کې د یوه ګڼمانیز اثر په توګه د ډېرې څېړنې او شننې وړ دی. دا شعر (دکلورنځور) نومېږي او داسې پیلېږي:

د کلورنځور

هاخوا ، دې خوا
غځیدلي هسک دنګ غرونه، بلکلوي د اسمان شونډې
پر سرویې تکې سپینې د سپینو واورو ، او:
پټې په زړو کې یې لعلونه
شنې تالې، شنې لمنې وي د سروغاټو لوډ کې
پښې یې رونو چینو ور وورو ورمینځلې ځلیدلي
(په)نڅا ګډ د تنځرو کټکټ،ا خندا د زوکو ، وي سندرې د بلبلو
خو په دې خیالي جنت کې خپه سوې انګازه هم خپریدله، تیتېدله
په ژړانده، ویر لړلې لړزیدلی اسویلو یې دا ویله،
ورو ورو ناخې؟ !
ورو ورو خاندې؟ !
هو ، ددې غرو په لمنو د دښتونو په بستر کې،
(یو) ناروغ پروت، له کلو کلو راهیسې،

مړلانه و ، خو مړ ژواندی، پروت بې حاله او بې توانه
«خیرات خور» یې ناست و سرته،
«د مګر» وې ګونډې وهلې، د رنځور جیب ته یې کتله ناست یې
پښو ته، او :
ژر ژر یې خوځولې پنډې شونډې
«خان» ښۍ خواته وه وهلې، خپله ډېره ورته پروت یو غټ چلم و
ناست «ملک» یې و کیڼ لور ته، پړسیدلی خېټور
د هغه ناروغۍ دوی ته وه، اختر
«خیرات خور» ډیرې ته لاس کړ ویې واهه دا هسې شخوند ،
د خیرات فکرونه بویه د رنځور حال دې بې خوند ،
خان چلم کش کړ خپل خواته، بیا تازه یې کړله غاړه، ویې ټوخله سخت په زوره ویې ویله:
« دا چې ساه په کې چلېږي دا هم ګوره برکت ستا د دعا دی
«د مګر غوڅه کړه لکۍ، د خان د ګپ تر چف چف وروسته
دا سې د خپل ځان شو په ستاینه:
«ما هم پوخ دم پر «چو کړی»
«ملک» وغړومبید په زوره ویې ویل:
« هو ملنګ بابا ! دا هم ستا د دم اثر دی چې آرام پروت دی
بې واکه بې دوا او بې غذا لا دی ژوندی په دادنیا
«خیرات خور تسپې شمېرلې ویې ویلې:
بیا هم بویه خیراتونه
د مګر ونو ډېل په زوره، وې چې
«حق ده صدقه رد بلا»
خان ملک شول وارخطا خو «خان» سرو ښوراونه
«ښه مو وویل مګر؟»
«خیرات خور» پر غړمبوهله
« نه غواړې اګر مګر دا هم تاسې خان یاست چې ترې د خیرور،
«ملک» د «خان» ملاتړ شو خوله یې پریکړه په وینا ،

تاسې ښه وایاست، خو ښایي چې د خان دا فکر وینه، څه چې پاتې ورنځور ته مور لا وخته دي څټلي، نور څه پاتې نه دي ده ته، چې خیرات پرې وکوینه:
«دمګر» شاوخوا کړه چف بیا یې داسې کړله پف
« ته بیا کړې څه عجایبې؟ که یې څه نه درلودلی، مونږ ترې غوښته څه، بیا پرده څله چاپېروو؟!!»
«خان» په کټ کټ وخندله، «خیرات خورته» یې وویله
«ودې کړه پخه خبره ته وا څه به وي را پاتې؟
«خیرات خور» کړه شمله شاته وي کتل د غوجل خواته
وی ویل په خوشالي:
« هغه هغه ده غواګۍ شي خیرات دې دا ګړی، چې بلاوې وتښتینه»
«ملک» وخښمید : څه وایې؟
دا غوا زما په وښو پایي
بل د چا په مله تله نه ده
څوک یې زما څخه به بیایي
دا زماده د چا نه ده»
دا وخت ، له بې تابیه، رنځور لاس وغورځاونه، وښېتې د «خان» له مخه خان په خښم وغړومبله.
«اوه» په لاس کې لا توان شته؟ دا عجیبه رنځور مار دی چې لاسونه غورځوینه، زما په خیال چې رنځور نه دی، هسې خوشې یو ټګمار دی، ژړیې وتړئ لاسونه»
«دمګر» بیا چف چف شروع کئ وې چې « بیا پیری پې راغی» ټوټکه غواړې پیریان رابې غلل ترغاړې» شکرانی ورلره بویه»
خان پټکی له سره خلاص کئ، ټینګ یې وتړل لاسونه، د رنځور وچ مړوندونه،
ودرید رنځور له درده، روښې لړ کړې سترګې سرې.
جوړې د وینو سرې کاسې
«د مګر و ترهیدنه» فضل فضل» یې کړه نارې بیا یې داسې کړې چغارې
«ټنیګوه یې خان کاکا ، د رنځور سترګې پیریانۍ شوې
خیرات خور هم وارخطا شو
وې: «راوړي یې کتاب کې، د پیریانو په دې باب کې

وتړئ د رنځور سترګې، وینې تورې بلاګانې
«ملک» وغړمبل چې:
« هو کې: په کتاب عمل ضرور دی، د رنځور کاته بې باک دي
هو سا یې ورلره بویه وینبول یې خطرناک دي»
ټولو وویل په ګډه:
«وتړئ د رنځور سترګې، بانوګان یې لکه ژرګې
چې له شره په امان شو»
«خیرات خور» شمله کړه ښېرې، ټینګې وتړلې، سترګې، د رنځور
رنځور بیا له ډېره درده پر هوښ راغی
«رانه څه غواړئ ظالمو !
لا مو زړونه ساړه نه دي؟
تاسې زما هر څه کړه غصب
لانسونه ماړه نه دي؟
زما د ځمکې سرې غلې، زما د باغ خوږې میوې ټولې تاسې وخټلې،
زه مو پریښوو م بې واکه ، بې
اسرې،
لا نور څه غواړئ له مانه
دغه تش کاته مو هم لا پیرزونه دي ظالمانو
چې مې سترګې راتړئ ستمګرانو
«خیرات خور» په توبو ګډ شو وې: اخره زمانه ده توبې وباسئ یارانو:
د رنځور حال مو بتر شو پرتې وایي، ګډې وډې، په چټیاتو خوشې سر شو
ما ویل چې خیرات وکئ، خو دا تاسې نه منله
رنځور بیا په زګیروي سر شو خوله یې ورو ، ورو پرانیستله:
«چټیات نه دي ربنتیا وایم، زما لاس به وتناکې زما پښې به پړسیدلې په سترپا به مې ګټلې
زما د لاس او د پښتو ګټې، بیا به تاسې وخټلې
تاسې هر څه خورئ خو نه خورئ زما رښتیا غم.
«دمګر» لاس په خوله ورکښنود په چف یې کړه خوله وازه
دا خبرې شیطاني دي، بد شګون دي بد شګون، اوس پیریان یې راغلل خولې ته

ژر يې وتړئ دا خوله، چې فساد ترې ولاړېږي»
وتښتله ملک، خان، خيرات خور هم ورسره مل شو، ټولو وويل په ګډه:
«هو په کار نه دي رنځور ته غږېدل ډېر
ژر يې خوله ورپټوئ !»
د رنځور خوله تړل کېږي خو دې وخت کې
د درو له لرې منځه د زلمو پيغلو سندره
د رنځور غوږ ته رسېږي
«غلي شانته اوښتون دی بدلوي د زمانې رنګ»
سره وخوځيد رنځور بيا، خوبې واکه بېرته ولويد
«خيرات خور په نارو سر شو:
«خير، خير، دا څه زوږ دی، ناآشنا غوندې ښکارېږي، د رنځور حالت يې بد کا»
«د مګر» چف کړه بيا يې وويې:
نوې نوي پيرياڼان دي، راوتلي له درونه
بدهېبته يې غږونه، د رنځور حال به بتر کا ژر يې وتړئ غوږونه
د زلمو ناره نژدې شوه داسې شان اوريده کېږي !
«دړې وړې زوړ رباب دی
زړو مطرب خانه خراب دی
زوړ آهنګ د روح عذاب دی
نوی ساز نوی آواز دی
هم شو نوی د نغمې رنګ
غلي شانته اوښتون دی
بد لوې د زمانې رنګ
ملک وغړمبيد چې « دا بيا څوک مستان دي، ناخبره ناپوهان دي،
په دې پوه نه دي چې دلته بې له دې څلور قوتو بې له دې څلور طاقتو بل هېڅ واک نه منل کېږي نه ځايېږي»
خان بريتونه تاو را تاو کړل او په ډډ ږغ يې وويله:
« مستان نه دي ليونيان دي پرېږدئ تاسې چې دوی راشي بيا به وګوري يارانو،
چې سرونه يې داسې وکوټل شي لکه سرونه د مارانو

په دې وخت کې ډله راغله د زلميانو ودريدله د رنځور سرته نږدې داسې يې وکړه له پوښتنه
ګرو پېرنه

«دا رنځور دی ستاسې مخکې که دلو بوده نانځکه ستاسې لاس کې؟»
خان ملک وقاريدله له پوښتنې د زلميانو په غضب يې وپوښتله،
ويې ويله
تاسې څوک ياست؟ څه مو حق دی، د رنځور په حقله هېڅوک نه پېژنئ څوک»
خيرات خور کتاب پرانيست حکم يې داسې کئ بيان
چپ شئ چپ شئ، کشرانو حق دی حق د مشرانو
دې کتاب کې دي راغلي ما په دې سترګو ليدلي
واک اختيار دی د خانانو څه چې کړينه ښه کوينه
يا د غټو ملکانو، نور حق څوک نه لرينه»
ملک وغړمبل له قصده
«زموږ توري تورې ږېرې په دې کار کې شولې سپينې خو تر اوسه زموږ مخ ته، داسې ونه
دريدل څوک»
له کوم غاره ياست راوتي بيا په دی اټن کنبيوتي
ځئ، ځئ ځئ په خپله لاره زمونږ رنځور موکئ بې واره
ناقراره شو تيپېږي
زلمو ناره باندې کړه چې
د رنځور حال چا بد کړی؟
چا دې حال ته رسولی؟
لاس يې بند سترګې يې بندې خوله يې بنده،
په غوږو کې يې ټوکرې،
دده هر څه تاسې يووړه که څاروي
مځکې ټغرې
ده ګټل تاسې څټل دی بې واک پروت بې اسرې تاسې وکړلې چړچې،
دا کوم انسانيت دې؟»
«دمګر» چف کړله کرار، تف يې کړه د خولې نسوار
بيا يې وکئ دا ګفتار:

«مګر موږ انسانان نه یو چې را ښایست انسانیت؟»
زلمو وویل «یاست خو انسانانو کې توپیر دی
څوک بلا رنځور ته، څوک دوا رنځور ته
تاسې هغه انسانان یاست چې رنځور و ؟
هر څه هر څه ځنې اخلئ بیا یې متې ورتړئ
نه یې پرېږدې چې څه ووینې یا څه و اورې، څه ووایې
خو د خپل غرض د پاره، هر څه به کوئ
دا نو څه انسانیت دی؟»
خان په کټ کټ وخندله ویې ویله
که وار ستاسې شي زلمیانو
څه به وکړئ مغرورانو !
دا یې ګز دا یې میدان، دا رنځور انسان
زلمو وکتل یو بل ته، سم شوه ټوله وتکل ته
خان، ملک یې کړله لرې «خیرات خور» جوړ شو وځغل ته
«د مګر» پټ شو کودړې کې،
زلمو پرانستلې سترګې د رنځور، هم لاسونه، هم غوږونه،
هم یې خوله، بیا یې پاڅوه رنځور،
له کټه پر اوږو کې کړ اوچت
خان ورته حیران حیران کتل
وای زما خاني؟ !
ملک بیا په حسرت، حسرت ویل:
وای زما ملکي؟ !
خیرات خور رټ رټ ژړل !
وای زما خیرات؟ !»
د مګر له خواشینۍ شین شین کیده:
وای زما شکرانه؟ !»
خو زلمو سر کړه هغه خپله ترانه
«غلی شانته او ښتون دی بدلوي د زمانې رنګ»

ددې شعر اصلي کرکټر (رنځور)يوګڼمانيزسمبوليک شخصيت دی. رنځور افغانستان دی، رنځور زموږ ملت دی، رنځور هغه ولس دی، چې د تراژيدۍ او کوميډۍ ترمنځ زانګي او خان وملک و دمګرو ميراث خور يې په رنځورو اوږو سپاره دي. د سبموليکو آثارو يوه ځانګړنه داده، چې له بېلا بېلو سمبولونو څخه ، له هر عصرو زمان سره سم، نوي نوي تعبيرونه اخيستل کيدای شي. دا ضرور نه ده، چې خان و ملک دې دهماغه وخت خان و ملک وي ، چې استاد بېنوا پېژندل. دا نومونه د هر زورور لپاره مناسب سمبولونه دي .کيدای شي اوس هم ددې ملت اوږې نه وي سپکې او رنځور لا رنځور شوی وي. موږ اوس هم د دمګرو د تزويرونو په جال کې راګېرېو او لا هم يوه ځوان خوځون ته اړتيا لرو، چې را غږ کړي « غلی شانته اوښتون دی بدلوي د زمانې رنګ»

استاد بېنوا دا شعر لسيزې پخوا ليکلی دی، خو زموږ رنځور لا نه دی رغيدلی، عجيبه ده چې رنځور لاهم له هماغه رنځه رنځېږي، د بې خبرۍ له رنځه، استاد بېنوا د خپل رنځور سترګې، غوږونه، خوله او لاس تړلي بللي دي. يو چا ورتړلي دي، زورورو، مکارو، د تزوير او ريا خاوندانو ،د دوستۍ په جامه کې دښمنانو، رنځور لاهم د زورور په يرغمل کې دی .فقط يرغمل نيونکي بدل شوي يرغمل نه دی خلاص شوی، انقلابونه راغلل خو د ملک او خان پر ځای يو بل ډول زورور او بيا يو بل ډول، پردي او خپل هر چا رنځور لا پسې وتاړه ،ويې زبېښه، ويې واهه، زخمي يې کړ ،خو رنځور خلاص نه شو. دعدالت، دموکراسۍ، بشري حقونو، سمون، ويښتيا، روښانتيا او اوښتون غږ لاهم له لرې درو څخه راځي، دا د نړيوال کېدو بهير دی، خو د زلميو آزادي ښښونکو، شعور ورکوونکو ډله لاهم نه ده رارسيدلې چې ووايي:

غلی شانته اوښتون دی بدلوي د زمانې رنګ

مونږ لا د خپل رنځور سترګې، غوږونه، خوله او لاسونه نه دي ور پرانيستي، ويښتيا، روښانتيا او اوښتون ته لاهم د آب حيات غوندې اړتيا شته.

استاد بېنوا د خپل شعر سمبوليک جوړښت ،تمثيلي زمينه او بستر داسې طرح کړي ،چې هر سمبول په کې په خپل هنري چاپېريال کې د بشپړ ذهني حرکت ځای لري. استاد بېنوا له يوه «ګل» څخه ګڼ اجزا را معرفي کوي او همدا ده د انتزاعي اوعيني پديدو او مفاهيمو ترمنځ د استدراکي پول جوړول.

استاد بېنوا که لومړنی نه وي نو الحق چې د پښتو معاصر شعر له لومړنیو سمبولیستو شاعرانو څخه دی. په تغزلي شعرونو کې د مجردو سمبولونو کاروونکو ته په معاصر مفهوم سمبولیست شاعران نه شو ویلی، سمبولیست شاعران هغه دي چې په خپلو شعرونو کې یوه سبمولیکه پروسه د تصویرونو په مرسته داسې بشپړه کړي، چې لوستونکی د خپل فکر په مرسته د ټولو کلماتو او انځورونو تر شا پراته مفاهیم درک کړي او له دې استدارکي پروسې څخه یې هنري تنده خړوبه شي.

د کلورنځور شعر همداسې یو شعر دی، په ښکلې انځوریزه وینا پیل شوی دی ،بیا وروسته په غیر مستقیمه بڼه د سمبولونو معرفي ته راځو او بیا د شعر پېښې وینو.

استاد بېنوا په شعر کې د سمبولونو د درک لپاره جالبې قرینې وړاندې کوي. دهسکو دنګو غرونو په لمن کې، چې په سر یې سپینې واورې دي او په زړه کې لعلونه، یو ناروغ پروت دی، ناروغ افغان ولس یا افغان وطن دی او ددې لپاره (دهسکو دنګو غرونو لمن) هم ښکلاییز او تصویري ارزښت دی اوهم د سمبول د پېژندلو لپاره په زړه پورې زمینه.

له همدې ځایه بیاد شعر تر پایه ټول تصویرونه، پېښې، کلمات، د وړو انځورونو عمودي اوافقي اوږدون، کرکټرونه، اصطلاحات او ترکیبونه له خپلو لومړنیو او ښکاره مفاهیمو څخه ورهاخوا پټ خو ډېر په زړه پورې او منطقي نور مفاهیم هم څرګندوي اوزیرک لوستونکی خبروي، چې رنځور څوک او په څه حال کې دی، چا یرغمل کړی او د خلاصون لپاره یې څه کول په کاره دي؟ دا رنځور لانه دی خلاص خو له لرې درو څخه د زلمو او پېغلو غږ راځي، چې:

غلی شانته اوښتون دی بدلوی د زمانې رنګ

***

سلیمان لایق د هغې دورې یو بل شاعر دی چې په شعرونو کې یې د سېمبولونو او سېمبولیک شالید منظم حضور وینو. راځئ له دې لید لوري د هغه یو شعر وشنو:

د شګو کور

څه ده د ژوند د ماشومانو آواز

چې سپېرو خاورو کې خوسی وهي

له تشو شګو نه ماڼۍ جوړوي

ګټې را باسي او ستمی وهي

اې د کوڅو خورو ورور ملګرو

راځئ چې نوې لوبه سازه کړو

دغه شګلن کورونه ونړوو
ځان له دې خاورو بې نیازه کړو
دغه د شګو ناتمام کورونه
زور د سیلاو او زلزلو نه لري
دا تورې خاورې، دا فاني باغونه
ارزښت د جنګ او د دعوو نلري
راځئ چې هیلې څه رنګینې کړو
راځئ چې نوې ترانې ووایو
د زمانې په دې زړو غوږو کې
د ژوندون نوې افسانې ووایو
ملګرو اې خورو ورو ملګرو
له دې ویرېږم چې ناښاد به شئ
د زمانې د توپانو مخې ته
که سره یو نشئ برباد به شئ (کیږدی ۳۴-۳۲)

څوک خبر لایق څه وایي؟ (د شګو کور) ریښتیا هم هغه کوډله ده چې ماشومان یې د سیند پر غاړه جوړوي؟ آیا دا د شګو کور (افغانستان) نه شي کېدای؟ آیا کوم سیاسي اند دود یا لاره نه ده؟ هر څه کېدای شي.

اوس نو اصلي سېمبول و پېژندل شو نور ټول سېمبولونه او سېمبولیک شاعرانه ترڼګونه او جوړښتونه همدې ته ورته مرستیال تعبیرونه درلودلای شي؛ (ملګري)، (ژوند)، (نوې لوبه)، (سیندونه) او (زلزلې)، (فاني باغونه) او نور سېمبولونه د شاعر هغه مرستیال شاعرانه لوازم دي چې د هغه د آرموخې د څرګندولو لپاره شعر رامنځ ته شوي.

په پورته شعر کې شاعر قرارداد ي سېمبولونه نه کاروي، هغه نوي سېمبولونه جوړ کړي دي او په نوي شاعرانه موقعیت کې یې داسې لوبولي چې د هغه ګرد سره مدعا تمثیلوي.

د سلیمان لایق دغه تمثیلي شعر سېمبولونو ته اړ دی، په تمثیلي شعر کې سېمبولونه هغه لوبغاړي دي چې د ستیج پر مخ د کرکټرونو په څېر، یوازې (فردي) حضور نه لري، بلکې غواړي یو څه ووایي یا یې وکړي ، چې دغه (وینا) یا (عمل) آرموخه ده، په تمثیلي شعر کې سېمبولونه کارتوکي دي، په خپله موخه (غایه) نه ده بلکې د یوې بلې مانا استازیتوب

کوي. د اړتیا خبره هم ځکه رامنځ ته کېږي چې بې سېمبوله تمثیلي شعر د ننداري تش او بې کرکتېره ستیج ته ورته دی.
د سېمبولونو د رنسانس د دورې تر ټولو پیاوړې څېره اروابناد پوهاند بهاالدین مجروح دی. دده شاهکار اثر (ځانځاني ښامار) ټول یو سېمبولیک او له نوښته ډک اثر دی. د استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د سېمبولونو شرح ما په خپل یو بل کتاب (اروایي ښامار) کې په پوره تفصیل سره کړې او هلته مې د (ښار)،
(بیابان)، (د ورک سمندر غاړې)، (لاروی)، (ښامار)، (سمڅه)، (غرڅنی)، (شالیلی)، د (اژدها ستاینځای)، (دوزخیان)، (پرښته د ترورمیو) او نور څېرلي دي. د ځانځاني ښامار سېمبولونه د خپلو شاعرانه موقعیتونو له مخې نوي او ابتکاري دي.
په دې اثر کې اصلي سېمبول (ښامار) د انسان د نفس، خودی، انانیت او ایګو لپاره عجیب تمثیلي ارزښت لري، ښار د انساني وجود یوه برخه ده لاروی د حقیقت هغه پلټونکی دی ، چې غواړي د هستۍ په راز وپوهېږي هغه د میني (شالیلا) په مرسته سفر ته ملا تړي او د انساني روح تیاره سمڅو ته سر ورښکاروي. لارویویني چې ښامار په (زه) کې زېږي، وده کوي او یو مهال خپل زیږنځای نابودوي.
په دې کتاب کې د اروابناد مجروح پر ځانځاني ښامار ډېر نه تم کېږم، ځکه یو خو د بحث له تکراره ویره لرم او دوهم دا چې ددغه ستر سېمبولیک اثر شرح ددې اثر تر حوصلې وتلې ده، ښه به وي چې د اروابناد مجروح یو بل سېمبولیک شعر د بېلګې په توګه راوړم، چې یو خو یې سېمبولونه ټولو ته د پېژندنې وړ دي او بل دا چې په شعر کې (په تېره بیا تمثیلي هغه کې) د هر سېمبول لپاره ذهني انځوروني ځانګړی موقعیت جوړونه له ورایه په کې ښکاره ده او د ځوانو شاعرانو لپاره د سېمبول کاروني روزنیزه بېلګه ګڼل کېدای شي. دا شعر « د وطن مور» نومېږي وېي لولئ:

د وطن مور

زمانه شوله آخره
عجیبه خبري اورم
دوطن مورته چا داسې وویلې

***

لاروی

ای د وطن مورې !
په ما ګرانی په زړه پورې
زار قربان دی د میرو شه
د سپیرو شړو د شتو شه
خو لعنت دی په بچو شه !
***
ای د وطن موری په ما ګرانې
نن اختر دی، بختور دی
دا کمیس دی پرون تور وو
نن هم تور دی
خړ پرتوک دی خیری خیری
نوی نه شو
خو اختر دی مبارک شه
ګرانی موری !
***
ای د وطن موری
ښه دی ښه دی
چې پرتوک دی خړبخن دی
خیری، خیری
د هیچا نه په کاریږی
نه خرخیږی
ځکه ستا بچی دیر زښته نارینه دي
خرخوی د مور پرتوک هم
***

اى دوطن مورى
ستا بچى ښنګه بچى دى؟
انسان نه دى
دى پخپله هم هيڅكله
ځانته نه وايى "انسان" يم
كله وايى "زه مرغه يم"
بيا پيښى كړى در مرغانو
كله وايى "ځناور" يم
په ځلورو شى روان بيا
***

اې دوطن مورى
ستا بچى خو انسان نه دى
راته ووايه خپل راز اوس
تاراوړى دى له كومه؟
له كوم اصله، له كوم ذاته، له كوم نسله؟؟
***

اى دوطن مورى
راته ووايه خپل راز اوس
ته چى پيغله ښايسته وې
څه پسات درباندې وشو؟
دانګړ ترشا بيديا كې
ستا كوم غل دلارى مل شو؟
يا د شپى په تروږمى كې
څه بلا وه؟
په پالنګ دروختله
***

ستا بچی وايي
"ځناوريم" خو باچا د ځناورو
زه يم زمری په دې نړی ترما اتل نشته
بل په کابل نشت، بل په زابل نشته

په رښتيا چی ځناور دی
خو ، باچا د ځناور
بی کسانو ، بی وزلانو ته شين پړانګ دی
غوښی خوری د کونډو رونډو يتيمانو
ماتوی ورور او تربور خپل
چی زور زيات ورباندی برشي
نو ، ګيدړ شي
چل وتی کړي
ځغلوي د رکور چرګان بيا
***

دا عجيبه ځناور دی
ځکه هيڅ ځناور داسی کاتې نه کا
چی قوی وی خپل خپلوان خوری
خپل همنوعی ناتوان خوری
بيا چی زور ورباندی برشی
خوړ غوړ ونه لکه خرشی
ملايې ماته
ظلم او زور ته تسليميږی
استبداد ته غاړه کيږدی
هم دده له برکته
استبداد را پيدا کيږی

ساتل کیږی
هم بیداره، وفاداره
د قدرت درګاه ستاتینه
در زړو جامو خاوند ته غاپی لاپی
***
ای دطن موری
راته ووایه خپل راز اوس
انسانان خو داسی نه وی
***
کله وایي
زه مارغه یم
جګ پروازې، لوړ همتې
ډرنیکه زما عقاب دآریانا دی
***
ای دوطن موری خدای ته ګوره کیسه دی راته وکه
چی مارغه ته څنګه واده شوی؟
څه دروشو؟
انسانان خو داسی نه کړی
هګی نشی اچولای
***
خو داڅرنګه عقاب دی؟
بی غیرته؟
چی شاهین پری راښکاره شي
له اوچته
داسرکوزی
ووښو لاندی پټیږی
سرپه خاورو کې دننه
لکی پورته

دی عقاب نه دی، تپوس دی
لتوی په دیرانونوکې مرداري
ګنده یې کړې شودیارې
***
ای دوطن موری
په ما ګرانی
په زړه پورې
دابچی که ستا بچی وي
تف لعنت دی په داهسی زیږیدوشه
***

مور
لاړویه، زما زویه
ځوانی مرګ شې
ګدې وډې نورې بس کړه
تپوسونه رانه مه کړه
پیغله مسته بې خبره د دنیاوم
په هوا به ګرځیدمه
ترڅو نا څاپه لینګی مې په هوا شول
خبر نشوم څه را وشو
ای زما نا اهله زویه !
څه تپوس کړی؟
دا زړی خبری ولی یادوې ته؟
په پرهار باندی مې مالګی دوړوې ته
تیروختونه خو تیرشوې
اوس ماښام دی
شپه نږدی ده
تیری شوی زمانی څه پکاریږی؟

دانن شپه راته بلا ده
د سبا ورځې ډاريږم
***
په ما هر پسات چې کيږي
د شپې کيږي
وهل کيږم، تړل کيږم
په تورتم کې
چې سبا شي بيا خبرشم
چې بچو ، خپلې بچو يمه تړلې
يوه بل نوي ميړه ته يې واده کړي
***
يو تربور يې وي شړلې
بل تربورته يې ورکړې
په دې شانې خرڅوي ما
په ظالمو ، مستبدو ، زورورو
په بار ، بارې ودوي ما
عمرتيرشو
ناويتوب مې نه ختميږي
داچې وايې ته ورته تاريخ واى
څه بيان کړي؟
داسې وايې،
"يوه ناوې وه چې سل کرت واده شوه "
هغه زه يم.
***
اوس نو وايه
چې په زور ظلم واده شي
څو څو واره
په جبرې نکاح پالنګ ته راښکل کيږي

په رڼا ورځ سره دولی که راوړل کیږی
بیا چی شپه شي توره شپه شي
په زور کټ کې تړل کیږی
وهل کیږی
چی تا ولی بکارت نه دی ساتلی

اوس نو وایه
ددی هسی مور اولاد به څه اولاد وی؟
زما لږ غوندی امید وو
دا بچی به خدای رالوی کړی
سړیتوب به له چا زده کړی
دروند نظر به راته وکړی
ظالمان به رانه وشړی هرخواته
په خپل مینځ کی به سره کیني
دانصاف او عدالت تږی به کیږدی
خو لا اوس هم
دوی بچی دی، سړی نه شول
مور یې یوه بیل بیل پلرونه
یو له بل سره دښمنی کړي، تربګنی کړي
دوی په خپله را ولاړ شي
یو میړه راته پیدا کړی زورور
واک اختیار په لاس کې ورکړي
بیا ژړا کړی واویلا کړي
ماته ناست وي
راته وایي
چی دا پلارمو پلندر دی
په مونږ ظلم او ناروا کړی

لارویه، زما زویه !
ښه په یاد مې هغه شپه ده
زه بیده وم
نا څاپی په ما خورې شوی منګولې
څو له ځانه خبرېدمه
لاس و پښې می وې تړلې
خوله می بنده
دقرنونو تجربه تکرارېدله
شو مه غلې
ماوې، وکړی بچو وکړی هرڅه وکړی
لړلړ، ورو ورو
چی سبا سهار رڼا شوه
نو کتل مې
یو میړه په کور کې ناست و
بدهیبتی
بد آشنا د تیرکلونو
دا خو هغه لیونی زما سردار و
چی له خدایه مرور و ، تل بندګانو ته په قارو
یوه شیبه یی ماته شاکړو مرور شو
لاړو کیناست چیرته غلی
په کلو کلونو وروسته اوس و بیا یو ځل راغلی
زړه می ووی، څه خبرېږي، دغه زوړ آشنا چی بیا پټ پټ راغلی
کوم آفت، کوم مصیبت یې دی لکی پورې تړلې
خو بچو بدذاتو ووې
دا سړی نوی سړی دی
هغه نه دی
زمانه ده نوي شوي
پخوانی زمانې لاړی

بیا به هیڅکله رانشي
تیروختونه، زور ظلمونه
نوی باب، نوی کتاب دی
نوی ژوند دی
انقلاب دی
د سبا دنیا رڼا ده
تروږمی به نوری نه وی
***
څو چی شپه شوله تورتم شو
بیا هم هغه ټکول وو راښکول وو
د قرنونو تجربه تکراریدله
شو مه غلی
څه مو ده لا تیره نه وه
چی زما بچی بدذاتی
راته راغلل
په ژړا په واویلا شول
چی دا نوی پلار ترنورو هم ظالم دی
هم وهل، هم ټکول کړي
هم وژل کړي
***
ای زما کمبخته زویه، لارویه!
دا زړی خبری ولی یادوی ته
په پرهاربادندی مې مالګی دوړوی ته
د تیر وخت را یادول څه پکاریږی
دا نن شپه راته بلا ده
له سبا ورځی داریږم
چی به کله ما تړی څوک
دبل چا لاس ته سپاری څوک

تاسو ولیدل چې «د وطن مور» باندې څه راغلل. مور د افغانستان سېمبول ده، بچې يې خلک (یا لږ تر لږه سیاستوال) دي ددې تمثيلي شعر هر کرکټر د یوه تاريخي وضعيت، شخصيت، موقعيت او پېښې سېمبول دی، هېڅ سېمبول تصادفي او پردی نه دي. کمیس او پرتوګ (خړبخن رنګ) او بیا يې خرڅول ! آيا دا مو په سترګو ونه لیدل ایا په تېرو جګړو کې ددې هېواد موزيمونه، شتمنۍ او (پرتوګ) ونه پلورل شول؟ ایا د همدې مور بچي د (انسان) پر وژلو، څیرلو ،داړلو او لوټلو ځان اتل نه ګڼي، د زمري او یا بل ځناور کمال څه دی؟

او کله چې پر همدې اتلانو زور راغی، آیا ګیدړان ترې جوړ نه شول؟

عجيبه ده، زموږ سېمبولیک شاعر په خپل دې شعر کې د خپلې هېوادنۍ مور د راتلونکې یوه په زړه پورې وړاندوینه کړې ده هر څه دهمدغو بچو له لاسه او بيا شکايت هم همدوی کوي. استاد مجروح په خپل دې سېمبولیک شعر کې د تاريخ پر دروغجنو ویاړونو پورې خاندي او دا زباد وي چې موږ هومره هم د ویاړلو وړ نه یو. په دې شعر کې د استاد مجروح ځیني سېمبولونه قراردادي او ځيني نوي دي، خو د سېمبولونو شاعرانه زمکه (زمینه) او موقعیتونه ټول نوي دي. د انځورونو اوډون (عمودي او افقي اوبدنه) يې دومره دقیقه ده چې هر سېمبول د بیا بیا تداعي توان لري، د همدې لپاره يې وایم چې دا شعر د تمثيلي شاعرۍ د زده کړې لپاره يو خورا جالبه روزنیزه بېلګه ده.

په پښتونخوا کې ستر سېمبولت او دځانګړي سبک خاوند شاعر غني خان دی، دغني خان ګڼ سېمبولونه سنت ماتوونکي او نوي دي. دغه فلسفي شاعر د خپلو افکارو د تمثيل لپاره په ځينو داسې سېمبولونو اتکا کوي چې ترده وړاندې نه دې کارول شوي. راځئ وګورو د غني په دې شعر کې ځيني نوي سېمبولونه کوم دي:

يو ښار يې روان کړی د نرو نرو کوڅو دی
يو خيال يې روان کړی د زړګي د تلوسو دی
يو سر يې روان کړی ټکی سوز او ټکی ساز
يو عشق د حقيقت جوړ دعشقونو د مجاز
يو کور يې روان کړی د خوبونو د رنګونو
د تورو تهترينو ګړنګبدونکو سرنګونو

او خاندي ليونۍ ستړګې يې ډکې د مستونه
وحدت يې روان کړی د لکهابت پرستو نه
او کله ليونتوب فلسفه ګل او صنم وايي
او کله د مستۍ خبرې ډېرې په غم وايي
سرې پاڼې ګل غوړيې مخ د شبنم پرې پټوي
اوربل مست خوروي د سترګو غم پرې پټوي (کليات غني ۲۱۰)

ددې شعر پټ فاعل (د ټولو خوځښتو تر شا ورک فاعل) پخپله سېمبول دی غني څه غواړي ووايي دا هر څه چاروان کړي؟ معشوق؟ څه ډول معشوق؟ او بيا ښار، خيال، سر، عشق، کور، ليونی، وحدت، ګل، صنم، د ګل سرې پاڼې، شبنم او ... نور سېمبولونه د غني خان د شاعرۍ ځانګړتيا همداسې ده، د ډېرو تعبيرونو او څو اړخيزو تفسيرونو شتون د سېمبوليک هنر يوه ځانګړتيا ده.

موږ مخکې هم وويل ، چې شاعران ډېر ځله د اساطيرو له بيا را ژوندي کولو څخه د خپلو فکرونو د تمثيل لپاره کار اخلي، د اساطيرو دا ډول ګومارل هغوی په سېمبولونو بدلوي، دلته اسطورې خپل تاريخي روايتونه ساتي خو د شاعر په سېمبوليکه کارونه کې نه يوازې دا چې په خپله په سېمبولونو بدلېږي، بلکې خپل تاريخي روايتونه هم له ځانه سره کاروي، غني خان له اسطورو سره دا ډول سېمبوليک چلند کوي:

څوک د عيسی په شان
مستي د دار اخلي
څوک د غرور کاله کې
د موسی لار اخلي
څوک د رقيب په محل
نوم د دلدار اخلي
څوک ټول جهان غورځوي
سترګې د يار اخلي
غماز لږ و پېژنه
اياز لږ و پېژنه
اې د کڼو وطنه
اې د رندو وطنه (کليات غني ۲۲۲)

که څوک وغواړي د غني خان پر ټولو سېمبولونو، سېمبول جوړونو، او په شاعرۍ کې د سېمبوليکو موقعيتونو پر ايجاد کار وکړي، زه باور لرم چې يوه ځانګړې رساله پرې کښلی شي.

په اوسمهالې بڼه خو په کلاسيکو فورمونو کې د سېمبولونو د کارونې او ايجاد بل نوښتګر امير حمزه شينواری دی. د غزل بابا د پښتونولی، تصوف او غنايي موضوعاتو ګڼ سېمبولونه په سره ګډو شاعرانه موقعيتونه کې وکارول چې له خپل دې نوښت سره يې په پښتو شاعرۍ کې يو نوی پېر (عصر) را پېل کړ:

نرګسي کاته پيدا شول د وختونو په لېمو کې
پلوشې د ستنو خوی کړي په لېچنو پسرلو کې
ستاد ښکليو ککو فيض دی دا داغونه ښکلي ښکلي
ګرځېده د زړه غرڅه چې ستا د سترګو په ورشو کې
آينه د خپل جمال مې مخ ته ونيوه حيران شوم
دا خو ما رڼا کوله د اشنا په اننګو کې
ارمانونه به په ضد وي ضبطه ګوره چې لاړ نه شي
څه وي کار د ماشومانو دېې مخيو په جرګو کې
ليونتوبه خود دې کم شول د زولنو پرهرونه
جوړ خرد راوړی دام و په صورت د زولنو کې
د پښتو څنې وربل کې حمزه ! برخه زما هم شته
دا احساس به تل ژوندی وي په راتلونکو پښتنو کې

(د غزل په اننګو کې ۵۷)

دا غزل ډېر په زړه پورې سېمبولونه لري خو راځئ يوه بيت ته يې يو څه تم شو:

آينه د خپل جمال مې مخ ته ونيوه حيران شوم
دا خو ما رڼا کوله د اشنا په اننګو کې

(ايينه)، (خودبينې) او (ځانولی) لپاره يو قراردادي سېمبول دی، ډېرو شاعرانو کارولی خو د حمزه شينواري په دې بيت کې يو ځانګړی ځای لري، د معشوق د ښکلا راز د عاشق په مينه کې دی، شاعر غواړي ووايي چې دا خو زما د عشق ځل دی، چې د معشوقې اننګو ته رڼا ورکوي. د بيت تفسير بېلا بېل اړخونه درلودلای شي، خو زه غواړم آيينې، خپل جمال، مخ، حيرانتيا، ما (زه ، خودي)، رڼا، د آشنا اننګي سېمبولونه وسپړم آيينه د (زه)

انځورونکې ده، دا ځل (په دې شاعرانه موقعیت کې) یوازې د (زړه) ښېګڼې، مینه او عاطفه پکې ښکاري او ددې ټول تصویر لپاره (خپل جمال) سېمبول دی، (مخ) لیدل دي له ځانه سره مخامختیا، رضایت او بیا (حیرانتیا) دا ټول د شاعر په برخه دي، مګر د معشوق د برخې سېمبولونه رڼا او اننګي دي، هر سېمبول په عرفاني، فلسفي او غنایي تفسیر کې خپل خپل ځای لري، له عرفاني پلوه دا د انسان د هستۍ او خلقت راز ته اشاره ده ، چې د پېژند (معرفت) آر (اصل) دی. د انساني اشتیاق انعکاس دی د خدای پېژندنې لپاره، چې له حیرت او نږدې والي څخه حکایت کوي. له فلسفي پلوه د مینې یو عجیب تعریف دی، له ښکلا سره د مینې اړیکه همداسې ده، دا د انسان عاطفي اړیکه ده ، چې د ښکلا څومره والی ټاکي، شاعر غواړي ووایي چې دا دده د عواطفو رڼا ده، چې د معشوقې اننګي ځلوي، د ښکلا پېژندنې له ټولو پېچلو مقولو څخه استازیتوب د څو سېمبولونو پر غاړه دی. له غنایي پلوه هم دا بیت د ښکلیو سېمبولونو خاوند دی، ګورئ شاعر وایي د اشنا په اننګو کې (ما) رڼا کوله، له نږدې والي او مخامختیا سره سره یو په بل کې ګډون، آیا د یوې شیبې مینې یو په زړه پورې تصویر نه دي؟

که یوه کلمه ،په څو ډوله فکري او ذهني موقعیتونو کې خپله ونډه ترسره کړای شي، تر ټولو بریالی شاعرانه سېمبول یې ګڼلی شو ؛ لکه د امیر حمزه شینواري په همدې بیت کې مو چې ولیدل.

د ښکلېو سېمبولونو د کارولو څو بېلګې به د حمزه شینواري په بېلا بېلو بیتونو کې وګورو :

ګوره چې خندا کوي په سترګو کې
کار د مسیحا کوي په سترګو کې

عقله بس لار مې د صحرا ولیده
مخ کې به نور د بوربوکو سره ځم

چې هره لاره اشنا ستا لاره ده
ستا کومه لار له غلچکو ډکه ده

فانوس مې تخيل شي ستا د مخ په تصور
هر څو که خيال د زلفو مې شبخون ګڼلی دی

ښايست چې ملتفت شي لا سوا کړي اشتياق
افسوس چې دا کريم خلکو قارون ګڼلی دی

سپينې مې مړې شولې د تندې په ياد
ډک چې سراب د بړبوکو ښکاري

حمزه بهار لا د خيبره نه نه ځي
ډېرې غوټۍ په غوړېدو ښکاري

په دغو بېلګه يي بيتونو کې تاسو په زړه پورې قراردادي او نوي سېمبولونه ګورئ، لکه:
مسيحا، صحرا، بوړبوکی، لاره، فانوس، شبخون، قارون، سپينې، سراب، بهار، غوټۍ او نور. په اوسمهالې غزليزه شاعرۍ کې د ارواښاد حمزه شينواري سېمبول کارونه ځکه ډېره د پام وړ ده چې د ازادې شاعرۍ په څېر يې هڅه کړې د معاصر ژوند اندود او نوی تخييل په خورا سېمبوليکه او خوږه ژبه شاعرانه کړي.
حمزه شينواري يوازې د منځپانګې له پلوه نه، بلکې د شاعرانه توکيو او تکتيکونو له اړخه هم د معاصر غزل پيلوونکی دی.
قراردادي سېمبولونه:
سېمبولونه د نوښت له نظره دوه ډوله دي قراردادي او فردي يا ابتکاري.
قراردادي سېمبولونه هغه دي چې پخوا کارول شوي دي او اوسني شاعران يې بيا په نوي شاعرانه موقعيت کې کاروي، خو فردي يا ابتکاري سېمبولونه هغه ځانګړي سېمبولونه دي چې د يوه شاعر له خوا وړانديزېږي او د لومړي ځل لپاره د سېمبول په توګه پر ادبي زيرمې ور اضافه کېږي. رضا براهني دغه ويش داسې تعريفوي:
« سېمبول، معمولاً دوه ډوله دی. قراردادي سېمبول چې د عمومي سېمبولونو په توګه يې ټول مني، دا ډول سېمبولونه د پخوانيو خلکو ذهنونو جوړ کړي او موږ ته را رسيدلي دي او د پېړيو په اوږدو کې زموږ د فرهنګ، شعر او تمدن برخه ګرځېدلي دي. خو ځينې داسې

سېمبولونه هم شته چې د يوه شاعر له خوا رامنځته شوي دي. يعنې يو شاعر يو څه له يوې دنيا څخه د هغې دنيا د استازي په توګه ټاکي او نورو ته يې ورکوي او په تمه پاتې کېږي چې نور هغه ټوليز کړي او د سېمبول په توګه يې تر ټولو ورسوي، يا هم په خپله شاعر دا کار کوي.
لومړی ډول سېمبولونه لکه زموږ د عرفان سېمبولونه دي، عالم کثرت يا وحدت چې يوه شاعر جوړ کړي، دوهم پاللي، دربيم او څلورم تثبيت کړي دي، چې زموږ د فرهنګ يوه برخه ګرځېدلي دي. خو دوهم ډول سېمبولونه هم ډېر دي. نننی شاعر په خپله خپل سېمبولونه رامنځته کوي. يو سېمبول کړای شي تشبيهی او يا استعاري اړخونه هم ولري.» (طلا در مس ۸۲).
د معاصر شاعر درويش دراني د لانديني ښکلي غزل په هر بيت کې تاسو يو شمېر قراردادي سېمبولونه موندلی شئ:

په کومه خوله به دعوه کاندې چې فايده دې راوړه
لمر دې له ځانه سره وړی و او شپه دې راوړه
قاتل به نه يې خو زه دومره ګواهي ورکوم
توره دې تکه سپينه يووړه، تکه سره دې راوړه
په داسې خلکو پسې کور ته ښاماران هم راځي
خوشالي مه کوه په دې چې خزانه دې راوړه
دا چې هر چاته څرګندېږي د هغه په شکل
دلته ښېښه د چا په کار نه ده، څېره دې راوړه
په سمندر کې يو درويش په ډوبېدو و خدايه
ته يې د مرستې په نيت راغلې کناره دې راوړه

(ستوري په لمن کې ۲۰۸)
لمر، شپه، توره (سپينه او سره)، ښامار، خزانه، ښېښه (ايينه) سمندر او کناره هغه قراردادي سېمبولنه دي چې موږ له واره پوهېدای شو چې د شاعر مراد له هغو ذهني ټولګو څخه څه دی، چې دغه سېمبولونه يې په استازيتوب دلته ياد شوي دي.
د ببلګې په توګه لمر له پخوا څخه د ورځې، رڼا، نېکمرغۍ، خپلواکي، ښېګڼې، تودوخې، آن ښکلا او ښه حالت لپاره د سېمبول په توګه کارول شوی او شپه يې پر عکس.
زموږ او سمهالې شاعر درويش دراني همدا سېمبولونه په نوي لحن يو ځل بيا کارولي دي.

رائۍ د قراردادي سېمبولونه ځو ښکلي شاعرانه موقعيتونه د ځوان شاعر مصطفی سالک په يو غزل کې هم وګورو:

بتکده ښه ده، حرم را سره ښه دی
ستا تصوير رقم رقم را سره ښه دی
زمانې ! دا معما خو را ته حل کړه
توره ښه ده، که قلم را سره ښه دی
د سنګسار په تورو کاڼو باندې خوښ يم
حجابونو کې صنم را سره ښه دی
تر ابده زما تنده ماته مه شه
د وصال ترون يې کم را سره ښه دی
څه نسبت خو له لمر مخې سره جوړ شي
ګلابي سترګو کې نم را سره ښه دی (سندريزې چينې ۷۸)

سالک، بتکده، حرم، توره، قلم، صنم، تنده او نور هغه قراردادي سېمبولونه چې پخوانيو هم دهمداسې يوې تداعۍ لپاره کارولي و، يو ځل بيا په نويو شاعرانه شاليدونه کې ښکلي کارولې دي، ښايي ياده يې کړو چې د قراردادي سېمبولونو کارول، که په نويو شاعرانه موقعيتونه کې وي، لکه په تېرو دوو غزلونو کې، په زړه پورې او خوندوره تداعي درلودلای شي.

قراردادي سېمبولونه هم په مشهورو او ډېر معمولو ويشلای شو ځينې سېمبولونه خورا سوليدلي او کليشه شوي دي، ځينې يې لا يو څه نوښت درلودلای شي، مګر سېمبول هېڅکله هم هومره نه زړېږي چې له کارولو څخه ووځي. د قراردادي سېمبولونو په اړه مهمه داده، چې له نوې استعاري زمکې څخه را پاځېږي او د ذهني موقعيتونو له عيني کولو سره په يوه نوي بهير (پروسې) کې خپل رول ادا کړي.

فردي (ځانګړي) سېمبولونه:

لکه مخکې چې يادونه وشوه فردي يا ځانګړي سېمبولونه هغه دي، چې د يوه شاعر يا هنرمند له خوا د لومړي ځل لپاره کارول کېږي، د داسې سېمبولونو د تداعۍ او يا پوهېدلو اسانتيا لپاره کله کله شاعر هڅه کوي ورته قرينې هم راولي.

رضا براهني د طلا در مس کتاب په حاشيه کې د نويو سېمبولونو په اړه ليکي: «ځانګړي سېمبولونه د وړانديځ، تداعي او تلقين پر بنسټ په يو ځو شعرونو کې د بيا بيا کارولو په

مرسته له ځانګړتیا څخه د ټولیز کېدو په لور ځي. سېمبول تل القايي اړخ لري ... شاعر هڅه کوي د علامتونو په مرسته هغه مرموزه نړۍ را وښيي چې ددغو علامتونو تر شا پټه ده.»
(طلا در مس۸۲)
ځانګړي سېمبولونه په لومړي ځل کارولويو څه ابهام له ځانه سره لري خو بريالي شاعران يې په داسې يوه بستر کې روزي چې لوستونکي ته يې کشفول يو بل هنري کيفيت وربښي.
د اروانباد اسحق ننګيال په « بيديا» شعر کې يو شمېر ځانګړي سېمبولونه څېړو، خو لومړی شعر:

بيديا

سپېره بيديا ده په کې پل د بنيادم نشته
يو څو پېريان دي له پرديو غرو را غلي
بربنډ برې، ناڅي، ناڅي
چې تياره شي بيا سينې پر خپلو ميندو سړوي
پر خوارېه خوب پريوځي
***
د زهرو ونه ده ولاړه
پر بيزو ادې يې سيوری کړی
بيزو د زهرو پرګي خوري هره ګړۍ ورځنې حمل اخلي
د ورځې دېرش، څلويښت بچيان زيږوي
د ورځې دېرش، څلويښت ځوانان شي
بيا قتلېږي
خو بيزو ادې پرګې خوري
او لګيا ده هره ورځ نوي بچيان زيږوي
پيريان ګډېږي
د بيزو ادې په ويره او پر خواريو خاندي
چې شپه تياره شي
بيا سينې پر خپلو ميندو سړوي
پر خوارېه خوب پريوځي
سپيره بيديا ده په کې پل د بنيادم نشته

(سیندونه هم مري ۱۵۸)
دا شعر پخپل جوړښت کې له موجودو بېلا بېلو ځانګړيو سېمبولونو پرته، د يوې ځانګړې سېمبوليکې زمکې (زمينې) خاوند شعر دی. دا څه ډول بيديا ده، چېرته ده، عيني حضور لري که ذهني، ټوليز انځور يې يو ځانګړي جوړښت لري، چې په کې دننه دغه ځانګړې سېمبولونه ګورو:
په سپېره بيديا کې د بنيادم د پل نشتوالی، پېريان، پردي غرونه، بربنډه شي تر سينو سړولو وروسته خوړ خوب، د زهرو ونه، بېزو ادې او د هغې حمل اخيستل هغه هم د زهرو له پرګو څخه (د پرش ځلوېښت بچيان زېږول) او بيا د هغو قتليدل.
د څو شيبو لپاره فکر وکړئ چې دا شعر له کومې پټې پېښې يا بلې ذهني نړۍ څخه استازيتوب نه کوي، نو پوښتنه رامنځته کېږي، چې بيا نو دا هر څه څه مانا ؟
آيا شاعر يو بې مانا انځور ترسيم کړی دی؟ نه، شاعر له لومړي سره غواړي د يوې ځانګړې پېښې، نړۍ ، (د اشياوو د مجموعې) او فکر تمثيل د بېلا بېلو ځانګړيو (فردي) سېمبولونو په مرسته وکړي.
له پرديو غرونو څخه د پېريانو راتلل سياسي سېمبول ګڼلای شو، په دې توګه دا شعر يو سياسي پيغام لري، کېدای شي شاعر غواړي د خپل رواني تياتر کومه صحنه انځور کړي، (د بنيادم له پلونو تشه سپېره بيديا) د همداسې صحنې سټيج دی، چې ډېر د اروابناد مجروح د ځانځاني ښامار زېږنځای ته ورته دی، هلته واړه چينجي يو بل خوري او بالاخره يو يې دومره غټېږي چې په ښامار بدلېږي، دا ښامار په پای کې د ځان په خوړلو پيل کوي.
د اسحق ننګيال په شعر کې هم پېريان پر خپلو ميندو سينې سړوي. کېدای شي ننګيال غوښتل د خپل چاپېريال يوه پېښه تمثيل کړي، که تاسو د هغه اروابناد د «سيوري» ناول لوستی وي، نو درسره مرسته به وکړي، چې ددې شعر سېمبولونه هم وپېژنئ، دا شعر د وژلو، قتلولو او تيري د کلونو شعر دی. اروابناد شاعر ددې شعر په اړه له ما (لېوال) سره اوږدې خبرې کړې وې، زه نه غواړم هغه خبرې سند راوړم، دا به ښه وي چې په خپله شعر په خبرو راولو او خپل خپل تعبيرونه ترې ولرو، د داسې انځوريزو او د نويو سېمبولونود خاوند شعر کمال او ښکلا په همدې کې ده.
موږ په دې ليکنه کې د شعرونو د تفسير هوډ نه لرو، خو غواړم د ځانګړيو (فردي) تصويرونو يو په زړه پورې شعر در وپېژنم.

بيديا يوه ذهني زمكه (زمينه) ده، دا ستاسو پام په لومړي سر کې دی ته را اړوي چې وپوهېږئ له څه ډول يوه عيني شوي ذهني چاپېريال سره مخامخ ياست وروسته خوځند سېمبولونه چې په سېمبوليکو کړنو بوخت دي پخپلو منځونو کې يوه ارګانيکه اړيکه لري، يوه پېښه بله رامنځ ته کوي او په دې توګه تاسو د پېښو بهير هغه ډول تعقيبوئ، چې شاعر غواړي دا چې وروستي شاعران به ځومره وکړای شي دغه نوي سېمبولونه تکرار او تولیز کړي، وخت به يې ځواب ووايي، خو وګڼه چې ځينې سېمبولونه هماغسې ځانګړې پاتې کېږي.

څومره چې ما څېړلي اروانباد اسحق ننګيال په اوسمهاليو پښتنو شاعرانو کې د فردي سېمبولونو د ايجاد تر ټولو مخکښ او بريالی شاعر دی، راځئ د هغه يو بل شعر هم را اخلو چې د فردي سېمبولونو بېلګې په کې ومومو :

کب
سيند لا همغسې
څپاند روان دی
او دا سپين ږيری جاله وان
خدايزده
پر کومې دې شګلنې غاړې
خوب وړی دی، نه وينېږي
سترګه مې ورپېده
او ستا د کورکوتره راغله
ستا راکړی ګل يې
زما شملې نه يووړ
زه پوهېدم چې
نن به دا سې وشي
او نور به هېڅکله
درونه رسمه !
بېګا مې خوب کې
له لاسونه ځنې
کب لويدلی (سيندونه هم مري ۱۴۵)

له لاسونو لويدلی کب په داسې يوه رواني چاپېريال کې ځانګړی سېمبول دی، چې په دې شعر کې آن د يو شمېر قراردادي سېمبولونو (لکه: راکړی ګل، شمله، سيند او نور) هم په نوي او ځانګړي شاعرانه چاپېريال کې له ځانه سره نوي کوي. سپينږيری جاله وان او د ورکړي ګل ورل د کور د کوترې په وسيله هغه ځانګړې سېمبوليکې پېښې دي، چې دغه شعر ته يو فردي هنري کيفيت ښښي.

راځئ د ځوان شاعر ښاغلي نور محمد لاهو په دې شعر کې د «سپي» خورا ځانګړي سېمبوليک کرکټر وګورو:

درې پوښتنې

سپيه! له څه نه زيات ځوربږې؟
وې: د خپل قام له ځانځانی نه
مورکی دې شته ده؟
هو خو اوس مې پېژني هم نه
او پلار دې څوک و؟
د خپل مطلب يو مسافرو
زما د ښکلې نطفې تخم يې
وکرلو په کوڅو کې
او خپله لاړو (بلال په وينو کې۲۲)

د نويو سېمبولونو د ايجاد څرنګوالی:

د نويو سېمبولونو په رامنځ ته کولو کې ښايي هڅه وشي مناسب چاپېريال ورته جوړ کړای شي د همداسې يوه چاپېريال په مرسته کولای شو سېمبول ته عموميت او د قراردادي کېدو توان ورو ښښو. د فرانسې د نامتو سېمبولست شاعر مالارمه په اړه ويل کېدل، چې په شعرونو کې يې سېمبولونه تعقيدي دي او يوازې دده او دده د شعرونو ترمنځ پاتې شوي دي، په شعر کې هغه فضا او چاپېريال نشته، چې د سېمبول له ښشپړې تداعې کوونکې پازې (وظيفې) سره مرسته وکړای شي.

ژان پل سارتر د «هنرمند او د هغه مهال» په کتاب کې په راغلې مقالې (کلېمات) کې لیکي ، چې ښېشکه ما لارمه د فرانسې لوی شاعر دی خو ما هم خپل ډېر وخت د هغه پر شعرونو د پوهېدو لپاره تېر کړی دی، ګواکې هغه په (Hermentisme) (د کلام عمدي تعقید) باندې اخته دی. د داسې یوه تعقید (غوټه اچولو) یوه بېلګه تاسو مخکې د اروابناد اسحق ننګیال په «بیدیا» شعر کې ولیده.

د نوي سېمبول ایجاد د شعر او شاعرۍ یو تخنیکي کار دی خو د سېمبول مانا د شعر په منځپانګه او ټولیزې مانا پورې اړه لري.

بريالي شاعران هڅه کوي د انځور جوړونې یا لږ تر لږه روښانه قرینو په مرسته نوي سېمبولونه معرفي کړي او ځان له تعقید څه وژغوري.

موږ به په دې اړه د پښتو د نوي پېر د شاعرۍ یو شمېر بېلګې هم وڅېړو خو تر هغه مخکې راځئ د وړ شاعرانه چاپېریال په اړه د پیاوړي کره کتونکي رضا براهني څرګندونې ولولو :

« یو عاشقانه سېمبول، کېدای شي د مینې د عاطفې د یوه ځانګړي اکر وياند (ژبه) اوسي لکه هغه څېزونه چې مینان یې یو بل ته ورکوي. دغه څېزونه او آن کلمات هغه ځانګړي سېمبولیک مفاهیم چې مینانو ته یې لري ښایي نورو ته یې ونه لري، مګر دا چې دمینې او مینانو یو ځانګړی چاپېریال جوړ کړای شي، چې بیا نور هم دهغوی سېمبولونه د عمومي عشقي سېمبولونو په توګه وپېژني او ویې مني. د سېمبول د مفهوم ټولیز کېدل له دې ځایه را پیل کېږي، چې سېمبول له خپل محدود مفهوم څخه وټولیز کېدو ته وخوځېږي او هغه یو څه قراردادي، رسمي او عرفي کړای شي.» (طلا در مس ۲۴۵)

د ذهني سېمبولونو عیني کېدل هم یوه هنري هڅه ده، چې د سېمبولونو په پېژندنه، ټولیز کېدو او بالاخره قراردادي کېدو کې مرسته کوي. ذهني سېمبولونه هغه دي، چې د یوه ذهني انځوریز جوړښت استازیتوب وکړي او ددې جوړښت ټول توکي (اجزا) او خوځنده اړیکي یې یوازې په ذهن کې پېښېدای شي. حال دا چې په عینیت کې ښایي موږ د خپل فزیکي چاپېریال توکي ولیدای شو او د هغو په مرسته د ذهني سېمبولونو په پوهېدلو بريالي شو.

رضابراهني فکر کوي، چې د سېمبول جوړونې بهیر له اشیاوو څخه پیل کېږي او په حقیقت کې همدا اشیا دي، چې یا ذهني او یا هم عیني ماهیت لري.

دده په نظر مالارمه یو له هغو شاعرانو څخه دی، چې د ذهني اشارو په مرسته ځانګړي سېمبولونه د لوستونکي لپاره عیني یا حسي کوي او ګواکې دا کار د بېلا بېلو استعارو په مرسته کوي.
دلته مورږ د انځور او سېمبول تر منځ اړیکو ته تم کېږو :
شعري انځورونه ډېر ځله د سېمبولونو په مرسته خپل هنري ارزښت زیاتوي په حقیقت کې انځورونه هغه مناسبه زمکه یا بستر دی چې د سېمبول اړوندې ماناوې د یوه منظم جوړښت په مرسته د درک وړ ګرځوي.
راځئ یو څو بېلګې وګورو :
د اروانباد د اسحق ننګیال د یوه شعردا برخې وګوروئ)
چا مې دمات، زخمي زخمي
او مړاوې شوي خوب تعبیر ونکړ
چې مې د اوښکو د ګلونو ننداري ته
ددې لرې وطنونو له باغونو نه
د شاتو مچۍ ولې راځي؟
***
چا مې د زړه د وینو سین کې
وینې څښونکي کبان ونه لیدل
چې یې د مستو خنداګانو
او پیالو له کړنګهار نه یې
دې لوی کلي او ټول وطن ته خوب نه ورځي
***
چا د آسمان له چاودې زړه
زخمي سینې
او له ویرجنو سترګو ونه پوښتل
چې د سپوږمۍ ناوې
د هسک د واټ په منځ کې
د شهیدو ستورو وینو نه
پر مخ ولې خالونه ایښي؟

او شپو ته بولي
د اسمان د طلايي بڼ
د هر ګل او سرې غوټۍ
د زړه چاودون او شهادت کيسې   (سيندونه هم مري۲۱)
دې شعر د فرعي سېمبولونو تر څنګ يو لوی سېمبول په ځان کې نغښتی دی دا د شاعر (زه) او د افغانستان (مور) دی ښايي په خپله افغانستان دی چې په بېلا بېلو پاړ کو کې بېل بېل سېمبولونه د هغه استازيتوب کوي.
خو هغه څه چې په دې شعر کې ډېر د پام وړ دي، هغه انځورونه دي، چې لوی (اصلي) او فرعي سېمبولونه عيني کوي. د انځورونو لويه برخه ذهني دي. مات او زخمي خوب، د اوښکو د ګلونو ننداره، د زړه د وينو سين، د اسمان چاودې زړه او د آسمان ويرجنې سترګې، د سپوږمۍ ناوې او داسې نور ذهني تصويرونه، له دې سره عيني تصويرونه هم له ذهني هغو سره، د هنري منطق له مخې يوه په زړه پورې سمفوني يا توازن رامنځ ته کوي، د لرې وطنونو له باغونو څخه د شاتو د مچيو راتلل، وينې څښونکي کبان، د پېالو ګړنګهار، لوی کلی، وطن او نور د عيني انځورونو بېلګې دي. خو له آره د شاعر پيغام، د شاعر پوښتنه او د شاعر مرام سېمبوليک دی، هېڅ څوک ګواکې د شاعر پوښتنو ته ځواب نه وايي، شاعر د (زه) او بلکې (مور) په اړه پوښتنې کوي، شپه، وينې، زخمونه، شهيد ستوري، زړه چاودون او شهادت هغه استعاري مفاهيم دي چې مور د شعر پټ او اصلي سېمبول (يا سېمبوليک پيغام) ته ور نږدې کوي او د ماناوو په تداعي کې مرسته را سره کوي. غواړم په دې برخه کې د اروا ښاد اسحق ننګيال يو بل په زړه پورې شعر هم بېلګه کړم:
بيا د اسمان دروازې ببرته شوې
باران دی چې وربېږي پسې
خو د سرو وينو باران
زمکه شوه ټوله سر تر پايه پر چينو بدله
د سرو لمبو په چينو
دنيا مو ټوله په ناپايه سمندر واوښته
***
«نوح» بيا دعا د مرګ
د وخت د ګناکارو کړی

مورې ګناکار چېرته يو؟
نه خو مو چاته ليوني ويلي
نه مو پېريان د چا د عقل غله ګڼلي چېرته
خو ځو ډوبېږو بېګناه
د سرو اورونو د موجونو سين کې
اې د «جودي» پر غرونو ناستې
زمورې د «نوح» بېړۍ
مورې په خپله ليوني يو
او پېريانو رانه عقل وړی
لاس راکوې او که نه؟ (سيندونه هم مري ۸۵)

ددې شعر د اصلي سېمبول پېژندل اسانه دي، «نوح» د نجات او ژغورنې سېمبول دی چې بايد د شاعر بېګناه «مورې» ته د ژغورنې لاس ورکړي او پرې يې نږدي چې د لمبو او سرو وينو په سيلاو کې ډوب شي. دا شعر مورې ته دا رازده کوي، چې د نويو سېمبولونو د ايجاد لپاره څنګه له انځوريزې او تمثيلي زمينې څخه کار واخلو. د شاعر کمال او توان په دې شعر کې د بريا ليو انځورونو او تمثيلي خوځښتونو ايجاد دی.

تشبيهات او استعارې د سېمبولونو په روښانولو کې هغه ونډه لري، لکه په بحث يا استدلالي نثر ليکنه کې يې چې د مثالونو ارائيه کول لري. د تشبيهاتو او استعارو اړيکې له سېمبولونو سره ډېرې د پام وړ او يو څه پېچلې هم دي. تشبيهات مرسته کوي، چې مورې هم سېمبولونه وپېژنو او هم يې د استدراک له پړاوونو څخه هنري خوند واخلو . د همدې لپاره زه فکر کوم، د نويو سېمبولونو د ايجاد پر مهال ښايي د تشبيه او استعاري بيان له ځواکه مرسته وغواړو ، راځئ د درويش دراني يو بيت وشنو :
لکه مرهم چې څنګه څېرکې له پرهاره باسي
داسې به دوی هم ظالمان له خپله ښاره باسي
(ستوري په لمن کې ۲۵۱)

دا بيت ټول تشبيهي بيت دی او لومړی سره له دوهمې سره د مشبه او شبه به اړيکه لري خو (دوی) داسې يو سېمبول دی چې مورې يې د سترګو په رپ کې د تداعي لټه پېل کوو. (دوی) يوازې د يو شمېر خلکو لپاره اشاري ضمير نه دی، بلکې يو ټېنګاري (تاکيدي) مفهوم لري چې ټول بيت ته يې ځانګړې کيفيت وربښلی دی.

د شاعر (دوی) د یوه عادي متکلم (دوی) نه دی، شاعر غواړي د «دوی» د کلېمې تر شا ټول هغه څه را برسېره کړي چې دده هدف دی او موږ ورپسې ګرځو.

بله بېلګه:

عبدالله پيکار وايي:

د غه ګلان چې رنګ د لال لري نګهت نلري
د ښکلېو زړونه دي د مينې حرارت نلري (راز ۱۲۲)

شاعر د ښکلېو زړونه له هغو ګلونو سره تشبيه کړي چې د لال رنګ لري خو نګهت (خوږ ورږم) نلري، ځکه چې دا زړونه د مينې حرارت نلري. (د ښکلېو زړونه) سېمبول دی او د ښکلېو د ټول ماهيت استازيتوب کوي، د ټولې مينې او د مينې د کمرنګۍ او سوړوالي، د مينې له داسې جوهر څخه چې نه خوږورږم لري او نه حرارت. دلته د شاعر تشبيهي هنر د سېمبول د ځلولو او روښانولو لپاره کاريدلی دی.

د نويو سېمبولونو په ايجاد کې دا هم مهمه ده، چې هماغه فکري پروسه له لوستونکي سره شريکه شي چې د شاعر له خوا د سېمبول ټاکلو پرمهال رامنځته شوي وي.

دا په دې مانا، چې له اجزاو څخه ورو ورو کلي مفهوم ته ځان ورسوو او يا هم که له کلي مفهوم څخه يې پيلوو ښايي په تدريج سره اجزاوو ته ورشو او د رواني تلوسې په دننه کې له لوستونکي سره د سېمبول د تداعي په پړاوونو کې ملګري پاتې شو.

يوه بېلګه به له موږ سره مرسته وکړي، چې له دې اړخه د نويو سېمبولونو د ايجاد پړاوونه وپېژنو، د احمد تکل (نجلۍ، ټکه او مېرني) شعر وګورو:

تندر را کوز شو
او غر وررپيده
په نجلۍ هېڅ ونشول
تندر را کوز شو
(مېړنيو) اورمېږونه ټيټ کړل
خو دا لا هسکه غاړه لمر ته ګوري
تندر را کوز شو، ټکه ولويده، غر وررپيده
او مېړينو د نجلۍ جنازه
په خپلو ټيټو اورمېږونو يووړه
او اورمېږونه نور هم ټيټ ښکاره شول

خو ....
دا لا هسکه غاړه
لمر ته کوري (کرونده ۲۲)

په دې شعر کې کلي سېمبولیک مفهوم «هسکه غاړه لمر ته کتل» دې، خو شاعر یې په پوره بریالیتوب سېمبولیک توکي شرحه کوي، د تندر کوزیدل، د غره رپیدل، د میرېنو کوز اورمبړونه، یو ځل بیا د غرونو د رپیدو تکرار او بیا د جنازې یادول او بالاخره لوستونکي په یوه چمتو شوي ذهن کلي انځور (او په کې لوی سېمبولیک مفهوم) ته ور رسېږي.

هر (شی) یو ټولیز یا ګډ تاریخ لري، ټولې هغه ذهني خاطرې چې د یوه شي په اړه د یو شمېر وګړیو په ذهنیت کې شته په حقیقت کې د هغه (شي) تاریخ جوړوي، هر نوی سېمبول له همدغه تاریخ څخه ریښه اخلي. بریالي شاعران ښایي دې ته ځیر وي، چې هغه ګډ اړیکي، چې د هغو لوستونکي یې د اشیاوو له تاریخي پېژندنې سره لري، څومره کولای شي د سېمبول په پېژندنه، او تداعي کې مرسته وکړي کارل ګوستا ویونګ لیکي:

«ګڼ اشیا د انساني پوهې تر شا شته، موږ د بر ځله سېمبولیک اصطلاحات کاروو چې یو شمېر مفاهیم روښانه کړو، داسې مفاهیم چې موږ یې تعریف نلرو یا یې بشپړ نه پېژنو»
(یونګ ۲۴)

د یونګ له دې خبرې پوهېدای شو چې ځېنې اشیا کاملاً ذهني شتون لري او کېدای شي ټولیز ذهني شتون ولري. د اشیاو ګډ تاریخ په دواړه ذهني او عیني اشیاوو پورې اړه لري.

راځئ دا مسئله په یوه بېلګه کې روښانه کړو:

درویش دراني وایي:

د شاه قاتل یې ویوست تر پلو لاندې بهر
دلبره وه، دلبره وه، دلبره یوه شپه (ستوري په لمن کې ۲۰۹)

کوم (شاه)؟ او کوم (قاتل)؟ درویش په خپله ځواب نه وایي، خو موږ پخپل ذهن یا لږ تر لږه لرغونې ناخودآګاه کې په دې اړه کوم څه لرو، دا (شاه) پېژنو او (قاتل) یې هم او دا هم له شاعر سره منو، چې د قاتل ژغورنکې شپه دلبره ده. ایا څوک به داسې هم وي، چې ووایي د درویش دا بیت ابهام لري؟ که د ډېرو کتونکیو ځواب (نه) وي، بیا خو زموږ پیاوړی شاعر هماغه کار کړی، چې مخکې ورته اشاره وشوه. مانا دا چې شاعر دې ته ځیر دی، چې د خپلو سېمبولیکو اشیاوو ګډه ذهني تاریخي اړیکه یې سمه پاللې ده.

د پښتو شاعرۍ په اوسمهالي بهیر کې زموږ ځوانو شاعرانو د نویو سېمبولونو د ایجاد دغه ځانګړنې په پام کې نیولې دي، په تېره بیا د آزادې شاعرۍ د ګڼو مخکښانو په شعرونو کې داسې نوښتونه لیدل کېږي.

دنویو سېمبولونو د ایجاد لپاره د نړیوالو ادبي بېلګو د لوستنې تر څنګ د ټولنیزو، سیاسي او فرهنګي پرمختګونو اغېز هم د پام وړ دی اوس به راشو دې ته چې څنګه د ټولنیز چاپېریال بدلون د نویو سېمبولونو د رامنځته کېدو او ودې لامل ګرځي:

سیاسي بدلونونه:

دنولسمې پېړۍ له پای ته رسیدو او د شلمې پېړۍ له پېل سره یو شمېر سیاسي مفاهیم ادبیاتو او شعر ته ننوتل: خپلواکي، پرمختګ، ویښتیا، روښانتیا، مشروطیت، عدالت، برابري، د ښځو حقونه، پوهنه او نور داسې مفاهیم په لومړي سر کې وچ او بې خونده، مګر د مهال د یوې اړتیا په توګه په شاعرۍ کې لرو بر کېدل، خو همدا چې افغان شاعرانو د داسې یوه نړیوال بهیر تجربې ترلاسه کړې، چې همداسې یو همزولی سیاسي بهیر هنري کړي او همدا پیغامونه د سېمبولونو او رمزونو په مرسته تمثیل کړای شي، دلته نو یو شمېر بدلون خوښوونکو شاعرانو د هنري بیان داسې اړتیا ته پام وکړ او خپلې لومړۍ تجربې یې پېل کړې، د شلمې پېړۍ د لومړۍ نیمایي ځینې را پیلوونکي شاعران دلته په افغانستان کې راوانباد استاد بېنوا، استاد الفت، استاد خادم، استاد پژواک، پوهاند مجروح، سلیمان لایق، استاد حبیب الله رفیع، پوهاند زیار او نور دي.

تر دوی وروسته چې سیاسي بدلونونه لا پسې ډېر او رنګارنګ شول د سېمبولیستو شاعرانو یو بل نسل هم را وپنځېده، د ډیموکراسۍ ، سرو شنو انقلابونو او بیا وروسته جګړو په بهیر کې دا نسل پوخ شو او له ځانه سره یې پښتو شاعري هم پخه کړه. جګړه او د جګړې په وړاندې جګړه زموږ د اوسمهالي ادب یوه لویه ځانګړنه ده.

له جګړې څخه د کرکې د نسل په شاعرانو کې دنویو سېمبولونو ایجاد ډېر تر سترګو کېږي، ګڼ سېمبولونه داسې دي چې آن په نړیواله کچه د جګړې په وړاندې د بشري پروتست (اعتراض) بېساري بېلګې یې ګڼلای شو. دا نسل له نیکه مرغه ګڼ شمېر لري چې د ټولو نومونه یې دلته نشو یادولای خو څو سر لارې یې، اروانباد اسحق ننګیال، عبدالباري جهاني، درویش دراني، رحمت شاه سایل، عارف خزان، پیر محمد کاروان او نور یادولای شو.

ټولنيزه ويښتيا :
افغانستان په شلمه او يويشتمه پېړۍ کې د جګړو کړواليو اوناوړه پېښو شاهد و، خو ددې ټولو تر څنګ د پرمختيا، تمدن، نويو هنري تجربو د سيلاو څپې دغه هېواد ته را ورسېدې او د خلکو په ذهنيت کې يې د ټکرونو يو عجيب توپان رامنځ ته کړ، له يوې خوا د ېبلا بېلو حاکميتونو دجګړه مارو، مستبدو او بې رحمه ټوپکوالو درو بڼ و، او هغه د چا خبره چاله ډاره سوڼ نه شو ايستلای او له بلې خوا خلکو د حقيقتونو په پوهېدلو سره غوښتل د خپلو زړونو او فکرونو غږ پورته کړي.
شاعران، چې د خلکو له منځه راپورته کېدل، د خلکو د فکرونو او زړونو د غږونو پورته کول يا لږ تر لږه په دې اړه څه ويل يې خپل رسالت ګاڼه نو په شعرونو کې يې سېمبولونو ته پناه وړله. سانسور، اختناق، ډارول، د مرګ د هرې شيبې رواني حضور، شاعران مجبور کړل چې سېمبولونو ته پناه يوسي، خپل افکار او د زړه خبرې د سېمبولونو تر شا پټې کړي، د ارواښاد استاد مجروح (ځانځاني ښامار)، (د وطن د مور خرڅلاو)، د هغه د مستبدو کرکټرونو تمثيل ددې دورې د اختناق زيږنده دي، که څه هم زموږ دغه ستر سېمبوليست خپل ټول هنري ايډيالونه د سېمبولونو په مرسته وړاندې کول، خو موږ ټول پوهېږو، چې ټوپکوال مستبدين يې پر سېمبولونو پوهېدل، ځکه خو يې شهيد کړ. په شعر او هنر کې د سېمبولونو زور همدومره دی.
له ټکنالوژۍ، پوهې، تمدن، عصري افکارو او سياسي بدلونونو سره د ټولنيز شعور پراختيا زياتېږي. د ټولنيز شعور پراختيا د (ويېونو)، (مفاهېمو)، (بيان) او (سېمبولونو) لويې زيرمې ته اړتيا لري.
اوس نو په يوه کلي کې د کاريدونکو کليماتو زيرمه (Vocabulary) کافي نه وه، (که څه هم زموږ ځينې شاعران او ادبي کره کتونکي د ژبې په اړه په بحثونو کې ګيله کوي، چې ولې يوازې د کلي کور اصطلاحات نه کارول کېږي، حال دا چې د اوسنۍ نړۍ ټول مفاهيم په شل .پينځه ويشت زره ويېونو کې نه شي رانغاړل کېدای).
همدې پراختيا له شاعرانو سره مرسته کوله (او يا يې هغوی اړ کول) چې نوي سېمبولونه رامنځ ته کړي او د خپلو افکارو په تمثيل کې دماناوو له نوي تداعي څخه مرسته وغواړي.

دي ټولنيز پرمختګ د نويو سېمبولو له ايجاد او دودکېدو سره مرسته وکړه. د بېنوا (رنځور) د الفت (زنداني)، د لايق (توپان، چونغراوساحل) د استاد مجروح (ښامار) د جهاني (سبزه کوب، کښتۍ، درياب) د ننګيال (غر، سيند، کب) د کاروان (چنار) او نور سېمبولونه د داسې بهير پېژندل شوي او ټولمنلي سېمبولونه دي.
که تر يادو شاعرانو را تېر شو، زلميو شاعرانو بيا په دې برخه کې نورې تجربې هم وکړې او دومره بريالي سېمبولونه يې رامنځ ته کړل، چې د پښتو اوسمهالى ادب يوه په زړه پورې زيرمه يې ګڼلاى شو.

نوې ادبي تجربې:
په تېرو لسيزو کې د افغاني ادبياتو او بهرنيو هغو تر منځ نوي پلونه رامنځ ته شول. د بهرنيو ادبياتو يو شمېر ژباړې او له نورو ژبو سره د افغانانو بلدتيا ورو ورو له نويو ادبي هڅو سره اشنايې زياته کړه. په وروستيو کلونو کې د ويبسايټونو، انټرنت او کمپيوټر کارونې افغانان په نړيوال کلي ورګډ کړل، دې ټولو، افغان شاعران له نويو نوښتونو سره اشنا کړل. د ادبي تيوري، بېلا بېلو هنري بحثونو او ادبي ليکنو او لوستنو زياتېدلو هم زموږ ليکوال او شاعران له مدرنو ادبي مسايلو سره اشنا کړل، په شعر کې د کلاسيکو بلاغي صنايعو تر څنګ نوي مفاهيم (انځور، سېمبول، اسطورې، د ژبې هنري ارزښت، ايماژ، لنډون او نور) دنويو شاعرانو لپاره د پام وړ نومونه شول او په دې توګه موږ وينو چې پښتو شعر له دې اړخه د خپل پرمخيون يوه نوي پړاو ته ننوت.

پایله:

تر هر څه وړاندې موږ وینو، چې سېمبولونو د بشري تاریخ په بېلا بېلو پړاوونو او بشري ښښو کې ځان را ښکاره کړی دی. د لرغونیو انسانانو په عقایدو، باورونو، آثارو او فرهنګي میراثونو کې د ډېرو (ښښو) او سېمبولونو څرکونه لا تر اوسه له تاریخپوهانو او لرغونپوهانو سره مرسته کوي، چې لرغوني ویپېژني.
له همدې امله ادبیاتو، چې د بشریت د غوښتنو هیلو اوګډو عواطفو هنداره ده، د سېمبولونو ډېرې ښښې خوندي کړې دي.
په شعر کې سېمبولونو، له پخوا زمانې څخه، مهم او په زړه پورې ځای درلودلی دی، خو په نولسمه پېړۍ کې د سېمبولېزم د مکتب له رامنځ ته کېدو سره ددغې فکري - هنري پدیدې ونډه لا پسې وځلېده او په شعر کې یې د یوه جوړښتي توک (عنصر) په توګه خپل ځای زبات کړ. د ادب تیورۍ پوهانو د سېمبول په اړه یو شمېر څېړنې کړې دي او د نویو ادبیاتو په بهیر کې یې د ټولو ژانرونو، په تېره بیا شعر یو مهم معنوي توک ګڼلی دی.
سېمبول د ښښې یا ښښانې په مانا هغه لنډ مفهوم دی، چې د یوې پراخې ذهني شوې مانا استازیتوب وکړای شي. د سېمبول کلمه له یوناني سوم بولون څخه اخېستل شوې ده چې د دوه بېلو ټکیو د سره ښښلولو مانا لري.
په نړیوالو شهکارونو او لویو شعري اثارو کې سېمبولونه خپل ځانګړی ځای لري او په پښتو ادبیاتو کې هم لا له پخوا څخه کارول شوی دی. د پښتو شاعرۍ په کلاسیکه زیرمه کې موږ هم د مانا له اړخه او هم د سېمبولونو د شکلي کارونې له نظره ددغه ادبي مفهوم بېلا بېله او رنګارنګه کاروونه موندلی شو. په حماسي، عرفاني، تغزلي او لیریکو، اشعارو کې ګڼ داسې قراردادي او نوي (انفرادي) سېمبولونه موندلای شو، چې موږ ته په کلاسیکه دوره کې هم د سېمبول اهمیت اود استفادې په زړه پورې بېلګې را په ګوته کوي.
موږ په دې اثر کې داهم ولیدل، چې سېمبولونه ولې ادبیاتو په تېره بیا شعر ته لاره مومي، لومړی خو سېمبولونه د انساني اروا له ناخوداګاه سره نږدې اړیکې لري، د همدې لپاره د خوبونو په تعبیر کې هم له هغو رواني سېمبولونو څخه ګټه پورته کېږي، چې په خوب کې شته. شعر له خوبونو، خیالونو، عواطفو او بشري احساساتو سره پیوند لري، او د شعر په نوې پېژندنه کې په دې تاکید کېږي،چې د شعرونوالهامي او شهودي سرچینه په

حقیقت کې دهماغو عواطفو، افکارو، غریزواو احساساتو له بیا فوران څخه راځي، چې په لاشعور کې زیرمه شوي دي.

باور داسې دی چې دغه عواطف د سېمبولونو په وسیله د شعورساحی ته رالېږدول کېږي او شعر ته هم له همدې ځایه لار مومي. له دې پرته په ټولنیز ژوند کې هم انسانان یو د بل د پوهاوي لپاره له سېمبولونو څخه کار اخلي. ژبه پخپله د قراردادي سیمبولونو یوه مجموعه ده، ځکه خو د شعر دجوړښت تهداب هم ژبني سېمبولونه دي.

اروا پوهنې د یوه نوي علم په توګه د انساني اروا دغه ځانګړنه بشریت ته معرفي کړه، ځکه خو په نوي (مډرن) ادب کې سېمبول ورځ په ورځ زیاتېدونکی اهمیت وموندہ، تردې بریده چې د سېمبولیزم معاصر ادبي – هنري مکتب یې را منځ ته کړ او په را وروسته ادبي مکتبونو یې هم خورا ژور اغېز پرې یوست.

پښتو او سمهالی (معاصر) شعر چې له نړیوالو افکارو او اثارو سره د اشنایي له برکته یوه نوي پړاوته ورننوتی و، په شعوري توګه یې سېمبولونو او د سېمبولونو استفادې ته ځانګړی ځای ورکړ. د ویښتیا د پړاو ادبیاتو د دوو لاملونو له مخې پر سېمبولیکه ژبه تکیه وکړه، لومړی د هغې هنري – ښکلاییزې اړتیا له مخې چې نویو ادبیاتو ورته اړتیا درلوده او دوهم ددې لپاره ،چې ډېرو داسې معاصرو غوښتنو او هیلو شعر ته لاره موندلې وه، چې په وروسته پاتې افکارو کې یې مخالفت کېده، ځکه خو شاعرانو او هنرمندو ادیبانو د مخامخ بیان پر ځای خپل افکار په سېمبولیکو ویناوو کې وپېچل، مګر د ټولیز شعور په را ویښولو کې یې خپله دنده ترسره کړه.

معاصرو پښتنو شاعرانو، د ټولیز بدلون، پرمختګ، اصلاحاتو او ټولنیزو ناخوالو د څرګندولو لپاره دوه لارې ونیولې، یو خو یې دغه ارزښتونه په شعر کې ځای پر ځای کړل او له بلې خوا یې د شعاري کېدو، ابتذال او وچ بیان د مخنیوي لپاره هنري پسول ته پاملرنه ډېره کړه، چې دواړو لارو سېمبول کاروني ته اړتیا درلوده په دې توګه موږ وینو، چې په معاصر پښتو شعر کې د اړتیا او هنریت پر بنسټ نویو یا فردي او همدا راز قراردادي سېمبولونو او یا هم د قراردادي سېمبولونو کاروني په نوي شعري زمینه او چاپېریال کې له ډېرې رنګارنګۍ او ښکلاییزو ارزښتونو سره مل منظم او اګاهانه پرمختګ کړی دی.

زموږ ددې څېړنې په بهیر کې دا څرګندېږي ،چې په شعر کې (په تېره بیا نوي شعر کې) سېمبول یو د پام وړ هنري عنصر او ارزښت دی چې ښایي د پېژندلو او کاروني لپاره یې نور ګامونه هم پورته کړای شي.

وړاندیزونه:

په شعر، هنر، ادبیاتو او بشري اړیکو کې د سېمبول اهمیت او ارزښت ته په کتلو سره به ښه وي دد غې څېړنې په پای کې دغه ټاکلي وړاندیزونه مطرح کړو:

۱ـ ترد ې وروسته د ادب تیورۍ په بحثونو او څېړنو کې دد غه هنري – ادبي عنصر (سېمبول) د لا پېژندنې او کارونې لپاره ښایي علمي بحثونو ته تر ځانګړیو سرلیکونو لاندې ځای ورکړل شي. په تېره بیا په پښتو معاني او ادبي څېړنو کې ښایي د سېمبول او سېمبولیکو اثارو ارزښت ته پام ډېر شي.

۲ـ د پښتو ادبیاتو په تدریسي بحثونو کې ښایي د نویو ادبي مفاهیمو او عناصرو په لړ کې د سېمبول او سېمبولیزم تحلیل او شننه لږ تر لږه د یوه ځانګړي لوست په توګه شامل شي، ځکه ځوان محصلان او ادبڅېړونکي له دې لارې څخه کولای شي د نړیوالو اثارو په پېژندنه او درک کې لا پسې بریالي ګامونه واخلي او له بلې خوا د خپلې ژبې د اثارو په پرتلیزه ارزښتموندنه کې نوي بحثونه مطرح کړي.

۳ـ د یوې ځانګړې څېړنې په ترڅ کې ښایي دا څرګنده شي ،چې د پښتو ادبیاتو په زړه او نوې زیرمه (په تېره بیا معاصرو اثارو) کې سېمبولیک اثار کوم دي او نامتو سېمبولستان څوک ګڼلای شو ، دا څېړنه کېدای شي یوازې په شاعرۍ کې نه، بلکې په داستاني ادبیاتو ، طنز، ډارمه(تیاتر) او نورو څېلونو (ژانرونو) کې هم وڅېړل شي.

۴ـ د نړۍ په سطح د نامتو سېمبولیستانو اثار یا د اثارو بېلګې کولای شي له موږ سره دد غه هنري – ادبي مکتب په لا پېژندنه او د جزیاتو او رموزو په کشف کې مرسته وکړي، ځکه خو که په ځانګړې توګه پښتو ته د لویو سېمبولیستانو آثارو ژباړل شي زموږ پر فرهنګي زیرمه به یوه په زړه پورې اضافه وي.

په همدې ډول په پښتو ادبیاتو کې د سېمبولیکو اثارو پېژندنه او بیا یې نړیوالو ژبو ته ژباړه هم خورا ګټور بریښي، چې نړیوال وپوهولای شو ، چې افغاني ادب هم په دې برخه کې په زړه پورې اثار لري، او پښتانه هم د بشریت پر ګډ فرهنګي میراث څه ور اضافه کولای شي.

۵ـ یوې ځانګړې څېړنې ته اړتیا شته، چې موږ څنګه کولای شو د ټولنیزې اصلاح، ویښتیا ، روښانتیا او بالاخره د ټولیز شعور د ودې په پایله کې د یوه ریښتني بدلون په راوستلو کې د هنر او فرهنګي هڅو په مټ له سېمبول او سېمبولیزم څخه کار اخېستلای

شو ، ځکه د نولسمې پېړۍ په اروپا کې سېمبولیستانو د عامه ذهنیت په بدلون او رهبرۍ کې د پام وړ ځای خپل کړی و.
۶ـ وروستی وړاندیز مې دادی، چې - که څه هم ما په دې څېړنه کې تر خپله وسه خواري کړې ده- خو باور لرم چې ډېر څه را څخه پاتې دي او په دې هم باور لرم چې په خپلو شننو او قضاوتونو کې به ښو بېدلی او تېروتلی یم که نورو دوستانو - په تېره بیا ځوانو څېړونکیو – زما دغه نیمګړی کار بشپړ کړ او زما تېروتنې یې را سمې کړې، پر پوهې او ادبیاتو به یې احسان کړی وي.

اخځونه :

۱ـ انصاري، میرزا خان: د میرزا خان انصاري دیوان، پښتو ټولنه، ۱۳۵۴ل، کابل.
۲ـ بارکزی، حنان: د حنان بارکزي دیوان، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل، کابل.
۳ـ براهني، رضا: طلا در مس، کتاب زمان، ۱۳۴۷ل، تهران.
۴ـ بېنوا، عبدالروف : دهسک پېغله، د افضل ټکور په زیار، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۷ل کابل.
۵ـ پرتوي، مهدي : زیبایي شناسي نوین، (د ببلا ببلو لیکوالو د مقالو ژباړه)، کمېټه دولتي طبع و نشر، ۱۳۶۳ل، کابل.
۶ـ پیکار، عبدالله: راز، د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه– جرمني، ۱۳۷۹ل، پېښور.
۷ـ تکل، احمد : کرونده، د افغانستان د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل، کابل.
۸ـ جهاني، عبدالباري : د پښتو په سر او تال کې د غربي سندرو شرنګ، له انګلیسي ادبیاتو څخه ژباړه، نارنج خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۲ل، کندهار.
۹ـ خټک، خوشال خان: دستار نامه،
۱۰ـ خټک، خوشال خان: دخوشال خان خټک کلیات، د عبدالقیوم زاهد مشواڼي په زیار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۷ل، پېښور.
۱۱ـ دانته، الیګیري: کمدي الهي، لومړی ټوک (دوزخ)، د شجاع الدین شفا فارسي ژباړه، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۴ل، تهران.
۱۲ـ دانکین، اریک فون : در جستجوی خدایان باستان، د مهرد داد شاهین ژباړه، نګارستان کتاب، ۱۳۸۵، تهران.
۱۳ـ دهخدا ، علي اکبر: لغت نامه، موسسه لغت نامه دهخدا ، د تهران پوهنتون انتشارات، ۱۳۷۷ل، تهران.
۱۴ـ رحمن بابا : کلیات رحمن بابا ، اردو ترجمه، پروفیسر طه خان، پښتو اکاډمۍ پېښور پوهنتون، ۲۰۰۶ع، پېښور.
۱۵ـ روهي، محمد صدیق، ادبي څېړنې، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۲ل، پېښور.
۱۶ـ زیار، پوهاند مجاور احمد : پښتو بدلمېچ (پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)، دویم چاپ، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۹ل، کابل.
۱۷ـ سارتر، ژان پل: ادبیات چیست؟، د ابوالحسن نجفی او مصطفی رحیمي ژباړه، کتاب زمان، لومړی چاپ (کال نامعلوم)، تهران.

۱۸ـ سالک، مصطفی: سندریزې چینې، میوند کلتوري ټولنه، ۱۳۸۳ل، کندهار.
۱۹ـ سعیدیان، عبدالحسین: دایرة المعارف ادبي، انتشارات علم و زنده ګي څلورم چاپ، (کال نامعلوم)، تهران.
۲۰ـ سید حسیني، رضا: مکتبهای ادبي، دوهم ټوک، انتشارات نګاه، ۱۳۸۷ل، تهران.
۲۱ـ شاملو، احمد: ګېل ګمېش، (فارسي ژباړه)، نشر چشمه، ۱۳۸۵ل، تهران.
۲۲ـ شینواری، امیر حمزه، د غزل په اننګو کې، د زرین انځور په زیار، د قومونو او قبایلو دچارو وزارت، ۱۳۶۴ل، کابل.
۲۳ـ شیرازی، محمد حافظ: دیوان حافظ با معني کامل، انتشارات ګنجینه، ۱۳۸۲ل، تهران.
۲۴ـ غني خان: دغني کلیات، د قومونو او قبایلو وزارت، ۱۳۶۴ل، کابل.
۲۵ـ فروید، زیګموند: روانشناسي، د مهدي افشار فارسي ژباړه، موسسه مطبوعاتي کاویان، لومړی چاپ (کال نامعلوم)، تهران.
۲۶ـ کالیداس: شاکونتالا، د مونیروویلمیز له انګریزي ژباړې څخه د م. ع. صدقي دري ژباړه، بیهقي کتاب خپرولو موسسه، ۱۳۴۲ل، کابل.
۲۷ـ لاهو، نور محمد: بلال په وینو کې، خوشال فرهنګي ټولنه، ۱۳۷۸پېښور.
۲۸ـ لایق، سلیمان: کېږدۍ، د افغانستان دعلومو اکاډمي (پښتو ټولنه)، ۱۳۶۰ل، کابل.
۲۹ـ مجروح، سید بهاالدین مجروح: ناآشنا سندرې، د حبیب الله رفیع په زیار، د کلید د کتاب خپرولو اداره، ۱۳۸۵ل، کابل.
۳۰ـ مومند، عبدالحمید: د عبدالحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۲ل، پېښور.
۳۱ـ ننګیال، اسحق: سیندونه هم مري، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۷۷ل، پېښور.
۳۲ـ هوتک، محمد: پټه خزانه، د پوهنې وزارت، ۱۳۳۹ل، کابل.
۳۳ـ هومر: ایلیاد، د سعید نفیسي فارسي ژباړه، بنګاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۵۹ل، تهران.
۳۴ـ هومر: اودیسه، د سعید نفیسي فارسي ژباړه، شرکت انتشارات علمي و فرهنګي، ۱۳۷۳، تهران.
۳۵ـ یونګ، کارل ګوستاو: انسان و سمبولهایش، د ابوطالب صارمي فارسي ژباړه، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۵۲ل، تهران.